

«En ny verden»

Mot Dags syn på Sovjetunionen 1930-1936

Halvor Meling

Masteroppgave ved Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Høsten 2013

«Vi har i mitt eget slektledd i vår ungdom næret en tilsvarende drøm, med forventninger om at der i Russland skulle bygges opp en ny idealstat, og vi har forlengst måttet se våre illusjoner smuldre hen.»¹

Johan Vogt, 1974.

¹ Vogt 1974: S.21.

© Halvor Meling

2013

«En ny verden» - Mot Dags syn på Sovjetunionen 1930-1936

Halvor Meling

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: OKPrintShop

Forord

Arbeidet med masteroppgaven har vært en krevende, lærerik og morsom prosess. Det har gått opp og ned, frem og tilbake. I løpet av prosessen er det flere folk som har vært til uvurderlig hjelp. Professor Øystein Sørensen fortjener en stor takk for god og kyndig veiledning. Ansatte ved Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek og ved Nasjonalbibliotekets spesiallesesal fortjener takk for hjelp og veiledning med kildematerialet. En stor takk rettes til min far, Lasse Meling, og til min venn Sindre Lunde Holbek for gjennomlesing og konstruktiv kritikk. En stor takk rettes også til mine «sønner» Fredrik Løken og Martin Auke for uvurderlig teknisk hjelp og støtte. Til slutt rettes en takk til øvrige venner og studiekamerater, familie og Kathrine for gode råd, støtte og oppmuntring og ellers topp stemning.

Halvor Meling

Blindern 14.11.2013

Innhold

Forord	V
Innhold.....	VII
Sentrale aktører.....	IX
Kapittel 1: Innledning	1
Tema, problemstilling og struktur	2
Historiografi	4
Avgrensning, kildegrunnlag og metodisk tilnærming	6
Sentrale begreper	9
Kapittel 2: Revolusjon og organisasjon	11
Innledning	11
Revolusjon og verdenskrig.....	11
Komintern og militærstreik.....	13
Partistrid i Sovjetunionen	15
NKP og Komintern igjen	16
Opplysning og oppløsning	17
Betraktninger ved 1920-tallet avslutning.....	18
Del 1: Krise i vest, fremskritt i øst 1930-1933.....	21
Kapittel 3: Oppbygging av sosialismen	23
Partiet.....	24
Sovjetpartiets historiske rolle	24
Hegnas partioppfatning.....	27
Utviklingen skrider frem	31
Quislings «intellektuelle nivå».....	31
Resultater og maktstilling	32
Sosialistisk form og sosialistisk innhold	34
Midlenes betydning.....	35
Tvangsarbeid?	38
Utviklingens ofre	39
Oppsummering.....	40
Kapittel 4: Kapitalismens sammenbrudd?	43
«Planløsheten»	44
Illusjonen.....	46
Arbeiderbevegelsens oppgaver	48
Markedsutvidelse, Sovjetunionen og arbeiderklassens vilje	50
Oppsummering.....	52
Del 2: Reaksjon, krig og demokrati 1933-1936	55
Kapittel 5: Barbariet.....	57
Hvorfor og hvordan nazismens gjennombrudd?	57
Den politisk fargede terror	60
Sosialisme og flertallets diktatur	63
Tyskland ønsket krig.....	66
Sovjet ønsket fred.....	69
Oppsummering.....	72
Kapittel 6: Terror og demokrati.....	75

Fremskritt og terror	76
Terrorens prinsipielle forankring.....	77
Våpen for reaksjonen?	80
Offentlig fremstilling og forklaring	82
Mot doktrinær og byråkratisk partistyring.....	86
Det «virkelige» demokratiet.....	87
Oppsummering.....	90
Kapittel 7: Konklusjon	93
Kilder og litteratur	99
Utrykte kilder	99
Trykte kilder	100
Bøker og artikler.....	101
Hovedfags-/masteroppgaver.....	104

Sentrale aktører

Erling Falk (1887 – 1940): Mot Dags leder. Redaktør for tidsskriftet *Mot Dag* 1922 nr.3 – 1925 nr.11, 1926 nr.2 – 1928 nr.4; 1931 nr.1 – 1935 nr.5. Oppholdt seg i USA i perioden 1906-1918, studerte blant annet der økonomi, jus og bokholderi og var i kontakt med den syndikalistiske fagorganisasjonen Industrial Workers of the World.

Arne Ording (1898 – 1967): Mot Dags mest sentrale medlem etter Falk. Redaktør for tidsskriftet *Mot Dag* 1935 nr.6 – 1936 nr.6, redaktør for tidsskriftet *Clarté* 1929 – 1931, medredaktør (med Finn Moe) i *Det 20 århundret* etter Mot Dags oppløsning. Rådgiver for utenriksministrene Trygve Lie og Halvard Lange, professor i historie ved Universitetet i Oslo 1947-1959.

Trond Hegna (1898 – 1992): Sentralt medlem i Mot Dag fra oppstart til oppløsning. Redaktør for tidsskriftet *Mot Dag* 1925 nr.4 – 1928 nr.4. Hovedredaktør for *Arbeidernes Leksikon*. Senere stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet, blant annet som formann i finanskomiteen 1954-1965.

Kristian Gleditsch (1901 – 1973): Første leder for Trondheimsavdelingen av Mot Dag. Fra begynnelsen av 1930-tallet sentral i Mot Dags hovedavdeling i Oslo. Ingeniør og landmåler. Direktør ved Norges Geografiske oppmåling 1945-1971.

Hans Vogt (1903 – 1986): Skribent og foredragsholder i Mot Dag. Særlig aktiv i organisasjonen på 1930-tallet. Senere professor, og internasjonalt kjent som språkforsker.

Johan Vogt (1900 – 1991): Aktivt medlem i Mot Dag fra organisasjonens oppstart til dens oppløsning. I etterkrigstiden anerkjent sosialøkonom, forfatter, skribent med mer. Professor i sosialøkonomi ved Universitetet i Oslo 1957-1970, mottaker av Fritt Ords pris i 1975.

Erling Schreiner: Sentral i og en kort periode leder for Mot Dags avdeling i Trondheim. På 1930-tallet aktivt medlem i Mot Dags hovedavdeling i Oslo.

Trygve Bull (1905-1999): Aktivt medlem i Mot Dag, særlig 1927-1934. Lektor i Oslo. Fast vararepresentant til Stortinget 1958-1964. Forfatter av boken *Mot Dag og Erling Falk*.

Kilder: Norsk biografisk leksikon,² og Trygve Bulls bok *Mot Dag og Erling Falk*.³

² Norsk biografisk leksikon på nett: <http://nbl.snl.no/search> [Besøkt 14.11.2013]

³ Bull 1987.

Kapittel 1: Innledning

«Nu stiger de stolte konturer/ av fremtidens vinkende land./ Det reiser sig nyskapt av asken/
fra tall-løse redslers brand./ Det bygges av villige hender/ som vet at de bygger for sig/ De
bygger i glad forvissning/ De kjenner sitt mål og sin vei.»⁴

Halstein Sjølie, 1933.

Denne oppgaven handler om en gruppe intellektuelle mennesker, som gjennom sitt opprør mot etablerte normer og ideer søkte ideologiske svar i en stat hvis idégrunnlag de – langt på vei – oppfattet som en sann erkjennelse av virkeligheten. Som en av dem, Hans Vogt, uttrykte i 1936 dreiet det seg om skapelsen av «[e]n ny verden».⁵

Tidsskriftet og organisasjonen *Mot Dag* (MD) ble opprettet i det revolusjonære kjølvannet av bolsjevikenes maktovertakelse i Russland 1917 og Den første verdenskrig. Verdenskrigens ødeleggelser skapte sinne og bitterhet mot den kapitalistiske imperialismen. De russiske bolsjevikerne hadde lagt grunnlaget for det nye samfunnet, verdensrevolusjonen sto tilsynelatende for døren. Den norske arbeiderbevegelsen viste seg å være utpreget revolusjonær i denne tiden. Dette var avgjørende faktorer for den unge radikalismen i mellomkrigstiden, en periode *Mot Dag* gjorde seg bemerket i når det gjaldt partivirkosomhet og idémessig virksomhet. Fra begynnelsen (1921/1922) var MD en intellektuell fraksjon i Det Norske Arbeiderparti (DNA), men kom snart på kant med ledelsen og ble ekskludert i 1925. Fra nyttår 1926 frem til 1928/1929 var MD medlem i Norges Kommunistiske Parti (NKP), men også medlemskapet her viste seg vanskelig, og gruppen brøt med partiet.⁶ Bruddet med NKP innledet en periode uavhengig partipolitikken, med marxistisk skolering og opplysning som sentrale ansvarsområder. Etter et opphold fra 1928 begynte organisasjonen igjen i 1931 utgivelsen av tidsskriftet *Mot Dag* (MD), og organisasjonen gav ut marxistisk basert litteratur på Fram Forlag. Den økte interessen for marxismen, med den økonomiske verdenskrise fra 1929 som sentral årsaksfaktor, hang tett sammen med økt kunnskap om utviklingen i

⁴ Sjølie, Halstein, «Russland», i *Mot Dag*, nr.5, mars 1933: S.131.

⁵ Vogt, Hans, «En ny sivilisasjon?», i *Mot Dag*, nr.3, mars 1936: S.86.

⁶ Med unntak av Viggo Hansteen som ble stående i partiet.

Sovjetunionen. Dette i følge et av organisasjonens mest sentrale medlemmer Trond Hegna.⁷ Kunnskapen kom til syne i begeistring, tro og håp for arbeiderstaten i øst. Det revolusjonære ideologiske grunnlaget ble opprettholdt. Revolusjonen sto fremdeles på dagsorden. Hjemme i Norge ble imidlertid drømmen om revolusjon oppgitt da samtlige av organisasjonens medlemmer, da foruten dens leder Erling Falk, gikk tilbake til DNA sommeren/høsten 1936.

Tema, problemstilling og struktur

Tema for denne oppgaven er holdninger i Mot Dag til Sovjetunionen i perioden 1930-1936. Dette gjelder Sovjetunionens indre utvikling så vel som Sovjetunionens stilling i møte med den vestlige verdens utvikling i samme tidsrom. Analysen søker å kartlegge hvilke holdninger som kom til uttrykk og forklare dem med utgangspunkt i organisasjonens egne ideologiske standpunkter så vel som deres uttrykte holdninger til reelle, internasjonale hendelser i samtiden. MD har også tidligere vært underlagt analyse, men uten at dette tema har vært tilstrekkelig belyst. Denne oppgaven søker således å fylle dette tomrommet i norsk mellomkrigstids idéhistorie. I tiden etter MD trådte flere av dens medlemmer inn i sentrale stillinger i den norske offentlighet. Det kan her nevnes at Arne Ordning ble rådgiver for utenriksministrene Trygve Lie og Halvard Lange og senere professor i historie ved UiO; Trond Hegna ble senere leder for Stortingets finanskomité; Kristian Gleditsch ble direktør ved Norges Geografiske Oppmåling; Johan Vogt ble professor i sosialøkonomi og mottaker av Fritt Ords pris i 1975. Dermed er oppgaven også en analyse av noen av norsk offentlighets sentrale skikkelsers ideologiske fortid.

For å gjennomføre analysen har jeg satt opp følgende problemstillinger:

Hvilke holdninger til Sovjetunionen eksisterte i Mot Dag mellom 1930 og 1936, og hvordan utviklet holdningene seg i perioden?

Uttrykte holdningene et samlet syn, eller kan det påvises nyanser og/eller konflikter innad i organisasjonen, i så fall hvilke?

Inkludert i denne problemstillingen gjelder holdninger om Sovjetunionen generelt og holdninger til særlige utslag av Stalins politikk. Jeg vil også undersøke hvorvidt holdninger

⁷ Hegna 1983: S.207.

uttalt internt skilte seg fra holdninger uttalt offentlig. Det vil i tillegg stilles sentrale spørsmål underveis i hvert kapittel som utdyper de øvrige problemstillingene. Analysen søker å fremstille en helhetlig forklaring på organisasjonens uttrykte holdninger til Sovjetunionen, med vekt på ideologiske forutsetninger og ytre påvirkningsfaktorer.

For å svare på problemstillingene deles analysedelen kronologisk og tematisk i to underdeler: «Krise i vest, fremskritt i øst 1930-1933» og «Reaksjon, krig og demokrati 1933-1936». Analysedelen er videre delt inn i fire kapitler: Kapittel tre: «Oppbygging av sosialismen»; kapittel fire: «Kapitalismens sammenbrudd?»; kapittel fem: «Barbariet» og kapittel seks: «Terror og demokrati». Kapittel tre søker forklaring på holdningene til Sovjetunionens sosialistiske samfunnsprosjekt hvor særlig partiteori blir brukt som forklaringsverktøy. Kapittel fire henger nøye sammen med kapittel tre og søker å presentere dominerende holdninger i MD til den vestlige verdens økonomiske krise som antitese til Sovjetunionens planøkonomiske utvikling. I kapittel fem brukes holdningene til nasjonalsosialismens gjennombrudd i Tyskland i 1933 og dets følger, særlig med tanke på den utøvde terror mot sosialister i Tyskland, som forklaring på holdningene som ble uttrykt til Sovjetunionen. Herunder kommer også synet på Tyskland som krigsfaktor kontra synet på Sovjetunionen som fredsfaktor. I forlengelsen av kapittel fem vektlegges i kapittel seks teorier om bruk av vold og terror som hensiktsmessige midler for å forklare holdningene som kom til uttrykk til Stalins begynnende terrorregime. I samme kapittel vil det også undersøkes hvilke holdninger MD uttrykte til Sovjetunionens såkalte demokratiske utvikling og hvordan denne utvikling ble forklart. Gjennomgående er hensikten å søke en bred forståelse av de holdninger til Sovjetunionen som kom til uttrykk i perioden. Jeg vil vektlegge indre utvikling i Sovjetunionen, store internasjonale begivenheter og ideologisk begrunnet teori i forklaringen.

MDs politiske historie, organisasjonens rolle i mellomkrigstidens partistridigheter, dens organisatoriske form og sammensetning har godt på vei vært belyst tidligere. Jeg anser det derfor ikke som min oppgave å belyse disse faktorer i særlig grad. Min undersøkelse tar sikte på en bredere innsikt i deler av organisasjonens ideologiske holdninger, noe jeg mener har manglet ved tidligere analyser. Likevel ser jeg det som hensiktsmessig i korte trekk å presentere vesentlige deler av organisasjonens historie for å sette analysen i bredere kontekst. Dette vil jeg foreta i kapittel tre: «Revolusjon og organisasjon». Synet på Russland og Sovjetunionen fra 1917 og gjennom 1920-tallet vil her stå sentralt, bestemt ut fra oppgavens tema.

Historiografi

Standardverket om Mot Dag er Trygve Bulls bok *Mot Dag og Erling Falk*.⁸ Bull var selv medlem i organisasjonen, noe boken bærer preg av. Den er detaljrik og gir et godt og grundig innblikk i organisasjonen og miljøet rundt den. Boken har således vært nyttig som referanse og for å kunne danne seg et sosiologisk bilde av organisasjonen. Det som derimot savnes er en innsikt i Mot Dags idéverden, i det politiske tankesettet som preget medlemmene, og som fikk praktisk betydning for synet på Sovjetunionen. Bull foretar ingen selvkritisk analyse av egne og organisasjonens ytterliggående politiske holdninger. Boken bærer også preg av å være sentrert rundt MDs leder Erling Falk, og gir inntrykk av at organisasjonen var identisk med ham. Gjennom å undersøke enkeltholdninger i MD, vil jeg således utfordre dette synet. Som tidligere MD-medlem har for øvrig Nini Haslund Gleditsch tilbakevist påstanden om at sentrale motdagister som Trond Hegna, Arne Ording, Hans Vogt, Kristian Gleditsch m.fl. var «uselvstendige løpegutter for Erling Falk». Som hun skriver: «Det er vel neppe noen som vil beskylde dem for å ha mistet evnen til å tenke selv.»⁹ Bulls bok gir god oversikt over MDs indre og ytre historie, men altså med vekt på en organisasjonsanalyse.

Innen historiefaget har det vært skrevet tre avhandlinger om Mot Dag. Maren Hegna tar i sin hovedfagsoppgave fra 1997, *Intellektuelle strebere og mindretallskommunister i bolsjeviseringens tid – Mot Dag og NKP i samhold og konflikt 1925-1929*, for seg, som tittelen tilsier forholdet mellom MD og NKP i den gitte perioden.¹⁰ For så vidt som Hegna berører MDs forhold til Sovjetunionen, særlig Komintern, gis det naturlig nok ingen forklaring på holdningene til Sovjetunionen i tiden etter bruddet med NKP.

Kristian Ramshus har skrevet hovedfagsoppgave om Mot Dag i Trondheim.¹¹ Han foretar også en grundig gjennomgang av Mot Dags generelle historie. Men vekten i Ramshus' studie ligger i en organisasjonsanalyse av Trondheimsavdelingen, hvorfor den oppsto og dens politiske virksomhet. Studien legger i tillegg vekt på årene 1927-1930 og berører dermed ikke min periode.

⁸ Bull 1987.

⁹ Gleditsch, Haslund 1980: S.46-47.

¹⁰ Hegna 1997.

¹¹ Ramshus 2001.

Torbjørn Klippenvåg Pettersen har skrevet masteroppgave om Mot Dags antifascistiske teori og praksis.¹² Periodisk faller oppgaven samtidig med min oppgave, og for så vidt som Pettersen bruker enkelte av de samme kildene som jeg gjør, er temaet for hans oppgave et annet enn mitt.

Om MD og motdagistenes holdninger til Sovjetunionen er det som nevnt svært lite å finne i tidligere litteratur, særlig gjelder det for denne oppgavens avgrensede periode. Vekten i tidligere analyser har vært lagt på organisasjonens særegne form og politiske rolle på lokalt plan. Organisasjonens holdninger til Sovjet har bare ved få anledninger vært nevnt, og da i form av antydninger og påstander mer enn forklaring og belysning. Disse er likevel verdt å nevne, og danner utgangspunkt så vel som spørsmål det blir opp til meg å utdype og drøfte.

For det første påstår statsviter Jens A. Christophersen i sin artikkel «'Mot Dag' and the norwegian left» følgende:

Yet in spite of its pro-Soviet attitude, *Mot Dag* never displayed that uncritical admiration for Moscow which could be found among certain intellectuals and semi-intellectuals in most countries, especially during the Great Depression in the West and the first five-year plan in Russia. *Mot Dag* still regarded the Soviet leaders as equals [...] ¹³

Christophersen hevder altså at MD hadde en sovjetvennlig holdning, men manglet en «ukritisk beundring», særlig overfor Sovjetunionens lederskap og de styrende organer. Dette vil jeg forsøke å drøfte.

For det andre har Trygve Bull i et intervju med Arne Johan Gjermdunden antydnet at MD tok avstand fra Sovjetunionen allerede i 1928. Han sier: «[...] det ble en forferdelig overraskelse for oss i Mot Dag da vi oppdaget at Bukharin var detronisert og at Stalin hadde tatt makten for egen regning. Da brøt vi også med Kommunistpartiet. Allerede i 1928.»¹⁴ Hang tiltroen til Sovjets indre utvikling uløselig sammen med medlemskap i NKP? Dette vil jeg også drøfte.

¹² Pettersen, Klippenvåg 2007.

¹³ Christophersen 1966: S.142.

¹⁴ Bull, Trygve, i Berg (red.) 1990: S.12.

Nini Haslund Gleditsch har i sine memoarer hevdet at en av årsakene til at Mot Dag ble oppløst i 1936 handlet om «bitter skuffelse over utviklingen i Sovjetunionen.»¹⁵ Ettersom siste analysekapittel tar for seg holdningene til utviklingen i Sovjetunionen fra 1933 til 1936 vil denne påstanden bli behandlet der.

For så vidt som det foreliggende materiale om MD danner viktige bidrag til forståelse av organisasjonens historie, mener jeg det ikke tilstrekkelig problematiserer organisasjonens og medlemmenes ideologiske holdninger i tilknytning til synet på det totalitære Sovjet på 1930-tallet.

Avgrensning, kildegrunnlag og metodisk tilnærming

Undersøkelsens objekt er offentlige og interne ytringer om Sovjetunionen fra sentrale aktører i MD. Grunnlaget for å fokusere på organisasjonens sentrale aktører, det vil si medlemmer som var særlig aktive eller hadde høyere stillinger i organisasjonen, er ganske enkelt at det var disse som i følge mine kilder ytret seg i størst grad om temaet og om forhold som jeg bruker som forklaring. Det er dermed ikke gitt at holdningene som kom til uttrykk gjenspeiler organisasjonens øvrige medlemmers holdninger. Når det gjelder de offisielle ytringene kan det samtidig hevdes at organisasjonen som helhet av publikum og lesere ble vurdert ut fra disse. Undersøkelsen er derfor også en belysning av hvordan organisasjonen, gjennom tidsskriftet, fremsto for offentligheten. Særlig gjelder dette tidsskriftets usignerte artikler. Det kan legges til at historiker Einhart Lorenz bemerker at artiklene ofte ble skrevet kollektivt.¹⁶

Grunnlaget for å begrense oppgaven til perioden 1930-1936 har flere årsaker som kan forklares både ut fra MDs aktuelle stilling og ut fra stillingen i Sovjetunionen. Som pekt på innledningsvis var den økonomiske krisen en sentral faktor for at MD utover 1930-tallet økte oppmerksomheten rundt marxismen. Som også nevnt hevder Hegna at dette fokuset og interessen hang naturlig sammen med økt kunnskap om utviklingen i Sovjetunionen. Som resultat av sin isolerte posisjon innenfor arbeiderbevegelsen fokuserte MD i denne perioden på opplysningsarbeid. I dette arbeidet var utgivelser på Fram Forlag et sentralt anliggende. Herunder kommer bøker og pamfletter om Sovjetunionen, marxistisk teori, Tyskland, om krigsfaren med mer. Flere av disse utgivelsene danner en del av kildegrunnlaget i denne

¹⁵ Gleditsch, Haslund 1980: S.63.

¹⁶ Lorenz 1989.

oppgaven. Avgrensning innenfor denne perioden, med disse faktorer som grunnlag, gir mulighet for en bredere forståelse av MDs ideologiske tankesett, hvor kritikk av den organiserte arbeiderbevegelse og de ideologiske resultatene av deres opplysningsarbeid bredere kan belyses.

Organisasjonens økende interesse for marxismen, og som følge av dette for Sovjetunionen, viser seg også tydelig i tidsskriftet *Mot Dag*. Jeg har gjennomgått tidsskriftet fra dets første årgang til dets siste. Resultatet har vært at artikler om Sovjetunionen dominerer i forhold til årgangene fra 1920-tallet. Jeg har også gjennomgått tidsskriftet *Clarté* som MD sto bak med Arne Ording som redaktør. Tidsskriftet utkom fra og med 1929 til 1931. Jeg har derimot for 1929-årgangen funnet svært få artikler om Sovjetunionen. Enkelte forekom og disse vil bli brukt i bakgrunnskapitlet for å belyse organisasjonens syn på Sovjetunionen ved inngangen til min avgrensede periode.

Endelig er den periodiske avgrensningen foretatt med grunnlag i Sovjetunionens stilling. Ved inngangen til 1930 hadde Stalin langt på vei befestet sin stilling som Sovjetunionens ubestridte leder, og var i gang med utformingen av sin politikk. Den første femårsplanen som offisielt ble igangsatt våren 1929 tilkjennegav de første resultatene ved inngangen til 1930-tallet. Mens 1920-tallet i Sovjetunionen var preget av økonomiske utfordringer og maktkamper innad i partiet, representerte første del av 1930-tallet en tilsynelatende stabil oppbyggingsperiode. I MD var oppfatningen at Sovjet på dette tidspunktet hadde startet oppbyggingen av sosialismen, samtidig som Vest-Europa var rammet av en destruktiv økonomisk krisetilstand. Oppgaven er altså en analyse av holdninger til Sovjet i en periode da Stalin utformet sitt definerte regime.

Organisasjonens oppløsning i 1936, hvor siste nummer av tidsskriftet utkom sommeren dette året, danner en naturlig avslutning av undersøkelsen. Jeg vurderte også å utvide fremover i tid for å undersøke motdagistenes holdninger til Moskvaprosessene i 1936-1938, men valgte å la være på grunn av manglende kildegrunnlag.¹⁷ Hegna utgjør et unntak og hans holdning til prosessene vil behandles i korthet.

¹⁷ Jeg har undersøkt *Arbeiderbladet* for august 1936 og Januar/Februar 1937, uten å finne relevant materiale. Har også undersøkt *Det 20de århundrede* som Arne Ording var medredaktør for etter oppløsningen av MD, men heller ikke funnet relevant materiale der. I Øyvind Ihles hovedfagsoppgave om den norske arbeiderbevegelsen og Moskvaprosessene nevnes enkelte motdagister, men uten at kildegrunnlaget for dette blir nevnt (med unntak av Trond Hegna): Ihle 1964.

Jeg har tatt i bruk kildemateriale om MD hos Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek (Arbark) og i Nasjonalbiblioteket, som også da oppgaven naturlig nok bygger på. Tidsskriftet *Mot Dag* har virket som hovedkilde. Jeg har systematisk gjennomgått hele perioden tidsskriftet ble utgitt i fra 1921-1936. Dette for å finne frem til artikler som omhandler Sovjetunionen. Her er, som nevnt, også en del av svaret å finne på hvorfor oppgaven begrenser seg til perioden 1930-1936. I arbeidet med artikler fra tidsskriftet har jeg brukt både artikler som er signert med navn i tillegg til usignerte artikler. Jeg har valgt å se bort fra signerte artikler i tidsskriftet som var skrevet av folk som ikke var medlemmer i organisasjonen.

Tidsskriftets usignerte artikler regner jeg som organisasjonens utadvendte holdninger, slik organisasjonen fremsto for offentligheten. I følge seg selv gav tidsskriftet *MD* uttrykk for organisasjonens helhetlige offisielle synspunkter. I en annonse fra 1934 het det at «[d]e opfatninger som tidsskriftet gir uttrykk for, er aldri en enkelt manns tilfeldige synspunkter, men alle artikler er utslag av det samme konsekvent gjennomførte samfundssyn, uansett hvilket område som behandles.»¹⁸ Jeg har ut fra dette arbeidet etter hypotesen om at organisasjonen sto samlet om et grunnleggende ideologisk syn, men tatt stilling til at det også kunne forekomme divergerende holdninger, da særlig i internt materiale, men også ut fra signerte artikler.

Av internt materiale har jeg tatt i bruk dokumenter som brev, møtereferater og ikke-publiserede dokumenter om holdninger til Sovjetunionen. Av trykte kilder gjelder, foruten tidsskriftet *Mot Dag*, først og fremst bøker utgitt på Fram Forlag i den gitte perioden. I tillegg har jeg tatt i bruk enkelte artikler fra *Arbeidernes Leksikon*, som MD i all hovedsak sto bak, for å utdype enkelte momenter.

MDs kanskje mest sentrale politiske forum var Det Norske Studentersamfund, hvor de dominerte i store deler av mellomkrigstiden. En undersøkelse av DNS' arkiv i Riksarkivet har derimot vist seg å ikke kaste lys over mitt tema. Om MDs politiske rolle i DNS, basert på funn fra Riksarkivet, kan for øvrig leses i min artikkel «Idekamp og «meningstyranni» i Det Norske Studentersamfund i mellomkrigstiden» i *Fortid* nr.3/2013.

¹⁸ *Mot Dag*, nr.16, september 1934.

Metodisk har analysen en *hermeneutisk* tilnærming. Jeg har tilstrebet å utføre en objektiv forståelsesvurdering. Jeg har søkt å tolke enkelttekstene i lys av seg selv, i lys av andre tekster og i lys av den ytre historiske kontekst. Oppgaven er en ideologianalyse hvor hensikten er å søke å forstå aktørenes grunnleggende ideer og tankesett, mer enn å forstå deres ytre politiske handlinger. Analysen kan således skilles fra politisk historisk analyse hvor vekten gjerne blir lagt på politiske bevegelser, partier og lignende og deres organisering, oppnådde mål og politiske manøvrering. Eksempler på politisk historisk analyse av Mot Dag er Kristian Ramshus' oppgave om Mot Dag i Trondheim og Maren Hegnas oppgave om Mot Dag og NKP.

Grunnlaget for analysen er tolkning av tekster. I arbeidsprosessen har jeg først undersøkt *om* MD skrev og ytret seg om forhold i Sovjetunionen, deretter undersøkt *hva* dette innebar og til slutt hva innholdet *betydde*. Dette, som vi kan kalle «kvalitativ teknikk» er ofte satt nøye i sammenheng med en *hermeneutisk* tilnærming og søker således å «tolke meninger».¹⁹

Sentrale begreper

I de tilfeller i teksten hvor betegnelsen «MD» brukes menes tidsskriftet *Mot Dag*, mens når «MD» brukes menes organisasjonen Mot Dag. I forlengelsen av dette blir også betegnelsen «motdagister» brukt. MDs medlemmer ble i samtiden ofte betegnet som «motdagister», kanskje særlig i tilknytning til Det Norske Studentersamfund, men også generelt. Dette var også en betegnelse som hang ved utover i etterkrigstiden.

«Sosialisme» og «kommunisme» er to andre helt sentrale begreper i oppgaven. Disse kan tidvis oppfattes som synonymer for hverandre. «Sosialister» betegner alle aktører hvis ideologiske tilhørighet var tilknyttet marxismens teorier. Således var både aktører i DNA, NKP og andre «sosialister». Samtidig ble betegnelsen «kommunister» i samtiden ofte brukt om partitilhørighet, i dette tilfellet til NKP. Av MD ble DNAs representanter på sin side i vesentlig grad betegnet som «sosialdemokrater», ofte i negativ forstand. «Sosialisme» blir i analysen også så å si utelukkende brukt om Sovjetunionen, ettersom oppfatningen var at landet beveget seg mot stadiet «sosialismen» på vei mot målet «kommunismen». Samtidig var partifolkene i Sovjet «kommunister» ettersom oppfattelsen var at disse arbeidet for det kommunistiske samfunnet.

¹⁹ Kjeldstadli 1999: S.183.

«Revolusjonær sosialisme» blir brukt som betegnelse på en ideologisk tilnærming hvor særlig «revolusjon» og «proletariatets diktatur» er sentrale elementer, men også teorier om for eksempel «borgerkrig» som legitimert tilstand i klassekampen. «Revolusjonær sosialisme» og «kommunisme» henger således nøye sammen.

«Sovjetsamveldet», «Sovjet-Unionen», «Sovjet-Russland», «S.S.R.U.» og «SSSR» er begreper som alle er datidige måter å betegne Sovjetunionen på. Disse begrepene kommer frem i sitater fra analysens aktører, mens jeg holder meg til «Sovjetunionen» eller bare «Sovjet». Med «vestlige land» menes de dominerende kapitalistisk orienterte landene i Vest-Europa og USA.

«Nazisme» og «nasjonalsosialisme» blir i analysen brukt om hverandre. Av samtidens aktører ble disse begrepene innlemmet i samlebetegnelsen «fascisme», som da først og fremst gjaldt Mussolinis fascisme og Hitlers nazisme. Samlet er «fascisme» altså brukt om datidens mest utpregede reaksjonære bevegelser. Herunder kommer også begrepet «reaksjonær» som i hovedsak blir brukt om fascismen, men som også kan forekomme i uttalelser om mer etablerte, «borgerlige» strømninger.

Begrepene «terror» og «voldsanvendelse» blir utelukkende brukt som ideologisk ladede begreper om politiske virkemidler i oppnåelsen av bestemte politiske mål.

Kapittel 2: Revolusjon og organisasjon

Innledning

Perioden MD ble opprettet i var preget av en venstredreining i den norske arbeiderbevegelsen. Den radikale del av DNA - «den nye retning» - vant flertall på landsmøtet i 1918 og overtok ledelsen i partiet. Året etter meldte DNA seg inn i Den Kommunistiske Internasjonale (Komintern). Bakenforliggende faktorer for tidens revolusjonære stemning var særlig verdenskrigen og dens ødeleggelser og oktoberrevolusjonen i 1917. Revolusjonsstemningen gjorde seg ikke minst bemerket blant unge studenter. De havnet midt oppe i en ny tid, i et brudd med Venstre-radikalismen som preget generasjonen før dem.

I dette kapitlet vil jeg foreta en kortfattet belysning av MDs historie fra oppstarten i 1921/1922 til oppløsningen i 1936. For å knytte kapitlet opp til oppgavens hoveddel vil det bli lagt vekt på organisasjons syn og holdninger til Sovjetunionen gjennom 1920-tallet.

Revolusjon og verdenskrig

Våren 1920 fant to møtevirksomheter sted i Kristiania som i følge Trygve Bull fikk sentral betydning for opprettelsen av tidsskriftet og senere foreningen MD.²⁰ Formann i DNA Kyrre Grepp holdt møter for medlemmene av Den sosialdemokratiske studentforening på Folkets Hus og professor Edvard Bull (d.e.) arrangerte studiesirkler om kapitalismen på Universitetet. Gjennom disse møtene, samt gjennom Det Norske Studentersamfund knyttet den karismatiske skikkelsen Erling Falk til seg sju unge menn som skulle danne grunnlaget for MD. Disse sju var John Hazeland, Axel Sømme²¹, Johan Vogt, Trond Hegna, Åke Anker Ording, Arne Ording og Viggo Hansteen. Høsten 1920 endret Den sosialdemokratiske studentforening navn til Studentenes Kommunistlag, og høsten 1921 grunnla foreningen, med 4000 kr. i støtte fra folk i DNA, tidsskriftet *Mot Dag*. Helt fra begynnelsen styrte Falk arbeidet med tidsskriftet etter egne målsettinger og disiplinære metoder. Falk hadde med utgangspunkt i tidsskriftet som mål å danne rundt seg selv en politisk kjerneorganisasjon.²² Vinteren 1922 ble foreningen *Mot Dag* opprettet.

²⁰ Bull 1987: S. 32-33.

²¹ Sømme gikk til DNA mot slutten av 1920-tallet.

²² Bull 1987: S.33.

I boken *Mot Dag og Erling Falk* søker Trygve Bull å forklare bakgrunnen for mellomkrigstidens radikale akademiske miljø. Han mener at den norske arbeiderbevegelsens utpregede revolusjonære ideologi virket som en tiltrekningskraft for unge akademikere.²³ Som Bull skriver sluttet akademikerne seg til bevegelsen «for å finne forbundne i en kamp for en logisk utformet etisk-politisk idé.»²⁴ Bull hevder at for dem som ville søke et nytt politisk grunnlag virket kommunismens revolusjonære ideer som et naturlig valg.²⁵ Det liberaldemokratiske system som denne generasjonen levde under kunne ikke løse problemene som hadde oppstått i første del av 1900-tallet. Denne innstillingen betød et brudd med fedregenerasjonens plikt- og ordensnormer. Og det betød et opprør mot samfunnets nyrike borgerklasse. Som Trond Nordby skriver i sin biografi om motdagisten og senere helsedirektør Karl Evang: «Følgelig revolterte de unge ved å gå i forbund med arbeiderklassen.»²⁶ Revolusjonen ble oppfattet som det forløsende middel mot krig og kapitalisme.²⁷

En begivenhet som motdagistene Trond Hegna og Trygve Bull trekker frem som et av de største symbolene på det daværende miljø er massemøtet i Calmeyergatens Misjonshus den 17.november 1919.²⁸ Møtet må ses i sammenheng med Europas storpolitiske situasjon, samt håpet mange hadde til det nye Russland. Møtet var initiert av Det Norske Studentersamfund, som tidligere samme måned hadde vedtatt en resolusjon mot at Norge skulle følge vestmaktene i en blokade av Russland. Misjonshuset var stappfullt, over 3000 mennesker møtte opp, og en protestresolusjon ble vedtatt. Bulls opplevelse av dette møtet har Hans Fredrik Dahl beskrevet slik: «Møtet ble et minne for livet, en formende politisk opplevelse.»²⁹ Vi må kunne anta at Bull ikke var alene om å oppleve møtet på denne måten.

Arne Ordings tale «Hvorfor jeg er kommunist» fra 1921³⁰ er et godt eksempel både på tidens dominerende radikale tanker og på MDs politiske tankesett. For Ording var krigen et ytterste eksempel på kapitalismens grådighet. Han så det som naturlig at de undertrykte klasser internasjonalt ville slutte seg sammen i en kamp mot krigsherrenes økonomiske vinningslyst, mot borgerlig moral og religion. I denne revolusjonskampen kunne ikke voldsmidler være et

²³ Bull 1987: S. 58.

²⁴ Bull 1987: S.61.

²⁵ Bull 1987: S.63.

²⁶ Nordby 1989: S.30.

²⁷ Bull 1980: S.72.

²⁸ Bull 1987: S.9; Hegna 1983: S.35.

²⁹ Dahl 2001: S.31.

³⁰ Tale ved det akademiske masse møte 5.september 1921. Bull; Hegna 1966: S.26-34.

middel for de privilegerte klasser, arbeiderne måtte av nødvendighet kunne reise våpen mot borgerklassen. For Ording var klassekampen den naturlige, nødvendige samfunnskamp. Kapitalismen hadde spilt fallitt, en frigjørende og frelsende bevegelse mot undertrykking og nød måtte slippes til.³¹

Oktoberrevolusjonen var en faktor av vesentlig betydning for motdagistenes radikalisering. Trygve Bull uttaler i et intervju at den var «fullstendig avgjørende for vår mentalitet.»³² Artikkelen «Den russiske revolusjon» fra februar 1923 tegnet i tråd med dette et betegnende bilde av fascinasjonen, begeistringen og optimismen til den nye staten i øst. Om bolsjevikpartiet het det blant annet at det ble «baaret frem til makten av massens egen kampstemning og handlekraft.»³³ Om revolusjonens betydning het det at «den vil alltid være et lysende eksempel paa en arbeiderklasses heltemot og kraft, en mektig impuls til handling for de revolusjonære arbeidere over hele verden.»³⁴

Et annet forhold i Sovjetunionen som MD i denne perioden hadde fokus på var den økonomiske stillingen etter at Lenins NEP-politikk var trådt i kraft fra våren 1921. NEP innledet en periode med en viss grad av frigjøring av markedet, og visse kapitalistiske innrømmelser. For Johan Vogt betød derimot ikke dette en oppgivelse av sosialismen. Han beskrev NEP som et redskap i en overgangsperiode for å legge grunnlag for en videre sosialistisk planøkonomi. Han skrev at han anså Sovjetunionens økonomiske stilling i 1924 «som et skritt paa veien mot en høiere socialistisk rasjonalitet.»³⁵

Komintern og militærstreik

Den såkalte «tesestriden» endte i Norge med at en mindretallsfløy i DNA i november 1923 brøt ut og dannet NKP. NKP ble stående som Kominterns representant i Norge, mens DNA ble ekskludert. Utgangspunktet for striden var Moskvatesene som Komintern lanserte i 1920. Dette var opptaksbetingelser og retningslinjer som alle internasjonale medlemspartiet var forventet å slutte opp om. Konflikten i Norge handlet i hovedsak om motstand mot å la seg styre fra en sentralisert internasjonal organisasjon, samt ønsket om selvbestemmelse i lokale forhold i tråd med den norske arbeiderbevegelsens tradisjoner. MD (særlig Erling Falk)

³¹ Dette avsnittet er hentet fra min egen artikkel: Meling 2013: S. 63.

³² Bull, Trygve, i Berg (red.) 1990: S.14.

³³ «Den russiske revolusjon», i *Mot Dag*, nr.4, februar 1923: S.17.

³⁴ «Den russiske revolusjon», i *Mot Dag*, nr.4, februar 1923: S.18.

³⁵ Vogt, Johan, «Hersker Socialisme i Sovjet-Russland?», i *Mot Dag*, nr.5, oktober 1924: S.21.

utgjorde i denne striden en aktiv rolle, særlig sammen med Martin Tranmæl. Johan Vogt har hevdet at det var Falk som «formet Arbeiderpartiets prinsipielle plattform i denne strid.»³⁶ At MD og Erling Falk vekket oppmerksomhet også i Moskva kommer frem hos Trond Hegna: På Kominterns 4.kongress i november 1922 ble det vedtatt at MD skulle oppløses som organisasjon, og tidsskriftet skulle underordnes sentralstyret i DNA. Hegna mener at muligheten var tilstede for at Komintern sammenlignet MD med Lenins bolsjevikparti og anså det som en trussel for det norske partiet.³⁷ Falk satte seg også til motverge mot de høye menn i Moskva, som blant annet førte til at Karl Radek skal ha truet Falk med å bli «kastet i sin grav med knuste knokler!»³⁸

Motstand mot direktiver fra Komintern betød derimot ikke motstand mot Sovjetunionen som revolusjonært foregangsland. Falk hadde i sitt politiske grunnlag stor tro på Sovjetunionen som forbilde og støtte for Europas arbeiderbevegelser.³⁹ Denne holdningen kom til uttrykk i artikkelen «Det Norske Arbeiderpartis sprengning» i MDs første nummer etter partisplittelsen i 1923.⁴⁰ Artikkelen ga uttrykk for at DNA nå måtte vise seg som Norges fremste kommunistiske parti, og de russiskinspirerte revolusjonære holdningene var tydelige: «[DNA] maa paabegynne dannelsen av revolusjonære bedriftsraad, det maa for alvor ta fatt paa arbeiderklassens bevegelse.» Partiet måtte vise overfor Internasjonalen at det ønsket å være det sterkeste og ledende arbeiderpartiet i Norge, og vise seg som Norges representant for den internasjonale kommunistiske bevegelse.⁴¹

Tross aktivt arbeid og håp for partiets rolle i klassekampen ble MDs synspunkter overfor DNA i årene etter bruddet i 1923 stadig krassere i form av kritikk mot «høyredreining». Det handlet i hovedsak om misnøye mot manglende vilje til å utføre partiets nedfelte prinsipper og vedtak.⁴² Av avgjørende betydning kom denne misnøyen til uttrykk ved DNAs sviktende oppfølging av militærstreikaksjonen i 1924-1925.

I følge historiker Per Maurseth vokste det i tiden etter 1923 frem tre ulike linjer i militærspørsmålet i den norske arbeiderbevegelsen. Den sosialdemokratiske, pasifistiske

³⁶ Vogt 1953: S.24. MD og særlig Falks rolle i striden understrekes også av Christophersen 1966: S.140-141.

³⁷ Hegna 1983: S.92.

³⁸ Hegna 1983: S.113.

³⁹ Hegna 1983: S.116-119.

⁴⁰ «Det norske Arbeiderpartis sprengning», i *Mot Dag*, nr.22, november 1923: S.7-11

⁴¹ «Det norske Arbeiderpartis sprengning», i *Mot Dag*, nr.22, november 1923: S.10.

⁴² Bull 1987: S.132-134.

linjen, samt to revolusjonære linjer som videre skilte seg i en defensiv og en offensiv linje.⁴³ Venstre kommunistisk Ungdomsfylking, som var aksjonens initiativtaker, tok i sitt program utgangspunkt i både den defensive linjen, hæren måtte gjøres ubrukelig, og den offensive linjen, erkjennelsen av at bruk av våpen var uunngåelig i klassekampen.⁴⁴

Militærstreikaksjonen fikk etter kort tid tilslutning fra DNAs ledelse, blant annet med begrunnelsen om at den representerte et skritt ut av «dødvannet» som partiet var kommet ut i.⁴⁵ Den fikk derimot ikke den tilslutningen den var tiltenkt.⁴⁶ Ledende partifolk ble fengslet og aksjonen ble avvirket ved votering i mars 1925, da det i følge partiet var på tide å «gå videre».⁴⁷ I følge Einar Gerhardsen og Per Maurseth var aksjonen inspirert og drevet frem av MD.⁴⁸ Og MD på sin side nektet å gi opp aksjonen. De brøt vedtak fra partiet og Ungdomsfylkingen og satte i gang dannelsen av et egen militærstreikeforbund. Følgen var eksklusjon fra partiet.⁴⁹ Kort tid etter ble det av medlemmer fra MD, det nyopprettede Militærstreikeforbundet og enkelte medlemmer av DNAs Oslo-avdeling dannet organisasjonen Arbeideropposisjonen, som i en tid sto som utgiver av tidsskriftet *MD*. Arbeideropposisjonen krevde at eksklusjonen skulle oppheves, at DNAs prinsipper fra 1920-1923 skulle settes ut i livet, samt internasjonal samling og ytringsfrihet for opposisjonelle innad i partiet.⁵⁰ Opposisjonen ble imidlertid ikke hørt, og MD ble kollektivt ekskludert fra DNA.

Partistrid i Sovjetunionen

I 1926 ble det gitt ut fire utgaver av *MD*. To artikler i disse utgavene omhandlet Sovjetunionen, henholdsvis «Den russiske partistrid», usignert, og «Den politiske krise i Sovjetunionen», skrevet av Johan Vogt.⁵¹ I «Den russiske partistrid» ble det lagt vekt på nødvendigheten av en sterk leder i det russiske kommunistpartiet: «[p]artiet er en kamporganisasjon og det kan ikke undvære en anerkjent leder, en utvilsom førstemann i all partimessig tenkning og handling. Russlands affærer kan ikke ledes av en parlamentarisk

⁴³ Maurseth 1987: S.498.

⁴⁴ Maurseth 1987: S.500.

⁴⁵ Bull 1987: S.135.

⁴⁶ Maurseth 1987: S.500.

⁴⁷ Maurseth 1987: S.505.

⁴⁸ Gerhardsen referert i Bull 1987: S.135 (fotnote); Maurseth 1987: S.501.

⁴⁹ Bull 1987: S.142.

⁵⁰ *Hvad vil Arbeideropposisjonen? – Hvad er Arbeideropposisjonen?* 1925: S.25-26.

⁵¹ «Den russiske partistrid», i *Mot Dag*, nr.2, januar 1926: S.6-7; Vogt, Johan «Den politiske krise i Sovjetunionen», i *Mot Dag*, nr.2, september 1926: S.17-21.

komité før landets nød tid og kamptid er over.»⁵² Vogt la også i sin artikkel vekt på viktigheten av en sterk leder da han skrev at partiet nå (september 1926) hadde funnet Lenins erstatter og det «synes igjen å skulde la sin høieste kraft gi sig uttrykk gjennom én person [Stalin].»⁵³ Nødvendigheten av et helstøpt, ledene parti i klassekampen kom til uttrykk i en teoretisk artikkel fra februar 1925: «Sterke arbeiderorganisasjoner og et målbevisst, førende kommunistisk parti er i den tid som vi nu går inn i av den aller største betydning for hele folkets fremtid.»⁵⁴ På denne bakgrunn kan vi forstå hvorfor Vogt kunne skrive om partiet i Sovjetunionen at medlemmene Sinovjev og Kamenev var «skjøvet til side [...] som ubrukelige redskaper under de opgaver som nu stilles det russiske kommunistparti.»⁵⁵

NKP og Komintern igjen

MD trådte formelt inn i NKP 31. desember 1926, og dermed ble det også gjenopprettet kontakt med Komintern. Skal vi tro MD selv var hovedbegrunnelsen at de ønsket avstand fra DNA som de mente gikk i økende sosialdemokratisk retning. De ønsket ved inntreden i NKP en nærmere kontakt med den norske arbeiderklasse så vel som den internasjonale kommunistiske organiseringen. Om DNAs retning het det blant annet at foruten «dypt begrunnet sjelelig prostitusjon» var partiet «iferd med å lande i socialdemokratiet, ikke fordi den ønsker å komme dit, men fordi den som annet åndelig vrakgods, er drevet dithet hvor strømmen har tatt den.»⁵⁶ DNA var ført ut i «prinsippløshet», og MDs tidligere tro på at bevegelsen kunne operere uavhengig av Komintern var en «vurderingsfeil av meget stor betydning.»⁵⁷

Vel et halvår etter inntreden i NKP dannet MD høsten 1927 en avdeling i Trondheim. Avdelingens leder var fra begynnelsen ingeniør Kristian Gleditsch. Det ble også etablert avdelinger andre steder i landet⁵⁸, men som Trygve Bull skriver fikk Trondheimsavdelingen «uten enhver sammenligning størst betydning.»⁵⁹ Sammen med Erling Schreiner, Dagfinn Bech og Carsten Boysen utgjorde Gleditsch Trondheimavdelingens indre krets.⁶⁰ Schreiner og Gleditsch, som er de medlemmene fra Trondheim som vektlegges i hoveddelen av oppgaven, flyttet begge i begynnelsen av 1930-tallet til Oslo og ble aktive i MD der.

⁵² «Den russiske partistrid», i *Mot Dag*, nr.2, januar 1926: S.7.

⁵³ Vogt, Johan, «Den politiske krise i Sovjet-unionen», i *Mot Dag*, nr.2, september 1926: S.17.

⁵⁴ «Makterobringen», i *Mot Dag*, nr.3, februar 1925: S.3.

⁵⁵ Vogt, Johan, «Den politiske krise i Sovjet-unionen», i *Mot Dag*, nr.2, september 1926: S.19.

⁵⁶ «Mot Dag», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1927: S.8.

⁵⁷ «Mot Dag», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1927: S.8.

⁵⁸ Skien og Porsgrunn, Kongsberg, Fredrikstad, Stavanger. Bull 1987: S.264 (fotnote).

⁵⁹ Bull 1987: S.264.

⁶⁰ Ramshus 2001: S.81.

MD trådte ut av NKP i 1928 etter at Erling Falk hadde inngått en «gjensidighetsavtale» med Komintern, uten at NKP var klar over det. NKP kunne på sin side ikke tolerere dette, og sa opp avtalen i februar 1929. Avdelingen i Trondheim ble stående i partiet frem til den ble ekskludert høsten 1929.⁶¹

Opplysning og oppløsning

Etter uttreden fra NKP og frem til oppløsningen og inntreden i DNA fungerte MD som en partiuavhengig politisk organisasjon. MD la for en tid bak seg manøvrering innad i den norske arbeiderbevegelsen og satset på opplysningsvirksomhet. Inngående studier i Marx' teorier, som ikke tidligere hadde vært vektlagt i særlig grad, ble i denne tiden som Christophersen skriver: «a new *raison d'être*.»⁶²

Forlagsvirksomheten i Fram Forlag sprang ut av Falks oversettelse av Marx' *Kapitalen* fra 1930.⁶³ Etter hvert fulgte andre utgivelser som det banebrytende *Populært Tidsskrift for Seksuell Opplysning* med Karl Evang som viktigste pådriver, og ikke minst bøker og hefter som i denne oppgaven vil brukes som kildegrunnlag: Johan Vogts *Den marxistiske lære om varebytte og profitt* i 1931, Arne Ordings *Det tredje rike* i 1933 og Kristian Gleditschs *Foran en ny verdenskrig* i 1935. Opplysningsarbeidet var i følge Bull sprunget ut av Falks «sikre tro på at menneskene ville slutte seg til den som hadde «rett» hvis disse bare fikk anledning til å nå fram med sin tankemessig bindende argumentasjon.»⁶⁴ Bull hevder videre at denne troen på kunnskapens verktøy lå som grunnlag for hele MDs virke.⁶⁵

Kanskje aller mest kjent fra denne perioden er arbeidet med og utgivelsen av *Arbeidernes Leksikon*. Et seksbindsverk utarbeidet av Mot Dag i hovedsak. Dette verket er særlig spesielt med tanke på dets marxistiske utgangspunkt, noe som var unikt utenfor Sovjetunionens grenser.

Høsten 1935 var Falk, etter lang tids sykdom, blitt såpass dårlig at han ikke lenger var i stand til å lede organisasjonen. I et møte i oktober 1935 ble det besluttet at Falk skulle «permitteres

⁶¹ Bull 1987: S.207.

⁶² Christophersen 1966: S.141-142.

⁶³ Bull 1987: S.216-217.

⁶⁴ Bull 1987: S.245.

⁶⁵ Bull 1987: S.245.

fra all organisasjonsarbeide på ubestemt tid.»⁶⁶ Ledelsen skulle overtas av et sekretariat bestående av Trond Hegna, Arne Ording, Åke Ording, Gunnar Røise, Kristian Gleditsch, Karl Evang og Brynjulf Bull.⁶⁷

Mot Dag ble formelt oppløst sommeren/høsten 1936 og samtlige resterende medlemmer trådte inn i Arbeiderpartiet, da foruten Falk som ble stående utenfor.

Hallvard Tjelmeland og Bernt Hagtvet peker på at tidsskriftet, så vel som motdagistene selv, gjennom hele dets levetid var preget av en kald intellektualisme, arroganse, ironisk og sarkastisk tone og selvbevisst kritisk analyse.⁶⁸ Tjelmeland legger vekt på at teoretisk og politisk selvbevissthet preget medlemmene i skjæringspunktet mellom to noe ulike former for avstandtagen til to klasser i samfunnet. Borgerskapet som de tok avstand fra og arbeiderklassen som de sluttet seg til.⁶⁹ På den annen side skulle ikke motdagistene stå i et tjenesteforhold til arbeiderklassen. De var seg bevisst på sin rolle som intellektuelle i klassekampen. Denne bevisstheten vises tydelig i tidsskriftets åpningsartikkel fra september 1921. Kampen for det nye samfunnet skulle føres på to fronter, *med* og *for* arbeiderklassen, men samtidig med et realistisk og bevisst ansvarsområde: «Vi går ikke hen og trekker i arbeidsklær for å søke ydmykt kroppsarbeid. Vi blir hvor vi er. Vi søker å samle den kunnskap, å utvikle våre åndsevner i den grad vår begunstigende stilling tillater oss.»⁷⁰ Det kan trygt hevdes at disse holdningene var gjeldende gjennom hele MDs levetid.

Betraktninger ved 1920-tallet avslutning

I artikkelen «1ste mai i Moskva» kunne Trond Hegna, billedliggjort gjennom 1.mai-tog, berette om et helt folk i optimistisk begeistring over hvilke oppgaver som var satt i gang for samfunnet og hvilke oppgaver som lå foran dem.⁷¹ Toget bar i følge Hegna preg av «ekte folkelig livsglede og utfølelsestrang.»⁷² Begeistringen var drevet frem av erkjennelsen om at de nå skulle gå i gang med oppbyggingen av et nytt samfunn som foregangsland for kapitalismens avskaffelse verden over.

⁶⁶ Møtereferat, onsdag 09.10.1935. Arbark. Arkiv: Mot Dag, Serie: Ab, boks: 1. Tilstede på møtet var: Erling Falk, Arne Ording, Trond Hegna, Aake Ording, Gunnar Røise, Karl Evang og Kristian Gleditsch.

⁶⁷ Bull 1987: S.268-269.

⁶⁸ Tjelmeland 1998: S.66; Hagtvedt 1980: S.361.

⁶⁹ Tjelmeland 1998: S.66-67.

⁷⁰ «Mot Dag», programartikkel 10. september 1921, i Bull og Hegna 1966: S.25.

⁷¹ Hegna, Trond, «1ste mai i Moskva», i *Clarté*, nr.3, mai 1929: S.9-11.

⁷² Hegna, Trond, «1ste mai i Moskva», i *Clarté*, nr.3, mai 1929: S.11.

Johan Vogt fortalte i artikkelen «Nøklen til Russlands historie» om landets «verdenshistoriske oppgave» som revolusjonært foregangsland.⁷³ Revolusjonen i 1917 var i følge Vogt et naturlig resultat av «århundredernes kamp mot undertrykkelsen». Folket hadde vist «vilje til frihet» og tent håpets flamme for verdens undertrykte klasser og var «av verdenshistorien selv skapt til surdeigen av folkenes frihetsbevegelse.»⁷⁴

Disse betraktninger danner et inntrykk av motdagistenes holdninger til Sovjetunionen ved 1920-tallets siste år, ved inngangen til Sovjetunionens virkelige igangsettelse av revolusjonens gjennomførelse.

⁷³ Vogt, Johan, «Nøklen til Russlands historie», i *Clarté*, nr.1. mars 1929: S.9-11.

⁷⁴ Vogt, Johan, «Nøklen til Russlands historie», i *Clarté*, nr.1. mars 1929: S.11.

Del 1: Krise i vest, fremskritt i øst
1930-1933

Kapittel 3: Oppbygging av sosialismen

«Den tid vi lever i betegner avslutningen på det menneskelige samfunns *forhistorie*. Historien begynner i morgen. I det nye Russland er den allerede begynt.»⁷⁵

Trond Hegna, 1931.

Mens de vestlig, kapitalistiske landene befant seg i en økonomisk krisetilstand, kunne Sovjetunionens offisielle tall vise til overlegen produksjon og omsetning, og lav arbeidsløshet. I MD ble dette på mange måter oppfattet som en bekreftelse på at marxismen var kapitalismen overlegen. Sovjetunionen sto på neste trinn av Historiens utvikling.

Synet på Sovjetunionen var grundig ideologisk forankret. At dette var en revolusjonær forankring kan ses på som en forutsetning. Utviklingen i Sovjetunionen var tross alt resultat av en revolusjon. Med revolusjonen, og oppbyggingen etterpå fulgte revolusjonære standpunkter, som hadde gjort utslag i Sovjetunionen. Én av disse teoriene handlet om synet på kommunistpartiets rolle i samfunnskampen, dets sammensetning og betydning. Det skal i denne sammenheng drøftes hvorvidt MD anså kommunistpartiet i Sovjetunionen som et ideelt kommunistparti, og hvorvidt dette partiet ble ansett som en forutsetning for oppbyggingen av sosialismen. Dette vil da kunne være et av grunnlagene til å forstå MDs sovjetbegeistring.

I dette kapitlet skal jeg for det første legge frem et grunnleggende syn på Sovjetunionen og SUKP (Sovjetunionens Kommunistiske Parti) som MDs medlemmer var forventet å slutte opp om. Et hovedpoeng i forlengelsen av dette blir å undersøke hvilke aspekter ved Sovjetunionen som ble presentert fra MDs side. Underveis vil disse synspunktene prøves mot grunnleggende ideologiske og teoretiske holdninger i MD. Den bredere politiske konteksten, det vil si Sovjetunionens utvikling som antitese mot krisen i vesten og holdningene til sosialdemokratiets reformistiske linje vil bli drøftet mer inngående i neste kapittel.

⁷⁵ Hegna 1931: S.29. (Kursiv i original)

Partiet

Historiker Paul Knutsen har pekt på *voluntarismen* som et av Lenins bolsjevikpartis grunnleggende kjennetegn.⁷⁶ Dette vil med Knutsens ord si «en tro på viljens makt, spesielt når viljen er stålsatt av teoretisk overbevisning, dvs. er blitt viljen til en *elite*, og når den er brakt under disiplin i en stram *organisasjon*.»⁷⁷ Samtidig som Knutsen peker på visse brudd mellom Stalin og Lenins teoretiske politikk, hevder han at dette aspektet helt tydelig ble videreført av Stalin.⁷⁸ Partiets skulle være sammensatt av hengivne, disiplinerte profesjonelle revolusjonære, jf. Lenin i *Hva må gjøres?* fra 1902. Denne boken ble senere kanonisert av Stalin.⁷⁹ Enten Stalin representerte et brudd eller kontinuitet med Lenins teorier, om enn litt begge deler, må det kunne hevdes at han i det minste i det ytre var inspirert av Lenins partiteori i utformingen av sin politikk.⁸⁰

Trygve Bull har pekt på at MD, eller i det minste Erling Falk, satt Lenin som forbilde i organiseringen av revolusjonens fortropp. For ham var dette et grunnleggende mål for MD.⁸¹ I og for seg er dette en kjensgjerning verdt å ta i betraktning. Men hvordan kom dette til uttrykk, hvordan var MDs mer inngående og grunnleggende syn på det ideologisk ideelle parti, og hadde dette en sammenheng med synet på Stalins parti og hans politikk?

Sovjetpartiets historiske rolle

Før 1931 synes det ikke å ha foreligget nedskrevne formelle politiske og organisatoriske retningslinjer for MD. For gruppen i Trondheim virket dette hemmende på den daglige drift. Dette må ha vært grunnlaget for at lederen for Trondheimsavdelingen Kristian Gleditsch i et brev til MD Oslo i mai 1930 kunne fortelle at i Trondheim handlet de «til en viss grad i blinde fordi der overhodet ikke foreligger felles retningslinjer for organisasjonen.»⁸² Gleditsch mente «at en fastleggelse av de felles retningslinjer og oppgaver nu er i høieste grad påkrevet.»⁸³ Med tanke på MDs stilling i denne tid er det nærliggende å tro at denne holdningen var utbredt i organisasjonen. Det hadde gått en tid siden bruddet med NKP, og MD ønsket sannsynligvis å

⁷⁶ Knutsen, i Knutsen (red.) 1981: S.23.

⁷⁷ Knutsen, i Knutsen (red.) 1981: S.23. Kursiv i original.

⁷⁸ Knutsen, i Knutsen (red.) 1981: S.24-25.

⁷⁹ McLelland 2007: S.94.

⁸⁰ Disse spørsmål blir inngående drøftet i Hoffmann (red.) 2003.

⁸¹ Bull 1987: S.238-240.

⁸² Brev fra Kristian Gleditsch til MD Oslo, Nidaros 29.05.1930. Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4° 3615:8a. Mot Dag i Trondheim. Korrespondanse. B-G.

⁸³ Brev fra Kristian Gleditsch til MD Oslo, Nidaros 29.05.1930. Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4° 3615:8a. Mot Dag i Trondheim. Korrespondanse. B-G.

finne sin egen plass mellom de to arbeiderpartier. For at organisasjonen skulle stå samlet var det påkrevd å utarbeide en felles plattform. Dette gjaldt også i holdningene til «arbeiderstaten».

I februar 1931 ble tilsynelatende dette ønsket om felles retningslinjer oppfylt, da styret i Oslo vedtok «Organisatoriske beslutninger.»⁸⁴ Det ble senere fastslått at «[i]ntet medlem av Mot Dags styrer må utad eller likeoverfor studentergruppene eller deres medlemmer hevde oppfatninger som står i strid med disse retningslinjer.»⁸⁵ Holdningene som ble uttrykt i retningslinjene skulle altså være gjeldende for alle medlemmer, inkludert beslutningene som gjaldt Sovjetunionens stilling og kommunistpartiets rolle.

Beslutningene angående kommunistpartiet i Sovjetunionen startet med følgende revolusjonære erklæring:

Enhver opposisjon innenfor det russiske parti som truer partiets [sic] enhet eller dets statsheredømme er ubetinget forkastelig. Historisk og faktisk er partiet bæreren av den kommunistiske revolusjon i Russland, og de standpunkter som seirer i partiet er derfor ogsaa med nødvendighet de historisk riktige standpunkter.⁸⁶

Denne erklæring viser en grunnleggende tiltro til den russiske revolusjon, og herunder at partiet hadde hovedansvaret for dens gjennomførelse og utviklingen etterpå. Denne grunnleggende erkjennelse førte videre til at partiets gjeldende standpunkter under utviklingen etter revolusjonen av historisk nødvendighet måtte være *riktige*. Partiets historiske seier legitimerte dets herskende stilling. Faktorer som truet stillingen, måtte forkastes.

Strukturelt ble partiet i Sovjetunionen i retningslinjene oppfattet som «et arbeidskollektiv som krever og maa kreve ubetinget arbeidsdisiplin av sine medlemmer.»⁸⁷ Det må kunne legges til grunn at dette var en premiss for arbeiderbevegelsens kamp.

MDs støtte til en slik oppfatning har Maren Hegna trukket frem som et av hovedskillene mellom MD og DNAs politiske oppfatninger.⁸⁸ Der DNA, representert ved Edvard Bull (d.e.),

⁸⁴ «Organisatoriske beslutninger». Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

⁸⁵ Styremøte Mot Dag Oslo, 02.03.1931. Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

⁸⁶ «Organisatoriske beslutninger». Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

⁸⁷ «Organisatoriske beslutninger». Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

sto for en partimodell bygget med bred støtte fra fagforeningene, sto MD for en hierarkisk, fåtallig og strengt organisert partimodell inneholdende de sterkeste og mest oppofrende representanter i bevegelsen. Artikkelen Maren Hegna bruker som eksempel er derimot hentet fra *MD* 1922. Kan vi si det samme om MD i 1931?

Synspunktene fra beslutningene sitert ovenfor indikerer dette. Standpunktet gjaldt dog ikke partisituasjonen i Norge, men partiet i Sovjetunionen. Disse synspunkter ble i tillegg tatt i lukkede fora. En må da spørre seg om den samme grunnholdningen kom til uttrykk offentlig. Et eksempel som understøtter dette kan vi hente fra *MD* som i desember 1931 publiserte den usignerte artikkelen «Et kommunistisk parti.»⁸⁹ Hovedpoenget i artikkelen var at Norge på denne tid manglet et «virkelig» kommunistparti. Det eksisterende kommunistiske partiet (NKP) hadde helt tydelig utspilt sin politiske rolle. Det ble betegnet som «maktesløst», uten evne til å lede arbeiderklassen, til tross for at det var understøttet av «Kominterns mektige autoritet og Sovjetunionens lysende eksempel.» For arbeiderklassens bevissthet *var* kommunistisk, ble det hevdet. De tenkte ikke som sosialdemokrater. De trengte bare noen til å lede dem til seier: «[D]et er fullstendig klart at arbeiderklassen ikke kan erobre samfundsmakten undtagen under ledelse av et sterkt og målbevisst kommunistisk parti.»⁹⁰ Dette partiet, det ideelle, skulle være bevisst forankret i sosialistisk teori, og ikke minst skulle det inneha en «alt beherskende vilje til å tjene arbeiderklassen i dens kamp.»⁹¹ Disse holdningene om partiet ligner, som vi ser, på Knutsens beskrivelse av Lenins parti. I tillegg til referansene innledningsvis kan vi trekke frem at Lenin selv mente at dersom ikke en partielite ledet proletariatet, ville proletariatet hengi seg til borgerlig ideologi.⁹² Makterobringen var altså ikke mulig uten den sterke ledelsen, og dette erkjente og argumenterte MD for.

Disse synspunktene sammenfaller med standpunktet angående kommunistpartiet i Sovjetunionen. Logikken i argumentasjonen ser ut til å være at dersom denne «sterke» partimodellen opprettholdes, og de grunnleggende prinsippene ikke fravikes, vil resultatet av de standpunkter som seirer i partiet føre til en *riktig* politisk kurs. Dette understøttes også ved behandlingen av opposisjonene i de felles retningslinjene. Det ble der hevdet at opposisjoner som oppstår, kan virke fruktbare for partiet. Premisset for dette er at deres eksistens og virke

⁸⁸ Hegna 2000: S.197-211.

⁸⁹ «Et kommunistisk parti», i *Mot Dag*, nr.8, desember 1931: S.5-6.

⁹⁰ «Et kommunistisk parti», i *Mot Dag*, nr.8, desember 1931: S.5.

⁹¹ «Et kommunistisk parti», i *Mot Dag*, nr.8, desember 1931: S.6.

⁹² McLelland 2007: S.93.

bidrar til partiets historiske nødvendige retning. Den *riktige retning* avhenger dermed av partiets samlende evne til å arbeide for sosialistisk utvikling. Så lenge handlinger fra partiet fører partiet i denne riktige retning, legitimeres det at en opposisjon i partiet blir slått, ekskludert og «dens ledere varig fjernet»⁹³, til tross for opposisjonens kommunistiske standpunkt.

Medlemmene i MD skulle betingelsesløst forsvare ledelsen i Sovjetunionen som bærer av revolusjonen. Dette var grunnleggende. På den annen side skulle ikke medlemmene være så ensrettet at de anså enhver opposisjon som kontrarevolusjonær.⁹⁴ Eksempelet i denne sammenheng var Trotskij, som i 1927 var blitt ekskludert fra SUKP, og senere sendt i eksil: «Organisasjonens medlemmer bør derfor imøtegå slike uttalelser som: ”Hvis Trotski kommer til Norge, kommer han som verdensimperialismens agent.” (Arbeideren).»⁹⁵ Det skulle være rom for i visse situasjoner å innta en kritisk stilling til stridsspørsmål i partiet, samtidig med å gi sin ubetingede tilslutning til «statsmaktens bærer i en arbeiderstat.»⁹⁶ Fullstendig enighet til enhver tid ble altså ikke ansett som det samme som «betingelsesløst forsvar.»

Hegnas partioppfatning

Beslutningene som ble vedtatt av styret i Oslo skulle som sagt gjelde som grunnleggende for alle medlemmer av organisasjonen. Med ett unntak er det grunn til å anta at beslutningene i stor grad ble akseptert, da det foruten dette ikke foreligger opplysninger om motstand mot beslutningene i kildene. Heller tvert i mot. Schreiner, som representant for styret i Trondheim meddelte at han var «fullkommen overbevist» om retningslinjenes riktighet.⁹⁷ Unntaket var Trond Hegna.

På denne tid oppholdt Hegna seg i Trondheim, og meddelte i et brev til MDs styre i Oslo at retningslinjene styret hadde vedtatt ikke var tilfredsstillende, manglet perspektiv og var

⁹³ «Organisatoriske beslutninger». Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

⁹⁴ «Organisatoriske beslutninger». Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

⁹⁵ «Organisatoriske beslutninger». Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie D-SAKSARKIV, boks: D-0001. (*Arbeideren* – NKPs sentralorgan)

⁹⁶ «Organisatoriske beslutninger». Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

⁹⁷ Schreiner i brev/referat, dato ikke fastsatt på dokument. Også andre, som Boysen og Karstad sa seg enig i retningslinjene. Brev/referat fra Mot Dag Trondheim. Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

misvisende med tanke på den kommunistiske bevegelse og MDs plass i denne.⁹⁸ Hegna skrev som følge av dette et eget dokument med sine forslag til MDs holdning til Sovjetunionen, Komintern og opposisjonene. Hans forslag ble forkastet av styret i Oslo.⁹⁹ Det ble videre bemerket at «de retningslinjer som styret tidligere har formulert, er ikke «forslag», men beslutninger som er bindende for alle medlemmer.»¹⁰⁰ Uavhengig om Hegnas forslag ble forkastet, viser de hans grunnleggende holdning og denne er verdt å belyse. De viser også at han i denne sammenheng ikke fulgte MDs felles linje.

Grunnleggende kan det hevdes at Hegnas forslag i sterkere grad enn styrets bar preg av et syn på Sovjetunionen og Komintern som ubetinget og nødvendig premiss for den internasjonale arbeiderbevegelses seier. Hegna la målet om et kommunistisk verdenssamfunn til grunn, og hevdet at verden på dette tidspunkt kunne sammenlignes med den revolusjonære gjennombruddstiden i årene 1917-1923.¹⁰¹ Arbeiderbevegelsen måtte stå samlet, styrke seg ytterligere, og føre arbeiderklassen til seier på verdensbasis. Det absolutt sterkeste uttrykk for bevegelsens kraft var for Hegna Sovjetunionen under ledelse av Sovjetunionens kommunistiske parti, Komintern og sistnevntes seksjoner i ulike land.¹⁰² Sovjetunionen under ledelse av SUKP var arbeiderklassens «mektigste støttepunkt» i sluttkampen med kapitalismen. Partiet ble ansett som «verdens første kommunistiske masseorganisasjon, et marxistisk massekollektiv som med enestående fasthet, kraft og dristighet har gaatt til erobringen av makten og dernest til løsningen av de sosialistiske oppbygningsproblemer.»¹⁰³ Partiet ble med andre ord oppfattet som selve fundamentet for Sovjetunionens sosialistiske oppbygging.

For å tydeliggjøre Hegnas syn på SUKP som forutsetning for Sovjetunionens utvikling, og hans forståelse av hvilket type parti dette var, kan vi se på hans pamflett *Det nye Russland*, utgitt på Fram Forlag i 1931. Hegna skrev der at det var en grunnleggende forutsetning at

⁹⁸ Brev fra Trond Hegna til Mot Dags styre i Oslo, Trondheim 10.03.1931. Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

⁹⁹ Brev fra Mot Dags styre i Oslo til Mot Dags styre i Trondheim, Oslo 13.04.1931. Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

¹⁰⁰ Brev fra Mot Dags styre i Oslo til Mot Dags styre i Trondheim, Oslo den 13.04.1931. Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001. (Understreking i original.)

¹⁰¹ Hegna, Trond, «Angående forholdet til Komintern, de kommunistiske partier og opposisjonene». Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001

¹⁰² Hegna, Trond, «Angående forholdet til Komintern, de kommunistiske partier og opposisjonene». Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001

¹⁰³ Hegna, Trond, «Angående forholdet til Komintern, de kommunistiske partier og opposisjonene». Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001

underklassen under revolusjonsårene i Russland ble ledet av «klassens beste krefter». Videre skrev han at «[u]tviklingen i Russland kunde overhodet ikke foregått uten det kommunistiske parti», hvis «åndelige grunnlag» var marxismen.¹⁰⁴

Samtidig som Hegna i større grad enn styret vektla Sovjetunionen og SUKP som ubetingede faktorer i kampen for verdensrevolusjonen, må det kunne hevdes at de to dokumentene ikke skilte seg nevneverdig fra hverandre når det gjaldt behandlingen av partiets «historisk naturlige» seier som grunnlag for den *riktige* politiske kurs. Således bryter ikke følgende uttalelse fra Hegna med MDs linje: «Mot Dag anser den maate hvorpaa [SUKP] er gaat seirende ut av alle indre fraksjonskampe som et av de sikreste beviser på at partiet med full berettigelse inntar førerstillingen baade i SSSR og i Komintern.»¹⁰⁵ Ut fra dette kan vi anta at det var enighet om denne grunnleggende holdning i organisasjonen.

En forskjell lå derimot i Hegnas ensidige fordømming av opposisjonskreftene i partiet. Som allerede redegjort for ble det i styrets dokument slått fast at det måtte være rom for å stille seg kritisk til enkeltspørsmål i partiet. Det var «absurd aa fastslaa som et almindelig prinsipp at man alltid skal være enig med den herskende partiretning – partiets ledelse – likesom det ikke bare vilde være absurd, men dessuten kontrarevolusjonært aa fastslaa at man alltid skulde være enig med enhver opposisjon.»¹⁰⁶ Samtidig var utviklingen i partiet, som medførte at representanter for opposisjonen «ble fjernet» ansett som en naturlig utvikling. Hegna på sin side betonte den «indre kamp» i partiet i sterkere grad. Denne kampen var i følge ham direkte knyttet opp til Sovjets sosialistiske utvikling. Samtidig var stridighetene «frembragt av hemmende krefter som maa slaaes ned.»¹⁰⁷ Opposisjonelle, som Trotskij og Bukharin, som hadde ført kamp mot partiets linje, var således dømt og «pulverisert» av selve den historiske utvikling, og måtte stå til ansvar for hva deres politikk ville ført til.

Utenom nyanseforskjeller mellom Hegna og styret i Oslo, er det sannsynlig å anta at styret avviste Hegnas forslag basert på hans manglende prinsipper om å innordne seg NKP. Et av styrets bemerkninger angående Hegnas forslag var: «Den logiske konsekvens av Hegnas

¹⁰⁴ Hegna 1931: S.6.

¹⁰⁵ Hegna, Trond, «Angående forholdet til Komintern, de kommunistiske partier og opposisjonene». Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001

¹⁰⁶ «Organisatoriske beslutninger». Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

¹⁰⁷ Hegna, Trond, «Angående forholdet til Komintern, de kommunistiske partier og opposisjonene». Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001

forslag vilde være at Mot Dag straks optok forhandlinger med N.K.P. om betingelsene for å gjeninntre i partiet.»¹⁰⁸ Hva var det i Hegnas forslag som tilsa dette?

Om en følger Hegnas tidligere nevnte standpunkt om Komintern og dens seksjoners styrke, anså han NKP for å være Norges sterkeste representant for den kommunistiske bevegelse. Hegna hadde også et krav om at dersom en organisasjon ikke var lojal mot Komintern, kunne den heller ikke regnes som kommunistisk.¹⁰⁹ På den annen side mente Hegna tydeligvis at MD kunne regnes som kommunistisk, men dersom MDs politiske arbeid ikke strakk til skulle den «hensynsløst understøtte den kommunistiske organisasjon som der er i virksomhet [NKP].»¹¹⁰

For Erling Schreiner, representant for Trondheimsavdelingen, tilsvarte linjen som Hegna stilte seg på, om det russiske partis ufeilbarlighet og utvilsomme riktighet, den «rettroende russiske partimyte.»¹¹¹ Dette uttalte han i forbindelse med at Hegna ved en anledning hadde innledet om MDs stilling til NKP. I en diskusjon mellom disse to skal Schreiner ha argumentert for, i samsvar med MDs retningslinjer, at internasjonale opposisjoner med grunnlag i samme mål burde slutte seg sammen med en viss forbeholdenhet til Komintern. På dette skal Hegna ha svart følgende: «Internasjonalt kan en slik sammenslutning ikke bety annet enn kamp mot [Komintern], og det betyr døden.»¹¹²

Det er etter dette grunn til å hevde at Hegna sto som representant for et mer dogmatisk syn på Sovjetunionen og dens partiorganisering enn andre i MD. I følge andre i organisasjonen hadde han ved andre anledninger, med utgangspunkt i sitt syn, problemer med å forklare skillet mellom sitt eget og NKPs standpunkter.¹¹³

Felles lå likevel en grunnleggende holdning om nødvendigheten av et stramt organisert kommunistisk parti før og under selve revolusjonen, men også i oppbyggingen etterpå. Gitt

¹⁰⁸ Brev fra Mot Dags styre i Oslo til Mot Dags styre i Trondheim, Oslo 13.04.1931. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

¹⁰⁹ Hegna, Trond, «Angående forholdet til Komintern, de kommunistiske partier og opposisjonene». Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001

¹¹⁰ Hegna, Trond, «Angående forholdet til Komintern, de kommunistiske partier og opposisjonene». Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001

¹¹¹ Rapport fra Boysen og Schreiner, 20.02.1931. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

¹¹² Hegna sitert av Schreiner i rapport fra Schreiner og Boysen, 20.02.1931. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

¹¹³ Rapport fra Boysen og Schreiner, 20.02.1931. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001

dette grunnpremiss er det interessant å undersøke hvordan Stalins sosialistiske oppbyggingspolitikk ble mottatt i MD.

Utviklingen skrider frem

I oktober 1931 kunne *MDs* utenrikskronikk meddele at «gjennomførelsen av femårsplanen skrider videre uten forstyrrelse av den almindelige krise som raser utenfor Sovjet-Unionens grenser.»¹¹⁴ Stalins femårsplan, som offisielt ble satt i gang våren 1929, skulle medføre at Sovjetunionen ikke lenger skulle være tilbakeliggende innenfor jordbruk og industri. Måten denne utvikling ble gjennomført på var svært brutal. Millioner av mennesker sultet eller ble sendt i arbeidsleirer.¹¹⁵

Dette var ledd i Sovjetunionens sosialistiske oppbygging. At dette var et første steg på veien til det kommunistiske verdensrike synes å være oppfattet av flere i MD. Det synes også at organisasjonen gikk langt i å forsvare brutale handlinger på bakgrunn av denne kjensgjerning.

Quislings «intellektuelle nivå»

Hans Fredrik Dahl har pekt på naturligheten av tiltrekningskraften mot sovjetkommunismen og nasjonalsosialismen på 1930-tallet. Offisielle tall viste økonomisk vekst og mangel på arbeidsløshet, i motsetning til hva man kunne observere i de kapitalistiske stater. Kun «virkelige eksperter» hadde muligheten til å se hva som skjulte seg bak disse tallene i form av tvangsarbeid og massedødsfall.¹¹⁶

Et eksempel på en person i norsk offentlighet som i følge Dahl ble regnet som ekspert, var Vidkun Quisling.¹¹⁷ Quisling hadde tilbrakt mye tid i Russland/Sovjetunionen gjennom 1920-årene (blant annet sammen med Fritjof Nansen) og skrev høsten 1930 en artikkelserie (som senere ble bok) i avisen *Tidens Tegn*, kalt *Russland og vi*. Med et klart raseteoretisk grunnlag advarte Quisling her mot bolsjevismen og norske sosialisters revolusjonære standpunkter. Men han beskrev også ufrie og brutale tilstander i Sovjet som vi i dag kjenner godt igjen.¹¹⁸ I Dahls biografi om Quisling har han beskrevet Quislings betraktning av Stalins politikk som

¹¹⁴ «Kronikk», i *Mot Dag*, nr.6, oktober 1931: S.1.

¹¹⁵ Moss 2005: S.250.

¹¹⁶ Dahl 2001: S.167.

¹¹⁷ Dahl, i Quisling 1996: S.I.

¹¹⁸ Quisling 1996

realistisk med innsikt i «hvilken sosial og økonomisk katastrofe som var under utvikling på landsbygda.»¹¹⁹ Dette sto i motsetning til den norske venstresidens naive forsvar av Stalin.

Tidsskriftet *Clarté*, som var drevet av MD med Arne Ordning som redaktør, svarte Quisling med en artikkel som bar samme navn som Quislings egen serie. I følge Dahl var «[a]nmelderne [deriblant *Clarté*] [...] imidlertid mer opptatt av angivelige logiske brister og indre selvmotsigelser i «Russland og vi» enn av det faktiske innhold, som jo i mindre grad kunne bestrides.»¹²⁰ Dette ses tydelig i *Clartés* artikkel. Quisling ble behandlet som uten evne til å se tilsynelatende åpenbare kjensgjerninger. Dette var kjensgjerninger som i følge *Clarté* beviste sosialismens overlegenhet (for eksempel industriell vekst). I en hånlig tone ble det skrevet at «Quisling har forsøkt å tenke, å innpasse sine iakttagelser i et helhetssyn. Det vilde være urettferdig å gi ham personlig skylden for at dette forsøk er fallt så uheldig ut.» Årsaken lå i Quislings borgerlige og militære tankegang, en tankegang som ikke åpnet for selvstendig tenkning og logisk resonnement.¹²¹

Troen på at Sovjet representerte fremskrittet var såpass sterk at Quisling ble avvist som blind for åpenbare kjensgjerninger. Det ble hevdet at når kampen var utkjempet og reaksjonen slått, ville folket se tilbake på Quislings ugyldige, feilslåtte vurdering av Sovjetunionen «som et fornøielig eksempel på en norsk officers intellektuelle nivå anno 1930.»¹²² Man kunne ikke forvente at Quisling, som representant for et utdøende samfunnssystem, skulle kunne vurdere situasjonen i et marxistisk foregangsland.

Resultater og maktstilling

Kritikk mot Sovjetunionen ble i et annet tilfelle møtt med beskyldninger om å undergrave «det faktum at Sovjet-Unionen gjennomfører sin utvikling i stormskritt midt oppe i en verden i økonomisk kaos og oppløsning.»¹²³ Resultatene ble brukt som bevis for dette. I mars 1932 kunne det i *MDs* utenrikskronikk for eksempel meddeles at Sovjets andel av verdensproduksjonen var fordoblet mellom 1928 og 1931. Dette viste Sovjetunionens

¹¹⁹ Dahl 2012: S.114.

¹²⁰ Dahl, i Quisling 1996: s.IX.

¹²¹ «Russland og vi», *Clarté*, nr.13, julenummer 1930: S.11.

¹²² «Russland og vi», *Clarté*, nr.13, julenummer 1930: S.11.

¹²³ «Kronikk», i *Mot Dag*, nr.6, oktober 1931: S.1.

«særstilling.»¹²⁴ I *Det nye Russland* uttalte Trond Hegna eksplisitt at *riktigheten* av bolsjevikenes politikk kunne vises ved resultatene.¹²⁵

Artikkelen «Sovjetunionens produksjon og omsetning» fra juli 1932 tok utgangspunkt i at det ved dette år var femten år siden revolusjonen i Russland brøt ut. Etter femten år var det i følge artikkelen ikke lenger mulig å hevde at befolkningen levde av «fortæring» av det tidligere system, eller at befolkningen sultet. At Sovjetunionen hadde hatt befolkningsvekst ble hevdet som et bevis for dette. Befolkning *hadde* sultet dersom den skulle levd av tidligere produksjon. Men på dette tidspunkt levde Sovjetunionen av deres egen produksjon, skapt av befolkningens «egne hender.»¹²⁶

Det ble i artikkelen påpekt en fundamental motsetning mellom Sovjets og vestens produksjonssystem. Førstnevnte ble ikke drevet av ønsket om profitt for enkeltindivider. Sovjetunionen hadde skapt et nytt system. Resultatene av dette systemet, produksjonen og omsetningen, «smadret» i følge artikkelen den kapitalistiske påstand om produksjonens avhengighet av den enkeltes vekst i formue.¹²⁷ Sovjets overlegne stilling ble fremstilt nærmest som umulig å ikke erkjenne. Produksjonen ga «163 millioner mennesker alt hvad de behøver for å leve og formere sig» og motvekten til «resten av verden» var overtydelig: «På et tidspunkt da hele resten av verden stønner under en økonomisk krise som bringer grunnlaget for de kapitalistiske samfund til å slå revner, viser Sovjetunionens produksjon en stadig vekst og arbeidsløsheten er helt avskaffet.»¹²⁸ Det måtte riktignok bemerkes at det i Sovjetunionen fortsatt eksisterte kapitalister, men disse spilte «en helt ubetydelig rolle og den blir mindre for hver dag som går.»¹²⁹ Med hvilke midler denne klasse «ble mindre» ble derimot ikke nevnt.

Det «enkle faktum» at sovjetmakten hadde holdt sin stilling og styrket den i femten år var i følge artikkelen «det sterkeste vidnesbyrd til fordel for socialismen, for arbeidernes overtagelse av makten, for proletariatets diktatur som betingelsen for socialismens opbygning som man hittil har sett.»¹³⁰ Troen på Sovjetunionen hang uløselig sammen med et grunnleggende syn på revolusjon og proletariatets diktatur som betingelser for

¹²⁴ «Kronikk», i *Mot Dag*, nr.4, mars 1932: S.50.

¹²⁵ Hegna 1931: S.12.

¹²⁶ «Sovjetunionen 1932. 2. Sovjetunionens produksjon og omsetning», i *Mot Dag*, nr.11, juli 1932: S.224.

¹²⁷ «Sovjetunionen 1932. 2. Sovjetunionens produksjon og omsetning», i *Mot Dag*, nr.11, juli 1932: S.224.

¹²⁸ «Sovjetunionen 1932. 2. Sovjetunionens produksjon og omsetning», i *Mot Dag*, nr.11, juli 1932: S.225.

¹²⁹ «Sovjetunionen 1932. 2. Sovjetunionens produksjon og omsetning», i *Mot Dag*, nr.11, juli 1932: S.225.

¹³⁰ «Sovjetunionen 1932. 2. Sovjetunionens produksjon og omsetning», i *Mot Dag*, nr.11, juli 1932: S.224.

arbeiderklassens seier. En mer inngående belysning av disse ideologiske teorier skal vi komme tilbake til nedenfor. Sitatet ovenfor er et indisium på MDs stilling til disse spørsmål på dette tidspunkt. Et annet eksempel, som ikke kan regnes som indikator, men derimot som grunnleggende støtte til disse revolusjonære teorier, er hentet fra Trond Hegnas artikkel «Også socialdemokratiet har sitt femtenårsjubileum.»¹³¹ Hegna sidestilte her i stor grad marxismen og bolsjevismen og la de revolusjonære marxistiske tankemønstrene til grunn som illustrasjon på Sovjetunionens vellykkede utvikling. Betingelsene var partiets særegne form og proletariatets diktatur:

Det er nettopp dette forhold som danner grunnlaget for de viktigste punkter i bolsjevismen og vi kan trygt legge til, i marxismen. I dette forhold ligger den samfundsmessige årsak til at arbeiderklassen bare kan seire hvis den ledes av et jernhårdt disiplinert og teoretisk vel befestet kommunistisk kampparti og ved arbeidernes og bøndernes revolusjonære diktatur, d. v. s. en stat som overfor disse klasser gir det største demokrati som verden har sett, men som overfor kapitalistklassen bare har den oppgave å knuse den, har som oppgave å avskaffe borgerskapet som klasse.¹³²

Sosialistisk form og sosialistisk innhold

Kollektivbrukene ble av Hegna per februar 1933 ansett for å være sosialistiske i form. Derimot gjensto det arbeid for å øke den sosialistiske bevissthet hos den kollektiviserte befolkning. Fremdeles var det fare for at «kontrarevolusjonære elementer» kunne drive «sovjetfiendtlig virksomhet» på det allerede etablerte sosialistiske grunnlag. Løsningen lå i opprettelse av «politiske avdelinger», hvis oppgave det skulle være å «utvikle og organisere den partimessige og sosialistiske bevissthet ved hvert enkelt kollektivbruk, overvinne de gamle individualistiske rester ved kollektivbruket.»¹³³ Selv om Hegna mente at sosialismen langt på vei var etablert gjennom kollektiviseringen, var det med andre ord fremdeles et stykke å gå før denne prosessen kunne avsluttes.

Som vist forelå det i følge MDs usignerte artikkel og i Hegnas artikkel om kollektivbrukenes sosialistiske karakter fremdeles kapitalistiske elementer i det sovjetiske samfunn. Retorisk

¹³¹ Hegna, Trond, «Også socialdemokratiet har sitt femtenårs-jubileum», i *Mot Dag*, nr.17, november 1932: S.346-352.

¹³² Hegna, Trond, «Også socialdemokratiet har sitt femtenårs-jubileum», i *Mot Dag*, nr.17, november 1932: S.352.

¹³³ Hegna, Trond, «De russiske kollektivbruk som sosialistiske jordbruksbedrifter», i *Mot Dag*, nr.2, februar 1933: S.50.

skilte dog artiklene seg noe fra hverandre. I følge Hegna var dette «sovjetfiendtlige kontrarevolusjonære elementer», mens i den usignerte artikkelen ble en noe enklere og ikke fullt så fiendebilledlig betegnelse brukt: «kapitalister». Grunnleggende må det derimot kunne hevdes at det ikke forelå særlig forskjell. Dette var *hemmende krefter* mot den sosialistiske oppbygging.

Hvordan dette problemet konkret ble tatt hånd om, foruten Hegnas påpekning om «partimessig og sosialistisk» bevisstgjøring, ble ikke behandlet i de to artiklene. Derimot påpekte Hegna dette et annet sted, i *Det nye Russland*. Her forklarte han at henrettelser forekom i Sovjet. Dette var i følge Hegna i arbeidernes og bøndenes interesse, og ble attpåtil (om enn retorisk fremstilt) også utført av disse: «De russiske arbeidere og bønder har sine erfaringer, de ønsker ikke å overraskes av utviklingen, de slår til straks og de slår hårdt.»¹³⁴ En del av forklaringen lå i den marxistiske bevissthet om at kampen mot kapitalismen kun var mulig gjennom «voldsom kamp over bred front», både under revolusjonen og tiden etterpå.¹³⁵

I tråd med denne holdning tok Hegna også opp utenlandske trusler mot «arbeidernes og bøndenes samfunnsutvikling.» Han la til grunn at de kapitalistiske stater, så snart muligheten bød seg, ville utføre et angrep på Sovjetunionen. Samtidig la han til grunn at dersom krigen kom, ville hele befolkningen «stå beredt.»: «Sovjetunionens arbeidere og bønder vet at muligheten for deres egen samfunnsopbygning går nøiaktig så langt som de selv er i stand til å forsvare den mot ytre og indre fiender med våpen i hånd.»¹³⁶

Midlenes betydning

I artikkelen «Våben i klassekampen» fra mai 1932 anså Trond Hegna voldsaspektet som en absolutt nødvendig del av revolusjonskampen.¹³⁷ Utgangspunktet var at borgerskapet allerede hadde kontroll over produksjonsmidlene, og dermed også kontroll over våpenmakten og den øvrige makten i samfunnet. Arbeiderklassens revolusjonære utvikling tok derimot sikte på å isolere borgerskapets voldsomhet, gjennom overtakelsen av produksjonsmidlene. Men som Hegna uttalte tilsa den revolusjonære marxismen

¹³⁴ Hegna 1931: S.8.

¹³⁵ Hegna 1931: S.9.

¹³⁶ Hegna 1931: S.9.

¹³⁷ Hegna, Trond, «Våben i klassekampen», i *Mot Dag*, nr.8, mai 1932: S.143-145.

at selv etter at borgerskapets voldsapparat er isolert vil det fremdeles bestå som den rent militærteknisk og organisatorisk sterkeste voldsmyndighet i landet og at arbeiderklassen bare kan ta makten ved å knekke denne voldsmyndighet ved sin egen væbnede voldsmyndighet.¹³⁸

Således var våpenkampen et grunnpremiss for revolusjonens endelige seier. Med mindre borgerskapet ble fullstendig fratrukket muligheten til å utøve vold mot arbeiderklassen, ville ikke revolusjonen fullbyrdes. Denne kjensgjerning var så avgjørende for Hegna, at å ikke støtte seg til den ble ansett som direkte skadelig for samfunnskampen: «De som kommer til arbeiderbevegelsen og preker fred må behandles som skadedyr, fordi de svekker arbeiderklassens bevissthet med hensyn til en vesentlig side av dens kamp.»¹³⁹

I dokumentet «Vernepliktshæren og arbeiderbevegelsen» var borgerskapets voldsmyndighet utgangspunktet for behandlingen av arbeiderklassens nødvendige midler i klassekampen.¹⁴⁰ Det er ukjent hvem som har skrevet dokumentet, da det verken i selve dokumentet eller i arkivmappen det er hentet fra finnes slike opplysninger. Men ettersom det er hentet fra MDs arkiv i Nasjonalbiblioteket må utgangspunktet være at det i det minste til en viss grad gir uttrykk for MDs holdninger. Tidsmessig er dokumentet mest sannsynlig skrevet om våren eller sommeren 1930.¹⁴¹

Dokumentet starter med kjensgjerningen om at «[a]lt klasseherredømme hviler på makt, og i første og siste instans på fysisk, militær makt.»¹⁴² Som følge av dette var den moderne arbeiderklasse i følge dokumentet slaver under borgerskapets voldsherredømme. Ved et eventuelt opprør fra arbeiderklassens side ville kapitalistklassen uunngåelig hengi seg til dens «eneste sikre middel: den fysiske, voldelige undertrykkelse.»¹⁴³ Det logiske resultat av dette måtte bli arbeiderklassens bevæpning som i siste instans skulle «tilintetgjør[e] undertrykkerne som klasse.»¹⁴⁴

Dokumentet viser i sin behandling av en eventuell ny verdenskrig, en deterministisk anskuelse over historiens utvikling. De ideologiske standpunktene tydeliggjøres. Det ble

¹³⁸ Hegna, Trond, «Våben i klassekampen», i *Mot Dag*, nr.8, mai 1932: S.144.

¹³⁹ Hegna, Trond, «Våben i klassekampen», i *Mot Dag*, nr.8, mai 1932: S.144.

¹⁴⁰ «Vernepliktshæren og arbeiderbevegelsen». Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4°3615:7.

¹⁴¹ «Vernepliktshæren og arbeiderbevegelsen». Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4°3615:7: S.25 og s.29.

¹⁴² «Vernepliktshæren og arbeiderbevegelsen». Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4°3615:7: S.1.

¹⁴³ «Vernepliktshæren og arbeiderbevegelsen». Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4°3615:7: S.1.

¹⁴⁴ «Vernepliktshæren og arbeiderbevegelsen». Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4°3615:7: S.2.

hevdet at krigen ville bety «menneskehetens innbyrdes tilintetgjørelse.»¹⁴⁵ Det var selve det kapitalistiske system som skapte grunnlaget for denne trussel. Løsningen var en «uforsønlige revolt». Dersom krigen skulle bryte ut, ville dette føre til borgerkrig verden over. Og dette igjen ville stille menneskeheten overfor to ulike skjebnesvangre valg, hvor det første ville bryte med den historiske utvikling og være et skritt mot tilintetgjørelsen, mens den andre ville bety en åpenbaring av menneskehetens positive kraft. Enten arbeiderklassens nederlag, eller dens seier.¹⁴⁶ Et annet moment angående en eventuell krig, handlet om at denne «fremfor noe annet» ville bety en krig mot «det arbeiderstyrte Sovjet-Russland.»¹⁴⁷ Dette ville bety internasjonal klassekamp hvor den internasjonale arbeiderklasse måtte stå samlet mot borgerskapet.

Pasifismen som middel i kampen mot kapitalismen og mot borgerskapets avvæpning ble i dokumentet fremmet som uholdbar: «I arbeidets kamp mot kapitalen gis der ingen neutralitet. I denne kamp gis der derfor heller ikke plass for pasifisme. Arbeiderklassens utbytning er en daglig urett. Den som ikke aktivt griper inn mot denne urett gjør sig selv meddelaktig i den.»¹⁴⁸ Uvilje mot voldsanvendelse ville med andre ord bare bidra til opprettholdelse av det undertrykkende system.

Alle kjensgjerninger om borgerskapets maktstilling viste nødvendigheten av den sosialistiske revolusjon. Revolusjonen ville skape den røde hær, hvis åndelige kraft og målsettinger ville gjøre den uovervinnelig. Denne hæren ville ha til oppgave å beskytte den sosialistiske oppbygging av samfunnet, og deri lå synet om at «dens våpen ikke [vil] hvile før den siste fiende av denne opbygning, det siste borgerlige samfunn er vekk.»¹⁴⁹

Overført til tilstanden i Sovjetunionen kan vi hevde at det teoretiske grunnlaget for å forsvare vold mot «fiender av sosialismen» var tilstede i MD. For Hegnas vedkommende kom dette helt tydelig frem i hans uttalelser på feltet. Hans artikler og skrifter om dette temaet ble publisert både i organisasjonens tidsskrift og gjennom dens forlag. Det foreligger ingen tegn til uenigheter rundt disse synspunkter, ingen protester mot Hegnas uttalelser. Dokumentet referert til ovenfor trenger ikke nødvendigvis være utslag av hele organisasjonens holdninger, men det viser i det minste at slike holdninger var til stede i større eller mindre grad.

¹⁴⁵ «Vernepliktshæren og arbeiderbevegelsen». Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4°3615:7: S.27.

¹⁴⁶ «Vernepliktshæren og arbeiderbevegelsen». Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4°3615:7: S.27-28.

¹⁴⁷ «Vernepliktshæren og arbeiderbevegelsen». Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4°3615:7: S.31.

¹⁴⁸ «Vernepliktshæren og arbeiderbevegelsen». Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4°3615:7: S.28.

¹⁴⁹ «Vernepliktshæren og arbeiderbevegelsen». Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4°3615:7: S.32

Tvangsarbeid?

På bakgrunn av det foreliggende kildemateriale det er ingen tvil om at Trond Hegna var den i MD som ytret seg tydeligst og mest om forholdene i Sovjetunionen. Ved et par anledninger tok han opp motargumenter som påpekte de negative aspektene ved Sovjets industri- og jordbruksutvikling. Ved behandling av «borgerskapet i Vesteuropa[s]» påstander om slavearbeid og nød startet Hegna med å si: «Disse påstander er for absurde til at det egentlig skulde være nødvendig nærmere å gå inn på dem.»¹⁵⁰ Det var for ham åpenlyst at slikt ikke kunne forekomme, da «enhver» måtte vite at slavearbeid og nød var direkte uproduktivt, og nøyde seg i denne sammenheng med å heve seg over påstandene.

Ved en annen anledning skrev Hegna mer eller mindre direkte at det i Sovjetunionens utvikling forekom tvangsarbeid ved kollektivbrukene. Dette var i forbindelse med en forklaring av sosialismen som et ledd i den historiske utvikling frem mot kommunismen. I sosialismen, hevdet han, var det ikke et prinsipp at det skulle herske fullstendig likhet. Arbeidsytelsen skulle tilsi fordelingen. Deri kom tvangen: «Først når produktivkreftene er bragt så langt at arbeidet har ophørt å ha en tvangsmessig karakter, men er blitt et av de første livsbehov vil dette fordelingssystem opheves,» og erstattes av kommunismen.¹⁵¹

En aktør som på denne tid tok opp de negative aspektene ved Sovjetunionens utvikling, var Håkon Meyer. Som redaktør for DNAs ideologiske tidsskrift *Det 20de århundrede*, skrev han i januar 1933 artikkelen «S.S.R.U.». Grunnleggende uttrykte han støtte til den russiske revolusjon og den etterfølgende utvikling. Han skrev: «[vi må] ha råd til uforbeholdent å solidarisere oss med den.»¹⁵² Men han hevdet også at synet på Sovjetunionen ikke utelukkende kunne ta hensyn til de positive sidene: metodene og byrdene lagt på arbeiderne måtte også vektlegges. Generelt gjaldt dette «de skyggesider som planpolitikken og det uinnskrenkede partidiktatur har i våre øine.»¹⁵³ Der inngikk «tvangsforholdsreglene», et «allmektig og uklanderlig partivelde over folket» og den negative behandlingen av meningsmotstandere.

¹⁵⁰ Hegna 1931: S.17.

¹⁵¹ Hegna, Trond, «De russiske kollektivbruk som socialistiske jordbruksbedrifter», i *Mot Dag*, nr.2, februar 1933: S.49.

¹⁵² Meyer, Håkon, «S.S.R.U.», i *Det 20de århundrede*, nr.1, januar 1933: S.3.

¹⁵³ Meyer, Håkon, «S.S.R.U.», i *Det 20de århundrede*, nr.1, januar 1933: S.6.

Slike kritiske spørsmål er det ikke tegn til at verken Hegna eller andre i MD tok opp til vurdering. Slikt sett tyder dette på at MDs syn var langt mer preget av et ideologisk slør enn DNA, til tross for at Meyer representerte partiets revolusjonære side.

Utviklingens ofre

I forståelsen av Sovjets utvikling av sosialismen, synes det fra MDs side naturlig å inneha en oppfatning om at en slik utvikling, av verdenshistorisk betydning, nødvendigvis måtte føre til at enkelte falt fra, ble ofre for utviklingen.

Fram Forlag ga i 1931 ut en samling av Stalins taler, utarbeidet av Erling Falk og Trond Hegna.¹⁵⁴ I Erling Schreiners behandling av boken, kunne han blant annet meddele at Stalin var blitt stående som «partiets ubestridte fører», mens andre i partiet (Trotskij, Sinovjev m.fl.) hadde falt av «historiens vogn.» I Schreiners øyne hadde ikke bare Stalin fulgt med i Sovjets utvikling, men han hadde blitt selve utviklingens representant.¹⁵⁵

Hegna selv mente at boken, sammen med en annen dansk bok, ga det beste inntrykket av Sovjetunionens utvikling som kunne gis på vesteuropeiske språk.¹⁵⁶ Det var altså en oppfatning om at Stalins taler ga en «korrekt» innsikt i Sovjetunionens samfunnsforhold. Det er verdt å bemerke at Schreiner delte denne oppfatning langt på vei.¹⁵⁷ For Hegnas vedkommende er det ikke vanskelig å finne uttalelser som understøtter Stalins posisjon. I følge Carsten Boysen (Trondheimsavdelingen) skal Hegna ha hevdet at Stalin av partiet var «oppdradd til å bli S.S.S.R.s – kanskje [sic] verdens – første marxist.»¹⁵⁸ Hegnas oppfatning av Stalin føyer seg inn i hans oppfatning av partiet.

I *Det nye Russland* tok Hegna opp det vi kan kalle *utviklingens ofre*. Sovjetunionens utvikling førte i følge Hegna til at man enten fulgte med, eller man gikk under. Dette gjaldt ikke minst for «den ledende kraft i utviklingen» - partiet. I partikampene, hvor Sinovjev, Trotskij,

¹⁵⁴ Hegna; Falk 1931.

¹⁵⁵ Schreiner, Erling, «Stalin om Sovjet-Russlands politikk», i *Mot Dag*, nr.9, januar 1932: S.16.

¹⁵⁶ Hegna, Trond, «Kulturrevolusjonen i Sovjet-Unionen», i *Mot Dag*, nr.9, juni 1932: S.176.

¹⁵⁷ Schreiner, Erling, «Stalin om Sovjet-Russlands politikk», i *Mot Dag*, nr.9, januar 1932: S.16.

¹⁵⁸ Rapport fra Schreiner og Boysen, 20.02.1931. Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

Bukharin med andre hadde måttet bukke under for «utviklingens voldsomhet», hadde Stalin i følge Hegna blitt stående som legemliggjørelsen av «oversikten, viljen og handlingen».¹⁵⁹

Oppsummering

Flere i MD gav sin tilslutning til standpunktet om at SUKP, med Stalin som leder, var et grunnleggende element for oppbyggingen av sosialismen. Aller tydeligst kom dette til uttrykk hos Trond Hegna. Samtidig som MD anerkjente partiet i Sovjet som et mer eller mindre ideelt kommunistisk parti, kjempet de (i det minste retorisk) for et lignende parti i Norge. Dette ble sett på som forutsetningen for revolusjonen.

I behandlingen av Sovjetunionens oppbygging av sosialismen sto Hegna for en euforisk begeistret og optimistisk mentalitet. Det handlet om en tro på at arbeiderne i Sovjetunionen, ved sin skapende kraft, bygget et nytt samfunn, med nye mennesker og en ny kollektiv bevissthet. Kritikere ble beskyldt for å undergrave denne «enkle» kjensgjerning.

Jeg har vist i dette kapitlet at denne mentalitet, utgått fra et brennende ideologisk standpunkt, ble delt av andre i MD på grunnleggende områder. Jeg har vist til standpunkter som det er grunn til å anta at ble akseptert i organisasjonen, dette være seg standpunkter om partiets ledende rolle, revolusjon og proletariatets diktatur. Også når det gjaldt bruk av voldelige midler i oppbyggingen av sosialismen er det grunn til å anta at flere i organisasjonen delte dette standpunkt. Disse faktorer synes avgjørende når det gjaldt synet på Sovjetunionens utvikling i disse år.

Jeg har også vist at holdningene som kom til uttrykk i lukkede fora i stor grad samsvarte med holdningene som ble uttrykt offentlig. Måten disse holdningene ble forklart på bar preg av en erkjennelse av at Sovjetunionens utvikling bygget på et udiskutabelt *riktig* ideologisk grunnlag. Dette gav seg blant annet uttrykk i behandling av synspunkter som kritiserte Sovjetunionen, og meningsmotstanderne ble vurdert ut fra deres upålitelige sosiale og politiske bakgrunn.

Som vi har sett ble tilstandene i Sovjetunionen betraktet som motvekt mot vesten og de kapitalistiske lands økonomiske krise. Vi har sett kritikk av selve grunnlaget for vestens samfunnsstyring, kapitalismen og dens produksjonssystem. Dette forhold danner grunnlaget

¹⁵⁹ Hegna 1931: s.25.

for neste kapittel. Den vestlige krise bidro til en holdning om at dette samfunnssystem tilhørte historien. Sovjets samfunnssystem tilhørte på sin side fremtiden.

Kapittel 4: Kapitalismens sammenbrudd?

«Det kapitalistiske system går til grunne. Det var ikke annet enn et avsnitt i menneskehetens utviklingshistorie.»¹⁶⁰

Mot Dag, 1931.

Den økonomiske krisen fra 1929 førte i MD til økt og urokkelig tro på marxismens riktighet, og økt og urokkelig tro på at Sovjetunionen viste sin levedyktighet og var selve marxismens foregangsland. Krisen ble oppfattet som et naturlig symptom på kapitalismens utvikling. Det ideologiske grunnlaget for kapitalismen måtte overvinnes dersom krisen skulle overvinnes. Dette er også utgangspunktet til MDs kritikk av DNAs krisepolitikk, deres ideologiske «flukt». For eksempel ble Ole Colbjørnsen og Axel Sømmes *En norsk 3-årsplan* av Erling Falk oppfattet som «bevisst charlanteri» eller «naiv demagogi.»¹⁶¹ Å tro at krisen kunne løses innenfor det bestående samfunnssystem var en illusjon. Krisen ville vedvare så lenge det kapitalistiske system vedvarte.

Vi har i forrige kapittel sett flere eksempler på at Sovjetunionens planøkonomiske utvikling ble ansett for å være en sterkere form for organisering av samfunnet enn det kapitalistiske produksjonssystem. Dette kapitlet skal belyse hvorfor krisen og det kapitalistiske system ble ansett for uholdbart og urettferdig. Hensikten er å forsøke å få en bredere forståelse av organisasjonens syn på Sovjetunionen. Kapitlet skal understøtte og forklare perspektivene som kom til uttrykk i forrige kapittel, det skal vise at krisen hadde stor betydning i forbindelse med synet på Sovjetunionens sosialistiske oppbygging. Det rettes også oppmerksomhet mot synspunkter som vil bli behandlet mer inngående i neste kapittel. Dette gjelder særlig angående synet på en eventuell krig mot Sovjetunionen.

¹⁶⁰ «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.6, oktober 1931: S.13.

¹⁶¹ Bull 1987: S.228.

«Planløsheten»

Høsten 1931 presenterte *MD* to lengre, usignerte artikler, begge under tittelen «Den økonomiske verdenskrise».¹⁶² Den første artikkelen startet med en dramatisk skildring av krisens omfang, og ble betegnet som en «[veldig] katastrofe, som nu avslutte [sic] en tidsalder i menneskenes historie.»¹⁶³ «Katastrofen» var brutal og førte med seg «omfattende elendighet, nød og sult.» Det ble hevdet at selv ikke den første verdenskrig kunne sidestilles med den elendigheten som krisen medførte.¹⁶⁴ Årsaken til denne elendighet var i følge artikkelen ikke mangelen på ressurser, eller mulighetene for produksjon. Problemet var anvendelsen av ressursene, arbeidskraften og varene. Det var, som Johan Vogt uttrykte det i boken *Den marxistiske lære om varebytte og profitt*, oppstått konflikt mellom samfunnets produksjonsforhold og dets produksjonskrefter, mellom «en herskende klasses særegne økonomiske interesser og de foreliggende muligheter for videre utfoldelse av produktivkraftene.»¹⁶⁵ Vogt pekte i denne boken på et av de grunnleggende problemene ved den bestående samfunnsorden. Han skrev under behandling av den marxistiske lære om samfunnets bestemte historiske utvikling, at de ulike samfunnsformer var bestemt ut fra utviklingen av produksjonskreftene. Dersom det bestående samfunnssystem ikke lenger kunne utvikle produksjonskreftene, kunne det heller ikke lenger bestå.¹⁶⁶ Og på det tidspunkt ville den historiske utvikling nødvendigvis lede til systemets undergang:

Bestående sociale former vil, fra det øieblikk av de stiller sig som hindringer for produksjonskreftenes videre utvikling, fremskape en almindelig krisetilstand, og de vil, ved en viss utvikling av denne krise, ryddes til side, uten hensyn til de formale juridiske rettigheter de har skapt.¹⁶⁷

En overordnet beskrivelse av det kapitalistiske produksjonssystem var i følge den første «kriseartikkelen» systemets «planløshet».¹⁶⁸ Produksjonen og omsetningen verden over ble styrt av uavhengige bedrifter i planløs, ukontrollert konkurranse med hverandre. Denne konkurransen ble betegnet som systemets «mektigste drivkraft»¹⁶⁹ Herunder lå bedriftenes nødvendige behov for overskudd, for ikke å bukke under i en ubønhørlig konkurranse. Dette

¹⁶² «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.6, oktober 1931: S.7-14 og «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.7, november 1931: 9-18.

¹⁶³ «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.6, oktober 1931: S.7.

¹⁶⁴ «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.6, oktober 1931: S.7.

¹⁶⁵ Vogt 1931: S.27.

¹⁶⁶ Vogt 1931: S.24.

¹⁶⁷ Vogt 1931: S.24-25.

¹⁶⁸ «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.6, oktober 1931: S.8.

¹⁶⁹ «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.6, oktober 1931: S.12.

behovet førte til at enkeltbedrifter innførte nye effektive arbeidsmetoder, og dermed økt utnyttelse av arbeiderne.

Den tekniske utvikling og utvikling av nye arbeidsmetoder hadde i følge artikkelen på den ene side hatt positive konsekvenser i form av materielt fremskritt, velstand og produksjon. Problemet oppsto da systemet hadde utviklet seg til å omfatte alle deler av samfunnets produksjon: «På det tidspunkt begynner mangelen på enhver plan, fravær av enhver samlende ledelse, å gi sig destruktivt tilkjenne under den videre tekniske utvikling og det videre fremskritt i produksjonsmidlene.»¹⁷⁰ Når produksjonsmarkedet var dekket, øket den innbyrdes konkurransen mellom bedriftene, og systemet begynte å spise av seg selv i en slags ond sirkel av profittbehov: «Teknikken opeter maskinene. Det kapitalistiske system fortærer kapitalen.»¹⁷¹

Konkurransementaliteten ble også tatt opp av Erling Schreiner. Han benyttet i artikkelen «Den kapitalistiske verdenskrise» kapitalistklassens mentale begrensninger som delforklaring på krisen: «Kapitalistene *som klasse* kan ikke handle efter nogen høiere innsikt, men bare efter konkurransens tvangslover.»¹⁷² Kapitalistklassen representerte konkurransementaliteten, en laverestående mentalitet som måtte erstattes.

Den andre av de to usignerte «kriseartiklene» fra høsten 1931 skulle belyse grunntrekkene ved den kapitalistiske produksjonsmåte.¹⁷³ I artikkelens innledning ble den samme oppfatningen som i den forutgående artikkel tatt opp om misforholdet mellom mulighetene for samfunnsnyttig produksjon og anvendelsen av disse muligheter.

Den kapitalistiske produksjonsmåte besto i følge artikkelen av konkurransen og enkeltkapitalistens «frihet». Konkurransen frembrakte materielle fremskritt, mens kapitalistens «frihet» innebar muligheten til å «bruke sin kapital hvor han vil og hvordan han vil.»¹⁷⁴ Det eneste alternativet til dette systemet var såkalt produksjon under samfunnets herredømme. Et slikt produksjonssystem var ikke forenlig med kapitalismen. Dersom det skulle utvikles innenfor det bestående system, ville det føre til diktatoriske tilstander fra en borgerlig organisering, noe som også ville brutt med grunnleggende liberalistiske prinsipper

¹⁷⁰ «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.6, oktober 1931: S.13.

¹⁷¹ «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.6, oktober 1931: S.13.

¹⁷² Schreiner, «Den kapitalistiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.3, august 1931: S.11. (Kursiv i original)

¹⁷³ «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.7, november 1931: S.9-18.

¹⁷⁴ «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.7, november 1931: S.10.

om fri markeds konkurranse. Den eneste løsningen var dermed avskaffelse av det kapitalistiske system til fordel for et sosialistisk økonomisk system.¹⁷⁵

Illusjonen

Grunnlaget for synet på krisen og dens årsaker var mistroen til det kapitalistiske system, og avvisningen om at dette system kunne redde seg selv ut av krisen. Oppfatningen var at krisen ville vare så lenge dette systemet vedvarte. I Norge som ellers i den vestlige verden falt prisene og tallene på arbeidsløse steg. Hans Fredrik Dahl refererer til Johan Vogt som uttalte så sent som i 1935 at krisen var permanent.¹⁷⁶ Imidlertid skulle dette snart vise seg å være en feilobservasjon, da krisen i Norge fra andre halvdel av 1930-tallet ble overvunnet. Men selv om denne kriseteori «tapte», var denne pessimistiske mistroen tilstede. Et godt eksempel på dette er Johan Vogts egen artikkel «Illusjonen om ny konjunkturoppgang» fra oktober 1932.¹⁷⁷

På karakteristisk, freidig MD-vis startet Vogt i artikkelen med å sidestille de kapitalistiske økonomiske teorier med primitive samfunns naturritualer og magi. I likhet med naturens ukontrollerbare gode og dårlige tider, hevdet Vogt at krisetiden ikke kunne kontrolleres gjennom «borgerlig socialøkonomi». Den sto maktesløs.¹⁷⁸

Problemet var i følge Vogt at krisepolitikken, kredittpolitikk og børsspekulasjon ikke rokket ved «det reale grunnlag» for motsetningene i det kapitalistiske system.¹⁷⁹ Dette var et spørsmål om kapitalismens stilling, omfanget av krisen, og hvorvidt den representerte undergangen for det bestående system. I følge Vogt hadde krisen som sitt grunnlag «døds kampen» mellom bedriftene i den internasjonale konkurranse. Det var et spørsmål om bedriftenes styrke innen teknikk og kapital: «Den fabrikk som oppgir kampen på varemarkedet i det øieblikk de første ekstraordinære avsetningsvanskeligheter melder sig, vil ved denne kampoppgivelse på forhånd bare undertegne sin egen dødsdom.»¹⁸⁰ Krisen var seiglivet ettersom bedriftene nå, til forskjell fra tidligere tider, hadde opparbeidet ny vitenskapelig teknikk som gjorde at også kapitalsterke bedrifter kunne se undergangen i møte. Disse tok det naturlig nok lengre tid å knekke enn tidligere tiders småbedrifter:

¹⁷⁵ «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.7, november 1931: S.10.

¹⁷⁶ Dahl 2001: S.166.

¹⁷⁷ Vogt, «Illusjonen om ny konjunkturoppgang», i *Mot Dag*, nr.15, oktober 1932: S.299-305.

¹⁷⁸ Vogt, «Illusjonen om ny konjunkturoppgang», i *Mot Dag*, nr.15, oktober 1932: S.299.

¹⁷⁹ Vogt, «Illusjonen om ny konjunkturoppgang», i *Mot Dag*, nr.15, oktober 1932: S.300.

¹⁸⁰ Vogt, «Illusjonen om ny konjunkturoppgang», i *Mot Dag*, nr.15, oktober 1932: S.301.

kommet igang, gjennomlevet en kronisk krisetilstand, en uavladelig tilintetgjørelse av fabrikker som ikke maktet å følge med i den tekniske utviklingsprosess[...]»¹⁸⁶

Ettersom krisens virkelige årsak var å finne i selve det kapitalistiske produksjonssystem, måtte krisen løses ved en oppheving av dette systemet. Det måtte i følge Vogt erstattes med «en felles produksjonsorden, en felles produksjon til felles fordeling.» Dette sto som «en umiddelbar foreliggende oppgave.»¹⁸⁷ Arbeiderklassen måtte befri seg fra kapitalismens «drømmer». DNA opererte med sin optimistiske tro på krisens løsning innenfor det bestående systems rammer som «et agentur for borgerlige illusjoner.» Konsekvensene var «varig elendighet for vesentlige deler av befolkningen.»¹⁸⁸ Hva var så den rette innstilling, og de rette standpunkter for å løse krisen, og «redde» samfunnet?

Arbeiderbevegelsens oppgaver

Den usignerte artikkelen «Arbeiderklassen» fra januar 1932 kan leses som et revolusjonært opprop.¹⁸⁹ Her kom det frem at for arbeiderbevegelsen var det revolusjonære standpunktet på denne tiden det eneste alternativet til kapitalismen. Dersom arbeiderbevegelsen ikke orienterte seg i den retningen, ville bevegelsen henfalle til kapitalismen og dermed bidra til kamp *mot* arbeiderklassen:

Arbeiderklassens organisasjoner, de faglige og politiske, må ta sitt valg, de må enten tilintetgjøre det borgerlige samfund og forsvare arbeiderklassens interesser, eller de må i denne avgjørende krise rykke frem til forsvar for den kapitalistiske samfundsorden og bekjempe arbeiderklassen.¹⁹⁰

Arbeiderbevegelsen sto tilsynelatende overfor et skjebnesvangert valg, et valg hvis konsekvenser ville bety et være eller ikke være for arbeiderklassen. Følgende sitat ble rettet som et stikk til sosialdemokratene, som ikke evnet å forstå denne kjensgjerning: «[E]n tid er kommet da arbeiderklassen er revolusjonær eller den er intet.»¹⁹¹

Et grunnpremiss for arbeiderbevegelsen i den sosiale kamp var samlet enhet på arbeidernes premisser. Tilliten til at «de gamle masseorganisasjoner, fagforbundene og landsorganisasjonen» under de aktuelle kriseforholdene skulle stå som klassens «eneste

¹⁸⁶ Vogt, «Illusjonen om ny konjunkturoppgang», i *Mot Dag*, nr.15, oktober 1932: S.304.

¹⁸⁷ Vogt, «Illusjonen om ny konjunkturoppgang», i *Mot Dag*, nr.15, oktober 1932: S.305.

¹⁸⁸ Vogt, «Illusjonen om ny konjunkturoppgang», i *Mot Dag*, nr.15, oktober 1932: S.305.

¹⁸⁹ «Arbeiderklassen», i *Mot Dag*, nr.9, januar 1932: S.6-9.

¹⁹⁰ «Arbeiderklassen», i *Mot Dag*, nr.9, januar 1932: S.9.

¹⁹¹ «Arbeiderklassen», i *Mot Dag*, nr.9, januar 1932: S.9.

kamporganer» var svak. Resultatet av dette ville bli «en fullstendig lammelse av arbeiderklassens kampevne.»¹⁹² Fagbevegelsens oppgave var å stille seg «bak fronten» og mobilisere de deler av arbeiderklassen som ikke var aktive. Målet var å la arbeiderklassen føre kampen i sine hender. Det ble tatt til orde for revolusjonær geriljatakikk:

En vel planlagt guerillakrig med langsiktige mål vil på den annen side frigjøre arbeiderklassen for de rettslige bånd som samfundet nu snører den inn i, og under sin utvikling skape kampdyktige organer, en bevegelig, fri krigsledelse som sammen med arbeidernes masse høster den erfaring som er nødvendig for at den revolusjonære kamp senere skal kunne føres til endelig seir.¹⁹³

Den virkelige revolusjonære kampen kunne ikke føres innenfor rammen av det borgerlige samfunnets hemmende, urettferdige lover og normer.

DNA's etter hvert reformistiske linje under krisen i Norge, ble av MD oppfattet som en ideologisk «flukt», bort fra de revolusjonære standpunkter, henimot overgivelse til den borgerlige leir. DNA's politikk ble i økende grad rettet mot løsning av krisen innenfor det bestående samfunn, med *statskapitalisme* som et nøkkelord. MD's linje var fortsatt revolusjonær, krisen var beviset på at det revolusjonære standpunktet var riktig.

Et eksempel på denne kritikken er behandlingen av DNA og AFLs (Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon) krisekrav formulert i heftet *Det Arbeidende Folks Krisekrav* fra 1932. I innledningen ble det brukt en retorikk angående krisens årsaker og krisens overordnede løsning som var svært lik MD's retorikk på samme område.¹⁹⁴ Det var selve det bestående kapitalistiske produksjonssystemet og at hensynet til profitt ble tillagt større vekt enn hensynet til menneskenes behov som var krisens egentlige årsak. Løsningen lå også her i et grunnleggende systemskifte: «At *planøkonomien og planmessig fordeling* er det eneste som fører frem har nettopp den siste krise tilfulle bevist.»¹⁹⁵ Forskjellen derimot, lå i midlene for å oppnå denne type økonomisk organisering. I DNA og AFLs forslag het det at hele den arbeidende befolkning måtte samles om et «kriseprogram som øieblikkelig kan mildne krisens virkninger og vareta arbeiderklassens interesser i den kapitalistiske kamp som utkjempes for våre øine og som truer med å legge hele verdensøkonomien øde.»¹⁹⁶ Av MD ble kravene som ble fremlagt ansett som «demagogiske krav», krav uten prinsipielt innhold, med hensikt å

¹⁹² «Faglig taktikk», i *Mot Dag* nr.1, februar 1932: S.8.

¹⁹³ «Faglig taktikk», i *Mot Dag* nr.1, februar 1932: S.8.

¹⁹⁴ DNA og AFL 1932: *Det Arbeidende Folks Krisekrav*.

¹⁹⁵ DNA og AFL 1932: *Det Arbeidende Folks Krisekrav*: S.4. (Kursiv i original).

¹⁹⁶ DNA og AFL 1932: *Det Arbeidende Folks Krisekrav*: S.6.

«fiske stemmer». Disse sto i motsetning til revolusjonære krav som pekte utover det bestående samfunn, så vel som gjennomførbare dagskrav innenfor det bestående samfunn.¹⁹⁷ De var altså verken revolusjonære eller gjennomførbare.

Kritikken gikk ut på at forslaget ikke gikk inn for å *styrte* det kapitalistiske system, tvert i mot ble det angrepet for å ta initiativ til å *bevare* systemet, for å redde det: «Overmåte betydningsfullt er det derimot at forslaget klart viser at det er den kapitalistiske krise som frem for alt interesserer forslagsstillerne og at det i virkeligheten er det kapitalistiske system som de vil bidra til å redde.»¹⁹⁸

Skal vi tro MD sto ikke DNA for en revolusjonær løsning av krisen. Følger vi en annen artikkel var ikke engang DNA et marxistisk fundert parti. At partiet startet sitt politiske program med å stadfeste dette var et utslag av hykleri.¹⁹⁹ Dette kom til uttrykk i artikkelen «Det norske arbeiderpartis program» fra desember 1932. Utgangspunktet var debatt rundt DNAs utkast til program for stortingsvalget i 1933. MD mente det var kritisk at programmet ikke inkluderte en konkret plan for makterobringen og heller ikke formulerte at «arbeiderklassens parti» skulle arbeide for proletariatets diktatur.

Markedsutvidelse, Sovjetunionen og arbeiderklassens vilje

Et annet aspekt som kom til uttrykk i den andre av de to redaksjonelle «kriseartiklene» fra høsten 1931 var optimismen til arbeiderklassens opprørsvilje. Den ble fremstilt som noe man med nødvendighet måtte erkjenne. I en logisk fremstilt forklaring, ble det hevdet at den kapitalistiske ekspansjonspolitik hadde utspilt sin rolle. Imperialistisk overtakelse av landområder og befolkning var i følge artikkelen ikke lenger mulig. Dette var grunnet i arbeiderklassens bevissthet:

Verdenskrigen og den sociale og politiske utvikling som har fulgt i dens spor, opbygningen av Sovjet-unionen, har skapt en så høi grad av selvbevissthet, politisk klarhet og opprørsvilje innenfor den europeiske arbeiderklasse, at ingen armé i våre dager vil kunne brukes til å gjennomføre en slik politikk.²⁰⁰

¹⁹⁷ «Programmer og dagskrav», i *Mot Dag*, nr.4, mars 1932: S.54.

¹⁹⁸ «Programmer og dagskrav», i *Mot Dag*, nr.4, mars 1932: S.58.

¹⁹⁹ «Det norske arbeiderpartis program», i *Mot Dag*, nr.19, desember 1932: S.403.

²⁰⁰ «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.7, november 1931: S.16.

Den kapitalistiske imperialismes utvidelse av markedene ble brukt for å påvise at kapitalismens tid var forbi. Russland på sin side hadde gjennom sin revolusjonære utvikling befridd seg fra den kapitalistiske utnyttelsespolitikk.²⁰¹

Et annet eksempel som det er verdt å nevne var teoriene om sannsynligheten for krig mot Sovjetunionen fra de kapitalistiske staters side. I denne sammenheng ble det hevdet at arbeiderklassens nye bevissthet ville medføre et motangrep og kapitalismen ville miste ansikt. Krigen ville «være et døende samfundssystems siste desperasjonshandling som med nødvendighet vil lede til dets undergang.»²⁰²

Angrep på Sovjetunionen ble satt i sammenheng med markedsutvidelsesproblemet. Erling Schreiner mente at det fra borgerskapets side kun fantes én mulighet for å lindre krisen – å åpne nye markeder. Konkret betød dette i følge Schreiner «overfall på Sovjet-Unionen.»²⁰³ Schreiner koblet i denne sammenheng inn faktorene om arbeiderklassens revolusjonære bevissthet og kapitaliststatenes konkurransementalitet. Begge disse faktorene ville i følge ham hindre et slikt angrep. Arbeiderklassen ville ikke godtatt et angrep, og kapitaliststatenes innbyrdes konkurranse ville hindret en enhetsfront. Krisen ville vedvare og Sovjetunionens stilling var «mektig styrket.»²⁰⁴

I artikkelen «Krisen og krigen» fra mars 1932 hevdet Trond Hegna at krigen var «blitt den borgerlige økonomiske og politiske visdoms siste teori for krisens løsning». «Krigen» i denne sammenheng handlet ifølge ham om «krigen mot Sovjet-Unionen.»²⁰⁵ De som ville tjene på krigen var borgerskapet, deriblant «socialdemokratiets funksjonærer».²⁰⁶

Utgangspunktet for Hegas artikkel var en behandling av boken *Det russiske system* av den østerrikske forfatteren Coudenhove-Kalergi. Hegna mente at en av hensiktene fra forfatterens side var å vise at Europa med sin kultur var truet av Sovjetunionen. Grunnen var at «Sovjet-Unionen er et veldig rike med alle mulige naturlige hjelpemidler og at det har organisert den største økonomiske, politiske og åndelige maktkonsentrasjon som noensinne er sett.»²⁰⁷

²⁰¹ «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.7, November 1931: S.15.

²⁰² «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.7, November 1931: S.16.

²⁰³ Schreiner, «Den kapitalistiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.3, august 1931: S.10.

²⁰⁴ Schreiner, «Den kapitalistiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.3, august 1931: S.10.

²⁰⁵ Hegna, «Krisen og krigen», i *Mot Dag*, nr.4, mars 1932: S.60.

²⁰⁶ Hegna, «Krisen og krigen», i *Mot Dag*, nr.4, mars 1932: S.60.

²⁰⁷ Hegna, «Krisen og krigen», i *Mot Dag*, nr.4, mars 1932: S.61.

Hegna mente at «småborgeren», som forfatteren var representant for, ikke evnet å se at Sovjets mektige stat på vesentlige punkter skilte seg positivt fra andre mektige stater, hvis økonomiske system han betegnet som «kapitalistisk produksjonsanarki.»²⁰⁸

For Hegna var Sovjets stilling på denne tid helt i tråd med den marxistiske utviklingslære og han hevdet at der var «[m]enneskesamfundets historie [...] begynt.»²⁰⁹ I motsetning til Sovjetunionens samfunn, hvor menneskene selv forstod og behersket organiseringen og utviklingen, var det kapitalistiske samfunn gjennom krisen satt i en tilstand av ukontrollerbart «barbari». De svakheter som Sovjetunionen gjennomgikk, restene av det gamle samfunn og «omveltningens» naturlige konsekvenser, ville overvinnes av utviklingen. Grunnen var at dette samfunn representerte en høyere vitenskapelig samfunnsform, i motsetning til det europeiske samfunn som representerte «det siste avsnitt av det menneskelige samfunns forhistorie.»²¹⁰ Sovjet representerte fremtiden.

Det nye samfunnets gyldighet og riktighet var i følge Hegna utenfor de borgerliges fatteevne. De forsto ikke at en ny tidsalder skulle komme, og de forsto ikke at de ikke lenger kunne bidra med noe og at «deres type skal utdø med dem.» Det var helt andre krefter som måtte gjelde, krefter som representerte «grunnlaget for den nye menneskelige tilværelse.» Arbeideren var det nye menneskets representant. I ham vokste det nye samfunn, han som forsto «at angrep på Sovjet-Unionen er angrep på ham selv og midt i en tid av nød og elendighet, arbeidsløshet og skjerpert utbytning *vet* at han er den mennesketype som skal overta og føre videre den civilisasjon som den forutgående utvikling har skapt.»²¹¹

Oppsummering

«I dag behersker menneskene ikke sin produksjon, produksjonen behersker dem», skrev Erling Schreiner i artikkelen «Den kapitalistiske verdenskrise».²¹² Dette var det grunnleggende problem i motdagistenes øyne. Arbeiderne kontrollerte ikke sin egen arbeidskraft, sin egen verdiskapning. Produksjonen og produksjonsmidlene var satt i et planløst konkurransesystem over hodet på dem, styrt av profittbegjær. Det trengtes

²⁰⁸ Hegna, «Krisen og krigen», i *Mot Dag*, nr.4, mars 1932: S.61.

²⁰⁹ Hegna, «Krisen og krigen», i *Mot Dag*, nr.4, mars 1932: S.61.

²¹⁰ Hegna, «Krisen og krigen», i *Mot Dag*, nr.4, mars 1932: S.62.

²¹¹ Hegna, «Krisen og krigen», i *Mot Dag*, nr.4, mars 1932: S.64. (Kursiv i original).

²¹² Schreiner, «Den kapitalistiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.3, august 1931: S.11.

arbeiderkontroll og sosialistisk planøkonomi. Det var eneste løsning, det hadde Sovjetunionen vist.

I forbindelse med den økonomiske krise stilte MD arbeiderbevegelsens revolusjonære politikk som eneste alternativ til kapitalismen. Ingen annen mulighet fantes, sosialdemokratiets forslag til løsning ville bare styrke det allerede bestående system, ble det hevdet. Et rent brudd måtte gjennomføres. «Menneskehetens frie utvikling» var ikke forenlig med det kapitalistiske system: «[D]en ene eller den annen av dem må gå under.»²¹³ Denne revolusjonære ideologiske tilnærmingen, som ble forsterket i møtet med krisen, betød økende ideologisk tilnærming til Sovjetunionen.

Jeg har i dette kapitlet ved å presentere holdninger i MD til den økonomiske verdenskrise, forsøkt å gi en bredere forståelse av holdningene til Sovjetunionen som kom til uttrykk i samme periode. I tillegg har jeg vist hvordan holdninger til Sovjetunionen og dens rolle i det internasjonale samfunnet ble formet av krisen, dette gjelder også de ideologiske forutsetningene som lå til grunn. Holdningene som i dette kapitlet er presentert representerer langt på vei et ideologisk forankret bipolar verdensbilde, særlig kom dette til uttrykk hos Trond Hegna.

²¹³ «Den økonomiske verdenskrise», i *Mot Dag*, nr.6, oktober 1931: S.13.

Del 2: Reaksjon, krig og demokrati 1933-1936

Kapittel 5: Barbariet

«Fascismen har seiret i Tyskland, hakekorset vaier over «Liebknechthaus», arbeidernes førere jages som fredløse og riksdagen åpnes i garnisonskirken i Potsdam til tonene av salmen «Nu takker alle Gud».»²¹⁴

Arne Ording, 1933.

I 1933, midt under den økonomiske verdenskrise, vant Hitler makten i Tyskland. Arbeiderbevegelsen var slått og ble forfulgt. Reaksjonen og det borgerlige åndsliv var i følge Ordings uttalelse forent. I MDs øyne var ikke dette tilfeldig, nasjonalsosialismen ble oppfattet som en konsekvens av et døende kapitalistisk system. Nazismens seier bar med seg oppfattelsen om at Tyskland truet Sovjet med krig. Sosialismen og Sovjetunionen på sin side, representerte freden. På den annen side gikk, som vi skal se, ikke freden nødvendigvis utenom krigen.

Det skal i dette kapitlet drøftes hva nazismens gjennombrudd betød for MDs holdninger til Sovjetunionen. Det vil undersøkes hvilke faktorer som lå til grunn for at det i *MD* i 1936 kunne påstås følgende: «Arbeiderbevegelsens viktigste internasjonale aktivum er imidlertid nu mer enn noensinne før den første sosialistiske arbeiderstat, Sovjetsamveldet.»²¹⁵

Hvorfor og hvordan nazismens gjennombrudd?

I 1933 gav Arne Ording ut boken *Det tredje rike* på Fram Forlag. Innledningen til boken («Forutsetningene for reaksjonens seir») ble skrevet av Erling Falk.²¹⁶ Ut fra et grunnleggende marxistisk perspektiv foretok Falk og Ording en grundig gjennomgang av hva de så som forutsetningene for nazismens seier i Tyskland, så vel som nazismens politiske program og den praktiske gjennomføringen av dette programmet. Det ble lagt stor vekt på den tyske arbeiderbevegelses rolle i Tysklands politiske utvikling. Særlig ble sosialdemokratiet beskyldt for å ha ført en uansvarlig og passiv politikk, og dermed bidratt til nazismens seier. I boken gikk Ording også gjennom hvilken betydning nazismens seier hadde for

²¹⁴ «Den kommunistiske opposisjon», i *Mot Dag*, nr.5, mars 1933: S.118. Artikkelen er usignert i tidsskriftet, men det opplyses i Bull, Trygve; Greve, Tim; Sanness, John; Vogt, Hans (red.) 1958: S.76-81 at Ording skrev artikkelen.

²¹⁵ «1. mai 1936», i *Mot Dag*, nr.4, mai 1936: S.108.

²¹⁶ Bull 1987: S.219.

arbeiderbevegelsens videre kamp, og på hvilket grunnlag denne skulle legges. Ording var rystet over Hitlers politiske system, og tok til orde for klassekamp på revolusjonært grunnlag.

MD trykket i desember 1933 en omtale av Ordings bok, skrevet av den svenske sosialistiske aktivisten Ture Nerman. Han mente boken var et «fremragende» verk. Den gav i følge Nerman innsikt i brede så vel som smale årsaker og virkninger av nazismens seier, og om sosialdemokratiets og kommunismens rolle. Betydningen av boken for arbeiderklassen var i følge ham ikke rent liten: «Arbeidere, som har lest *Det tredje rike*, har forutsetninger for å forsvare klassen mot fascismen.»²¹⁷

At boken tok utgangspunkt i den marxistiske teorien om historiens utvikling kom frem allerede i første linje, hvor Falk skrev:

En økonomisk krise innebærer alltid en mere eller mindre vidtgående nyorientering, som fører til at økonomiske former og samfunnsmessige rettigheter som er dømt av tidsutviklingen, går under hurtigere og i mere brutale former enn ellers vilde være tilfelle.²¹⁸

Sitatet viser også at nazismens seier ble satt i nær sammenheng med den økonomiske krise. Falk, som Ording, oppfattet helt tydelig krisen som en avgjørende årsaksfaktor for nazismens seier. Krisetiden fremtvang en revurdering av det bestående produksjons- og næringslivssystem. Generelt sett så Falk det som naturlig at de høyere lag av samfunnet, de som så seg truet av «utviklingen», ville motkjempe denne for sin egen stillings skyld. De representerte en «latent [...] reaksjonær strømning.» Konsekvensene var bekjempelse av samfunnets utvikling: «Under krisetider slår disse strømninger gjerne ut i voldsomme reaksjonære bevegelser – reaksjonære i den betydning at de motsetter sig den tidsmessige utvikling i næringsliv, i politikk, på et eller flere av samfundslivets områder.»²¹⁹ Følgelig var representantene for reaksjonen «utviklingsfiendtlige».²²⁰

Styrken i den reaksjonære bevegelse var i følge Falk i stor grad et resultat av at «massene» ble tilsidesatt og overflødiggjort som resultat av krisen. I tillegg spilte en åndelig, fortidig og

²¹⁷ Nerman, Ture, «Litteratur om nazismen», i *Mot Dag*, nr.14, desember 1933: S.349.

²¹⁸ Falk i Ording 1933: S.9.

²¹⁹ Falk i Ording 1933: S.11.

²²⁰ Falk i Ording 1933: S.11.

romantiserende faktor inn som fikk utslag i «voldsomme nasjonal-romantiske, primitivt religiøse, antisemitiske og andre lignende stemningsbølger.»²²¹

Falk stilte opp tre mulige utfall av krisen. Det første mulige utfallet var den sosialistiske revolusjon, med industriarbeiderklassen i spissen. Det andre mulige utfallet var den reaksjonære massebevegelse, hvis utspring var middelklassen i byene og bøndene. Denne bevegelsen ville «den egentlige kapitalistklasse før eller senere [bli] nødt til åpent å forbinde seg med.» Et siste utfall handlet om hva Falk mente hadde skjedd i USA og England, at kapitalistklassen klarte å kontrollere de reaksjonære strømningene og forhindre at de utartet seg til en selvstendig bevegelse.²²² Det er vel knapt nødvendig å nevne at Falk mente at det var den andre av de tre mulige utfall som hadde utviklet seg i Tyskland, et utfall som truet arbeiderbevegelsen så vel som kapitalismen.

Det var et poeng for Falk å understreke en motsetningsfylt kobling mellom kapitalismen og nazismen. På den ene siden mente han at store deler av borgerskapet hadde bidratt til at Hitler kunne vinne makten, de hadde støttet seg til ham i frykt for sine egne stillinger. På den annen side var det viktig å understreke at det nazistiske styret også gikk negativt ut over kapitalistklassen. Det faktum at nazismen vesentlig hadde vokst frem på bakgrunn av den økonomiske krise, som Falk for øvrig mente var et avgjørende skille mellom den tyske nazismen og den italienske fascismen, førte til at den nødvendigvis måtte ha løsning av krisen som sitt hovedanliggende. «Resultatet var en talløshet av økonomiske programmer som gjensidig slo hinannen ihjel og som, om de skulde forsøkes gjennomført, åpenbart måtte bringe alt ordnet næringsliv til fullstendig ophør.»²²³ At maktovertakelsen gikk ut over både arbeiderklassen og kapitalistklassen, mente Falk derimot at disse grupper på forhånd måtte ha vært klar over. For kapitalistklassen gjaldt det økt internasjonal isolasjon, synkende profitt og ødelegging av næringslivet. For arbeiderklassen gjaldt det terror og «tilintetgjørelse.»²²⁴

Det sosiale hovedgrunnlaget for den nasjonalsosialistiske bevegelse var for Ording småborgerskapet og bøndene. I tillegg kom arbeidsløse, «sviktede» arbeidere og representanter for storindustrien. Men vekten lå på førstnevnte grupper. Småborgerne stemte

²²¹ Falk i Ording 1933: S.12.

²²² Falk i Ording 1933: S.17.

²²³ Falk i Ording 1933: S.20.

²²⁴ Falk i Ording 1933: S.26-27.

med nasjonalsosialistene i desperat selvforsvar, skal vi tro Ording.²²⁵ Uten evne til å se «begivenhetenes sociale sammenheng» følte de sitt grunnlag truet av krisen. Tilnærmingen til et parti som talte for en sterk stat og for et nasjonalt næringsliv var dermed naturlig. I tillegg var de «ivrige antisemitter.»²²⁶ Dette preget også bøndernes oppfatning, i tillegg til sterk motstand mot byen og fagorganisert arbeidsliv. Dette grunnlag forstod nasjonalsosialistene å utnytte.

Ording beskrev i sin bok et hensynsløst «terrorherredømme», hvis grunnlag var økonomisk krise utgått fra et kapitalistisk system. Han beskrev en brutalitet i form og innhold uten sammenligning med andre samfunn. Arbeiderbevegelsen i Tyskland var slått, sosialdemokratene hadde «forrådt» arbeiderklassen og kommunistene hadde latt seg dogmatisk styre av Kominterns direktiver.

De pålitelige politiske kreftene hadde i Tyskland blitt ubetydelige. I krisens grep hadde både arbeidere og borgerskap latt seg forvirre og forlede. Nazistene hadde utnyttet krisestemningen ved å appellere til den «hysteriske brutalitet som er et typisk uttrykk for desperasjon og åndelig forvirring.»²²⁷ Resultatet var et barbarisk terrorherredømme som forherliget raserenhet, krig, og vold.

Den politisk fargede terror

Ved belysningen av terroren i Tyskland skrev Ording: «[k]ommunistene har alltid tatt avstand fra den «individuelle» terror med brandstiftelse og mord på politiske motstandere.»²²⁸ Ording foretok ikke noen grunnleggende diskusjon om politisk terror. Kommentaren var satt i sammenheng med nazistenes aksjon mot kommunister etter riksdagsbrannen i februar 1933.

Det er likevel verdt å merke seg at Ording ikke skrev at kommunistene tok avstand fra bruk av terror i seg selv, kun enkelte *typer* bruk av terror. Det er uklart om Ording her behandlet sine egne holdninger, men vi skal i neste kapittel se eksempler fra MD som ligger nær opp til en slik betraktning om terror i den politiske kampen.

²²⁵ Ording 1933: S.49.

²²⁶ Ording 1933: S.50.

²²⁷ Ording 1933: S.70.

²²⁸ Ording 1933: S.190.

Ording la «hensynsløs terror» som et grunnpremiss for nazistenes fullstendige og brutale maktkonsentrasjon.²²⁹ Det var henrettelser, mishandling, og tvangsarbeid mot sosialister og kommunister som ble vektlagt, terror mot de såkalte «politisk upålitelige».²³⁰ Terroren var utslag av nazistenes «brutalitet» og «barbari», som var grunnfestet i deres ideologi. Terror var en nødvendig følge av ideologien. Krisetilstandene skyldtes ikke, som kommunismen hevdet, «samfundsmessige og økonomiske forhold», men jøder og marxister. Følgelig fantes det «ingen annen løsning enn å utrydde de «onde»».²³¹

For så vidt som dette er en rimelig analyse av nazistenes voldsbruk, som utvilsomt var brutal og grusom, er det samtidig vesentlig å undersøke Ording og MDs eget syn på bruk av vold som middel i samfunnskampen. Vi skal se et eksempel på dette nedenfor. Samtidig kan det være farlig å tilskrive enkeltpersoner holdninger, i dette tilfelle Ording, som tar til orde for tilintetgjørelse av politiske motstandere. Artikkelen det vises til nedenfor er ikke signert ved navn. Redaktøren for tidsskriftet på denne tid var MDs leder Erling Falk. Men Arne Ording var i følge Trygve Bull foruten Falk MDs «uten enhver sammenligning sentrale mann både i organisasjonens indre liv og dens utadvendte virksomhet».²³² At Ording, på bakgrunn av dette, i det minste til en viss grad sto inne for holdninger som ble trykket i tidsskriftet synes derfor rimelig.

MD trykket i november 1933 den usignerte artikkelen «Terror – hvit, brun og rød».²³³ I artikkelen ble det direkte vist til terroren i Tyskland og det var på denne bakgrunn terroren ble omtalt. I denne sammenheng imøtegikk artikkelen innvendinger som hevdet at forsvarere av terror og politisk vold ut fra et gitt politisk ståsted ikke hadde rett til å fordømme terror og politisk vold ut fra et annet, motstridende, politisk ståsted. Det ble tatt avstand fra innvendinger som hevdet at terror og vold var like avskyelig uavhengig av hvem som utøvde den, eller hvilke forutsetninger som lå til grunn. På bakgrunn av synspunkter vi har pekt på tidligere, og skal peke på senere, kan vi fra MDs side si at slike holdninger var uttrykk for «borgerlig pasifisme».

²²⁹ Ording 1933: S.202.

²³⁰ Ording 1933: S.209.

²³¹ Ording 1933: S.214.

²³² Bull 1987: S.249.

²³³ «Terror – hvit, brun og rød», i *Mot Dag*, nr.12, november 1933: S.301-305.

I følge artikkelen var skaden som ble utført mot en lidende part rent menneskelig like forkastelig uavhengig av gjerningsmannens ståsted. På tross av denne «humane» betraktning måtte sosiale og politiske premisser også vektlegges. Følgende sitat belyser denne problemstilling, samtidig som den belyser utgangspunktet og de bakenforliggende årsaker til å ta opp problemet: «Men er bøddelen like avskyelig, hvem han så er? Er begivenhetene like opprørende uansett de vilkår som har fremkalt dem? Er den historiske utviklingsprosess den samme i de to tilfelle?»²³⁴

I artikkelen ble «den menneskelige side av saken» mindre vektlagt til fordel for «[d]en historiske og samfundsmessige forskjell mellom revolusjonens og reaksjonens voldsherredømme.» Dette siste hadde «langt større rekkevidde.»²³⁵

Det ble hevdet at revolusjonens seier ville føres frem av «historiens dom». Revolusjonen ville ved «en sum av grusomhet og lidelse» bryte med det forutgående samfunn, avslutte historiens undertrykkelse og endelig nå målet om et nytt samfunn. Grusomheten og lidelsen i revolusjonen ville svare til det tidligere samfunns brutale undertrykkelse. «[D]e gamle herrer» risikerte tilintetgjørelse. Dette ble på enkelt vis rettfærdiggjort: «Men elendigheten har iallfall en slutt.»²³⁶ Når målet var nådd ville all vold og undertrykkelse være opphevet.

Den reaksjonære vold ble hevdet å være mer brutal enn den revolusjonære vold. Det avgjørende handlet imidlertid om at reaksjonens vold ikke stilte seg til tjeneste for den historiske utvikling. Mangelen på historisk berettigelse førte til at den «avler mer vold inntil den selv går under.»²³⁷ Den reaksjonære volds eneste hensikt var å opprettholde et foreldet system fordi den tidligere undertrykkelse ikke lenger strakk til. Således brøt den med utviklingen, den innledet ikke til en ny tid og den ga ikke utløp for «generasjoners hat.»²³⁸

I artikkelens avsluttende del ble disse synspunktene satt i sammenheng med nazistenes regime i Tyskland. Undertrykkelsen som foregikk, og som i fortiden hadde foregått, ville ende med det tyske folks opprør, dets utløsning i en revolusjon som ville føre med seg et «forferdelig

²³⁴ «Terror – hvit, brun og rød», i *Mot Dag*, nr.12, november 1933: S.301.

²³⁵ «Terror – hvit, brun og rød», i *Mot Dag*, nr.12, november 1933: S.302.

²³⁶ «Terror – hvit, brun og rød», i *Mot Dag*, nr.12, november 1933: S.302.

²³⁷ «Terror – hvit, brun og rød.», i *Mot Dag*, nr.12, november 1933: S.302-303.

²³⁸ «Terror – hvit, brun og rød.», i *Mot Dag*, nr.12, november 1933: S.303.

blodbad.»²³⁹ Grunnen til dette var at «[e]n herskende klasses terror ender alltid, før eller senere, med et blodig oppgjør.»²⁴⁰ Det kommende oppgjøret, som av «historisk nødvendighet» ville komme, ville være nazistenes eget ansvar. De forårsaket det. Dermed var både den terror og vold som utøvdes i Tyskland på dette tidspunkt og den kommende revolusjonære vold nazistenes eget ansvar. Ved denne betraktning kunne man ikke stå og se på og fordømme begge sider.

Sosialisme og flertallets diktatur

En del av forklaringen på at sosialdemokratiet i Tyskland hadde lidd nederlag var at de ikke hadde fulgt en revolusjonær taktikk. Ording mente at «hele bevegelsens apparat sosialt og psykologisk var bundet til det borgerlige demokrati.»²⁴¹ Frykten hadde grepet dem, både frykten for revolusjonen og frykten for fascismen. Denne frykten hadde ført til «socialdemokratenes nederlagstaktikk [som] hadde forberedt veien for diktaturet.»²⁴²

Den nazistiske bevegelsen, og omfanget den fikk med Hitlers maktovertakelse i begynnelsen av 1933, skapte sterke reaksjoner i arbeiderbevegelsen. I *MDs* utenrikskronikk for 10.mars 1933 kunne man lese følgende betegnende oppfattelse av situasjonen: «For arbeiderklassen som helhet betegner fascismens seir i Tyskland det alvorligste nederlag i historien, og det vil bli nødvendig å opta hele arbeiderbevegelsens politikk til en ny vurdering.»²⁴³ Hva besto så denne «nye vurdering» i?

I den usignerte artikkelen «Arbeiderbevegelsens samling» fra 1.mai 1933 ble det ikke ytret tvil om hvilket grunnlag arbeiderbevegelsen i det følgende måtte bygge på: kompromissløs revolusjonær politikk, med mål om «rasering av hele den høiresosialistiske fortid.»²⁴⁴ Det ble hevdet at nasjonalsosialismen kunne bidra til økt revolusjonær bevissthet hos arbeiderbevegelsen.

Kapitalismen hadde frembrakt den økonomiske krisen, og nasjonalsosialismen hadde vist at den ikke klarte å overvinne den. At Ording mente at kapitalismen og nasjonalsosialismen var tilknyttet hverandre var tydelig:

²³⁹ «Terror – hvit, brun og rød.», i *Mot Dag*, nr.12, november 1933: S.305.

²⁴⁰ «Terror – hvit, brun og rød.», i *Mot Dag*, nr.12, november 1933: S.305.

²⁴¹ Ording 1933: S.135.

²⁴² Ording 1933: S.138.

²⁴³ «Kronikk», i *Mot Dag*, nr.4, mars 1933: S.79.

²⁴⁴ «Arbeiderbevegelsens samling», i *Mot Dag*, nr.6, mai 1933: S.173.

Nasjonalsocialismen er den tyske kapitalismens siste chance, men den avslører samtidig for hele verden at det kapitalistiske samfund faller tilbake til barbariet. Den utsetter systemets endelige sammenbrudd, og den gjør klassekampen langvarigere og mere brutal enn arbeiderbevegelsen selv hadde regnet med.²⁴⁵

På den annen side ble Sovjetunionens sosialistiske oppbygging av Ording oppfattet som «den internasjonale arbeiderbevegelses største aktivum.»²⁴⁶ En sosialistisk samfunnsorden, basert på rådssystemet og utviklingen av et ikke-parlamentarisk demokrati var det eneste som kunne redde «tidens elendighet». Alternativet var skjebnesvangert: «Det kapitalistiske samfunns krise stiller hele den arbeidende befolkning overfor valget mellom socialisme eller undergang i barbari.»²⁴⁷

Historiker Einhart Lorenz trekker i sin dokumentasjon av sentrale tekster i norsk socialisme frem artikkelen «Socialisme – Marxisme» fra *MD* 1934.²⁴⁸ Tilsynelatende blir artikkelen trukket frem som betegnende for MDs socialismeoppfatning, som han mener «ble innholdsmessig ikke riktig forstått.»²⁴⁹ Om sosialismen hos MD ikke ble «riktig forstått» har for så vidt ikke betydning i sammenheng, det som er av betydning er *hvordan* sosialismen av MD ble oppfattet og forstått. Artikkelen som her er nevnt er således et godt eksempel, og det er for så vidt plausibelt å hevde at den representerer MDs forståelse av sosialismen på det aktuelle tidspunkt.

Hensikten med artikkelen var å klargjøre forskjellen på nasjonalsosialismens «socialisme» og den «egentlige betydning» av begrepet.²⁵⁰ Teksten som helhet kan leses som en revolusjonær erklæring med oppslutning om teorien om proletariatets diktatur, en teori som fundamentalt skilte seg fra det utøvende diktatur i Tyskland. Sosialismen i nasjonalsosialistisk betydning ble betegnet som «samfundsmessig kontroll av produksjon i monopolkapitalens interesse og under dens herredømme», hvor kjernen var kontroll over arbeiderne.²⁵¹ Tyskland ble beskrevet som en autoritær stat, hvor makten hos de få var ført ut i sin ytterste konsekvens og blitt til makten hos én – føreren. Likevel ble det hevdet at «storkapitalen» fremdeles behersket

²⁴⁵ Ording 1933: S.237.

²⁴⁶ Ording 1933: S.239.

²⁴⁷ Ording 1933: S.239.

²⁴⁸ Lorenz 1970: S.91.

²⁴⁹ Lorenz, 1970: S.91.

²⁵⁰ «Socialisme – Marxisme», i *Mot Dag*, nr.10, april 1934: S.177.

²⁵¹ «Socialisme – Marxisme», i *Mot Dag*, nr.10, april 1934: S.177.

en stor del av staten, endog denne makt var minskende. Satt opp mot dette var parlamentarismen, til tross for at den ble oppfattet som «en høist utilfredsstillende regjeringsform», tross alt bedre enn førerdiktaturet. Parlamentarismen kunne ikke sikre «et virkelig demokrati», men var tross alt «bedre enn enkeltpersoners diktatur, bedre enn den autoritære stat, uansett hvem dens førere er.» Men det parlamentariske system var altså likevel ikke bærekraftig og rettferdig og måtte erstattes av flertallets (arbeiderklassens) interesser. Middelet måtte bli flertallets – proletariatets diktatur.²⁵²

Marxismen ble oppfattet som «den videnskapelige socialisme», en vitenskap som stadig var i utvikling, og som nødvendigvis måtte være det. Herunder kom viktigheten av arbeiderbevegelsens erfaringer, som sammen med det teoretiske grunnlag dannet marxismebegrepet. Den marxistiske teori måtte anvendes etter de ulike situasjoner som oppsto. Nasjonalsosialismens seier, sammen med fascismen i Italia og for øvrig «reaksjonens fremmarsj overalt» fremtvang en nyorientering for arbeiderbevegelsen, men som samtidig tilsa riktigheten av visse grunnleggende læresetninger.²⁵³

Maktforholdene i samfunnet, forutsetningen for at det sosialistiske samfunn kunne erstatte det kapitalistiske, var av størst viktighet. Å tro at det parlamentariske system og regjeringsmakt kunne brukes som verktøy for denne omveltning, ble betraktet som illusorisk. For dette var det bestående maktsystem for sterkt, regjeringen ville blitt veltet. Forutsetningen for sosialismen var den eiendomsløse befolknings «eneherredømme i staten» - proletariatets diktatur. Riktigheten var det ikke tvil om: «Alle erfaringer som arbeiderklassen hittil har høstet har bekreftet denne teoris riktighet [...]» Dette gjaldt også «seiren i Russland.»²⁵⁴

At teorien om proletariatets diktatur ble knyttet opp til Sovjetunionen og utviklingen der viste også Hegna i *Arbeidernes Leksikon* hvor han skrev: «Hvad [proletariatets diktatur] er, kan vi nu først og fremst studere gjennom historiske erfaringer av Sovjetsamveldets utvikling efter revolusjonen.»²⁵⁵ Hegna anså for eksempel kollektiviseringen i Sovjetunionen som et eksempel på et av diktaturets nødvendige oppgaver i første fase av samfunnsoppbyggingen.

²⁵² «Socialisme – Marxisme», i *Mot Dag*, nr.10, april 1934: S.177-178.

²⁵³ «Socialisme – Marxisme», i *Mot Dag*, nr.10, april 1934: S.178.

²⁵⁴ «Socialisme – Marxisme», i *Mot Dag*, nr.10, april 1934: S.179.

²⁵⁵ Hegna, Trond, «Proletariatets diktatur», i Hegna; Friis 1935: S.1001.

Tyskland ønsket krig

I den usignerte artikkelen «Nasjonalsosialismens seier i Tyskland» ble det hevdet at nazismen var uttrykk for «åndelig barbari» og «blødtørstig og sykkelig chauvinisme» som skapte en «stadig voksende krigsfare.»²⁵⁶ Det er grunn til å anta at denne holdning var utbredt i MD. Som vi så i forrige kapittel ble det fra flere hold hevdet at vestens kapitalistiske stater med all sannsynlighet ville utføre et imperialistisk angrep på Sovjetunionen. Dette for å få tilgang til nye ressurser og for å utvide markedet i krisetiden. Det ble hevdet at Sovjetunionen på sin side opplevde fremgang i produksjon og levevilkår. Med nazismens maktovertakelse i Tyskland fikk krigsfaren en ny dimensjon.

Kristian Gleditsch beskrev i boken *Foran en ny verdenskrig* fra 1935 et skille og en forskjell mellom krigens «virkelige årsak» og krigens «umiddelbare foranledning». Den «virkelige årsak» lå i kapitalismens fortjeneste av krigen. Den «umiddelbare foranledning» fant Gleditsch i «selve de politiske forhold.» De materielle forhold var ikke nok til å utløse en krig, «massene» trengte også et ideologisk insentiv for å gå i krigen. Disse ideologiske krigsforberedelser var i følge Gleditsch godt i gang.²⁵⁷

Gleditsch pekte på Japan og Italias ideologiske forberedelser, men avgjørende og mest betydningsfull var forberedelsene i Hitlers Tyskland. «Krigspropagandaen» var «et organisk ledd av den nasjonalsosialistiske propaganda», hevdet han.²⁵⁸ Den øvrige propaganda la for øvrig også til rette for krig, mente Gleditsch. Den germanske rases overlegenhet, nedsettende propaganda mot Frankrike og Sovjetunionen, krigsforherligende sanger og et krigsorientert «åndsliv» var alle faktorer som spilte inn.²⁵⁹ Gleditsch la vekt på skillet mellom krigsfaren Tyskland viste og krigsfaren de kapitalistiske landenes «statsmenn og rustningskapitalister» viste. Riktignok viste sistnevnte et «motbydelig hykleri» gjennom deres krig- og fredspolitik, men sammenlignet med Tyskland og nazistene ble dette oppfattet som moderat. Tyskland representerte en «krigsmentalitet» uten sidestykke i den moderne historie, og Gleditsch var ikke i tvil hvilke konsekvenser dette kunne få:

²⁵⁶ «Nasjonalsosialismens seier i Tyskland», *Mot Dags* 17.mai-nummer *Arbeidernes kamp*, nr.7, 1933, s.29.

²⁵⁷ Gleditsch 1935: S.171.

²⁵⁸ Gleditsch 1935: S.172.

²⁵⁹ Gleditsch 1935: S.172-174.

Hele den nazistiske propaganda, hele den nye militære opdragelse, peker i retning av en ny krig. Og selve den blodige praksis som voldsherrdømmet benytter innad, forbereder samtidig anvendelsen av de samme metoder utad.²⁶⁰

Gjennom Hitlers kamp mot arbeiderbevegelsen i Tyskland hadde han i følge Gleditsch «ryddet bort den eneste målbevisste og handledyktige motstander av krigen.»²⁶¹ Det var en utbredt oppfatning i MD at arbeiderbevegelsens kamp var en nødvendig kamp for freden.

Dette kom blant annet frem i Hans Vogts omtale av Gleditschs bok. Konsekvensen av en ny krig ville for det første føre til ødeleggelser av dimensjoner langt utover hva historien tidligere hadde opplevd. For det andre ville krigen ende med storkapitalismens seier. Garantien mot en slik sivilisasjonens ødeleggelse, var i følge Vogt arbeiderklassen som ble regnet som «[d]en fremtidige krigs viktigste tropper». Garantien besto i arbeiderklassens «revolusjonære kamp og seir.»²⁶²

Dette var poenger som Gleditsch selv tok opp i boken. Kun den revolusjonære arbeiderbevegelse hadde evnen til å kjempe mot krigen. Han hevdet at arbeiderbevegelsen på den ene side var motstandere av voldsanvendelse og kjempet for et samfunn hvor all organisert vold var opphevet. På den annen side understreket han derimot at de revolusjonære sosialister så «virkeligheten i øinene». I det bestående samfunn ble vold benyttet som løsning på konflikter. Derfor ville revolusjonære sosialister «aldri tilråde en undertrykt klasse eller et undertrykt folk å forsvare sig mot undertrykkerne bare med fromme ønsker og maktesløse krav.»²⁶³ Hæren skulle demokratiseres og omgjøres til befolkningens eget forsvar.

Gleditsch uttrykte de samme holdningene i et medlemsmøte i november 1934. Han la til grunn at krigen kunne ha en positiv effekt, dersom den ble ført «progressivt». Det vil si hvis den bidro til arbeiderklassens kamp for å endre samfunnet. Som han sa var ikke kommunister «motstandere av enhver krig og voldsanvendelse, ikke mot progressive kriger og revolusjoner.»²⁶⁴ På samme vis som vi så i artikkelen «Terror – hvit, brun og rød» ovenfor, skulle altså de ideologiske forutsetningene og resultatene avgjøre hvorvidt krigen og volden var berettiget eller ikke.

²⁶⁰ Gleditsch 1935: S.177.

²⁶¹ Gleditsch 1935: S.177.

²⁶² Vogt, Johan «Foran en ny verdenskrig», i *Mot Dag*, nr.2, mars 1935: S.67.

²⁶³ Gleditsch 1935: S.199-200.

²⁶⁴ Medlemsmøte 09.11.1934. Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag. Ms.4° 3615:11: Mot Dag. Medlemsmøter.

Det kom tydelig frem i Gleditschs bok at han prinsipielt aksepterte bruk av vold med tap av menneskeliv som konsekvens for å hindre en imperialistisk krig, styrte det kapitalistiske samfunn og dermed oppnå fred. Dersom den franske og tyske arbeiderklasse i 1914 hadde motkjempet krigsutbruddet ved generalstreik og væpnet kamp ville kanskje verdenskrigen vært unngått, mente han. Målet ville i en slik situasjon helliget midlene: «Det kunde ha kostet noen tusen, kanskje noen ti-tusen menneskeliv, men resultatet vilde blitt at krigen var forhindret og kanskje at det kapitalistiske samfund var blitt styrtet.»²⁶⁵ Her spilte Lenins parole om å gå inn for borgerkrig for å velte imperialismens krig inn, en parole Gleditsch mente fremdeles spilte en avgjørende rolle (men ikke i Sovjetunionen). Denne taktikken, sa han, var «til syvende og sist det eneste våpen i kampen mot krigen som motstanderne respekterer.»²⁶⁶

En som støttet seg til denne teori som et sannsynlig utfall av en eventuell krig mot Sovjetunionen, var Trond Hegna. Han hevdet i artikkelen «Skandinavia og den kommende krig» at de skandinaviske lands eventuelle deltakelse i krigen mot Sovjetunionen ville føre til borgerkrig mellom de sosiale klasser i de nordiske land. Han ønsket å advare mot «herskende klassers tildekkede hensikter». Angrepet gikk også mot DNA og *Arbeiderbladet* som hadde avvist den sovjetiske presses advarsler.²⁶⁷

Ording skrev i *Det tredje rike* at kjernen i Hitlers utenrikspolitikk var «kravet om «rum i Østen»».²⁶⁸ Motivene for krig (eller «korstog» som Ording skrev) mot Sovjetunionen var tydelige. Hitler kunne med dette rette et tilintetgjørende slag mot marxismen og han kunne skaffe arbeid til tyske arbeidere, skrev han. Det ble også vektlagt at nazistenes forherligelse av eget folk, så vel som av selve krigen var ledd i økt krigsfare. Han mente at en «anti-sovjetkampanje» var i gang. Denne besto blant annet i at det «utspres [...] systematisk rykter om en fryktelig hungersnød i Ukraine.»²⁶⁹ I dette tilfelle lot for øvrig Ording den nazistiske propaganda stå i veien for en erkjennelse av faktiske realiteter i Sovjetunionen. Hans tro på en annen sannhet skygget for riktigheten i «fiendens ryktespredning».

²⁶⁵ Gleditsch 1935: S.202.

²⁶⁶ Gleditsch 1935: S.202.

²⁶⁷ Hegna, «Skandinavia og den kommende krig», i *Mot Dag*, nr. 21, desember 1934: S.438-439.

²⁶⁸ Ording 1933: S.225.

²⁶⁹ Ording 1933: S.225.

Sovjet ønsket fred

Tyskland og Sovjetunionen hadde i over ti år opprettholdt militært samarbeid da sistnevnte brøt dette i slutten av 1933, blant annet grunnet i Tysklands økende betoning av *lebensraum*.

Sovjetunionen ønsket fred, sa utenriksminister Litvinov i desember 1933. Tyskland og Japan på sin side truet freden.²⁷⁰

I desember 1935 tok Trygve Bull til orde for at Litvinov burde tildeles Nobels fredspris. Grunnen var at Sovjetunionen på dette tidspunkt representerte «den viktigste fredsfaktor i verden». Sovjetunionen hadde ingen interesse av en krig, og utnyttet sin stilling som militær stormakt til konsekvent arbeid for freden. De kunne bidra til å hindre verdenskrigen, mente Bull.²⁷¹

Ut fra referatet fra medlemsmøtet i november 1934 (som vist til ovenfor) er det god grunn til å slå fast at nazismens daværende stilling dannet grunnlaget for diskusjonen. Dersom situasjonen skulle ende med at nazismen styrtes, måtte arbeiderbevegelsen gå inn for å stanse krigen, hevdet Gleditsch.²⁷² Generelt måtte arbeiderbevegelsen ta stilling til krigen ut fra krigens aktuelle innhold. Dersom det brøt ut krig mellom Sovjetunionen og «kapitalistiske» Japan og Tyskland, måtte arbeiderbevegelsen gi sin tilslutning til Sovjet. Synet på Sovjets krigføring i et slikt tilfelle var sidestilt med krigføring for fred.²⁷³

Sovjetunionens tilstedeværelse var en betydelig faktor i innstillingen til krigen, også i stillingen til borgerkrigsparolen, hevdet Gleditsch i sin bok.²⁷⁴ Det faktum at Sovjetunionen sannsynlig kunne trekkes med i krigen, gjorde situasjonen vesentlig forskjellig fra 1914, da det kun var snakk om kapitalistiske staters deltakelse. Den internasjonale arbeiderklasse ville naturlig understøtte Sovjetunionen i en krig mot «de kapitalistiske stormakter». Grunnen var at arbeiderklassen forsto at denne type krig representerte en krig mellom «freden og socialismen» og «krigen og dens dypeste årsak, kapitalismen.»²⁷⁵

Referatet fra medlemsmøtet i 1934 viser at tonen i diskusjonen var et ønske om fred, men det ble samtidig tatt realistisk stilling til den reelle situasjonen. Veien til fred gikk nødvendigvis

²⁷⁰ Moss 2005: S.284.

²⁷¹ Bull, «Nobelkomiteens fallitt» i *Mot Dag*, nr.7, desember 1935: S.213.

²⁷² Medlemsmøte 09.11.1934. Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag. Ms.4° 3615:11: Mot Dag. Medlemsmøter.

²⁷³ Medlemsmøte 09.11.1934. Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag. Ms.4° 3615:11: Mot Dag. Medlemsmøter.

²⁷⁴ Gleditsch 1935: S.203.

²⁷⁵ Gleditsch 1935: S.203.

ikke utenom krig. Dette ble understøttet ved henvisning til at «Marx og Engels alltid tok standpunkt til en krig etter dens innhold.»²⁷⁶

Standpunktet om å ta stilling til krigen ut fra Marx og Engels' stilling til krig ble vel et år etter medlemsmøtet forsvart av Erling Schreiner i artikkelen «Marx og Engels om krigen». Schreiner påpekte at Marx og Engels' stilling til krigen alltid ble tatt ut fra den aktuelle situasjon. Avgjørende var hvorvidt krigen ville tjene arbeiderbevegelsen. Det ble i så måte ikke lagt skjul på Marx og Engels' til tider positive standpunkt til krig, for eksempel krig mot det «reaksjonære» Russland på 1800-tallet. Dersom krigen kunne styrke den revolusjonære bevegelse, skulle den støttes. Krigen skulle på den annen side ikke støttes dersom det ble utkjempet erobningskrig av nasjonalistiske årsaker. Ved et eventuelt forsvar, var det i og for seg berettiget å ta i betraktning nasjonalistiske følelser. Men Schreiner la vekt på at Marx og Engels' alltid lot det nasjonalistiske standpunkt være underordnet det sosiale. Grunnlaget for stillingen til krig var alltid arbeidernes revolusjonære kamp. I denne forståelsen var således pasifismen som prinsipp ikke holdbar.²⁷⁷

Å ta stilling til militærpolitiske standpunkter for arbeiderbevegelsen var for Erling Schreiner aktuelt på denne tid av fire hovedårsaker:

For det første sitter arbeiderbevegelsen i en rekke kapitalistiske land med ledelsen av, eller i allfall med en betydelig innflytelse på utenrikspolitikken. For det annet kan arbeiderpartiene i sin utenrikspolitikk støtte sig til en stormakt hvor arbeiderklassen har erobret makten, og er i ferd med å opbygge socialismen. For det tredje er idag en av arbeiderbevegelsens mest brennende opgaver kampen mot fascismen og nasjonalsocialismen, og – hvad der på det nøieste henger sammen hermed – arbeidet for verdensfreden.²⁷⁸

Sovjet ble ansett som beskytter av de sosialistiske prinsipper. Fascismen var på den andre siden hindringer på veien mot det store mål om verdensfred, og måtte bekjempes. Standpunktet som vist til ovenfor om å støtte Sovjet i krig mot Tyskland, og at denne støtten var en støtte til fredsarbeidet, virker dermed logisk. Ettersom det fantes en oppfatning om at Sovjetunionen representerte fremtiden og freden, hang de fredspolitiske standpunktene

²⁷⁶ Medlemsmøte 09.11.1934. Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag. Ms.4° 3615:11: Mot Dag. Medlemsmøter.

²⁷⁷ Schreiner, «Marx og Engels om krigen.», i *Mot Dag*, nr.7, desember 1935: S.210-212.

²⁷⁸ Schreiner, «Marx og Engels om krigen.», i *Mot Dag*, nr.7, desember 1935: S.210.

naturlig sammen med et revolusjonært standpunkt. Sovjetunionens utvikling var jo en revolusjonær utvikling.

Hans Vogts artikkel «Den internasjonale situasjon» fra mai 1935 eksemplifiserer den marxistiske holdningen til krigen, og i nær sammenheng hermed synet på Sovjetunionens stilling til krigen.²⁷⁹ Et moment som for øvrig er interessant å bemerke ved Vogts artikkel er at Vogt her, i motsetning til for eksempel Trygve Bull et halvt år senere, anså krigen som uunngåelig. Verken arbeiderbevegelsen som helhet, eller Sovjetunionen og Komintern kunne lenger forhindre krigen, hevdet han. Men likevel spilte Sovjetunionen en avgjørende og viktig rolle. For «enhver revolusjonær» var det i følge Vogt kun to spørsmål som var av betydning i denne tid. Det første var spørsmålet om Tyskland, det andre om Sovjetunionen. Sovjet som seierherre over Tyskland i en fremtidig krig, ville bety «innledningen til en revolusjonær stormflod». Motsatt, med Tyskland som seierherre, ville det bety nederlag for hele den internasjonale arbeiderbevegelse.²⁸⁰ En støtte til Sovjetunionen ville med andre ord bety en støtte til den revolusjonære kamp for freden.

Kristian Gleditsch gikk i artikkelen «Sovjetsamveldet som militær stormakt» nærmere inn på grunnlaget for Sovjetunionens antatte fredshensikter. At Sovjet var en militær stormakt på denne tid sto nemlig ikke i veien for fredshensiktene, snarere tvert i mot: «At denne sterke militærmakt ikke er en trusel mot freden, men tvert imot idag en av de sterkeste fredsgarantier, kan da synes som et paradoks.»²⁸¹ Innsikt i det sovjetiske krigsmaskineri var i følge Gleditsch nøkkelen til å forstå denne påstand. For det første var Sovjets krigsmaskineri teknisk og tallmessig overlegent. Men for det andre, og som synes å være kjernen i Gleditschs forklaring, hadde utviklingen i sammensetningen av militært personell ført til en kvalitativt fredeligere hær. For det første gjaldt dette at antall kommunister (oppdradd i kommunistpartiet) i hærens befal hadde økt drastisk fra 1920. Dette hadde følgende positive konsekvens: «Garantien for at dette befal leder arméen efter Stalins parole: «Vi ønsker ikke en fotsbredd fremmed jord, men vi oppgir heller ikke en tomme av vår egen,» den er langt sikrere enn ved noget kommissærsystem.»²⁸²

²⁷⁹ Vogt, Hans «Den internasjonale situasjon», i *Mot Dag*, nr.3, mai 1935: S.97-100.

²⁸⁰ Vogt, Hans «Den internasjonale situasjon», i *Mot Dag*, nr.3, mai 1935: S.100.

²⁸¹ Gleditsch, Kristian «Sovjetsamveldet som militær stormakt», *Mot Dag*, nr. 3, mars 1936: S.79.

²⁸² Gleditsch, Kristian «Sovjetsamveldet som militær stormakt», *Mot Dag*, nr. 3, mars 1936: S.80.

Det var derimot ikke bare i befalets «åndelige» sammensetning at freden og sosialismen ble sikret. I større grad gjaldt dette i sammensetningen av soldater, og «den ånd som de fylles med i arméen.»²⁸³ Som følge av kollektivisering og industrialisering i Sovjetunionen inneholdt «soldatermassen» på denne tid et flertall av kollektivbønder og arbeidere, hevdet Gleditsch. I motsetning til i de kapitalistiske staters militærtjeneste, hvor soldatene først og fremst ble oppdradd til «chauvinister» med utelukkende militært fokus, ble det i Sovjetunionen drevet «intenst opplysningsarbeide ved siden av militærutdanningen.» Soldatenes oppdragelse i den sovjetiske hæren førte i følge Gleditsch til en «ånd» hos soldatene som gjorde dem til «selvstendige bevisste forsvarere av Sovjetsamveldet og sosialismen.»²⁸⁴

I tillegg til disse kvalitative egenskaper hos hæren, lå en del av «fredsgarantien» i befolkningens syn på hæren som «en forbundsfelle i den sosialistiske oppbygning.» Gleditsch mente at hele den sovjetiske befolkning var fylt av en slags «fredsånd». Befolkningen, hvis kollektive egenskaper sto sterkt, kunne således ikke tillate angrep utad eller angrep utenfra mot sin egen sosialistisk oppbygde industri og jordbruk. At det sovjetiske folk representerte et nytt samfunn, politisk, historisk og åndelig var ikke Gleditsch alene om å mene. Hans Vogt skrev i mars 1936 at «[v]i kan iaktta hvorledes en ny samfundstype skapes, med nye mennesker som ikke lenger tenker og føler som vi.»²⁸⁵

Sovjetunionen ønsket fred, og kom kun til å føre krig ved et eventuelt angrep, hevdet Gleditsch. Forsvarskrig var derimot ikke sidestilt med passiv krigføring, da dette stred mot den revolusjonære krigs natur. Det russiske militærvesen var i følge Gleditsch bevisst på «at en revolusjonær krig ifølge hele sitt vesen, selvom dens strategiske hovedmål er defensivt, må bruke en offensiv taktikk.»²⁸⁶

Oppsummering

Vi har i dette kapittelet sett hvordan nazismens seier i Tyskland i 1933 ble forklart, og hvilke konsekvenser dette fikk for ideologisk forankrede holdninger til terror, revolusjonær sosialisme og krig i MD. Hitlers maktovertakelse ble oppfattet som en nødvendig følge av

²⁸³ Gleditsch, Kristian «Sovjetsamveldet som militær stormakt», *Mot Dag*, nr. 3, mars 1936: S.80.

²⁸⁴ Gleditsch, Kristian «Sovjetsamveldet som militær stormakt», *Mot Dag*, nr. 3, mars 1936: S.81.

²⁸⁵ Vogt, Hans «En ny sivilisasjon», i *Mot Dag*, nr.3, mars 1936: S. 86.

²⁸⁶ Gleditsch, Kristian «Sovjetsamveldet som militær stormakt», *Mot Dag*, nr. 3, mars 1936: S.82.

kapitalismens krise. Dette er det grunn til å tro var utbredt i organisasjonen. Reaksjonen måtte av grunnleggende årsaker bekjempes, og det revolusjonære tankesett i MD ble forsterket. Teorier om terror ble aktualisert, så vel som teorier om proletariatets diktatur. Med dette ble også den ideologiske tilnærmingen til Sovjetunionen forsterket. Hegna knyttet i denne sammenheng diktaturet direkte til Sovjetunionen, og mente at denne teoris riktighet der var bevist.

Nazismens seier førte også til en utbredt oppfattelse i MD om at Tyskland truet Sovjetunionen med krig. Sovjets eventuelle krigføring ble støttet og forsvart ut fra ideologiske holdepunkter ved henvisning til Marx og Engels. På dette punktet forelå det ikke forskjell mellom interne og offisielle uttalelser. Sovjets stilling i en eventuell krig ble ansett som overlegen, og den ble ansett som en krig for sosialismen og for freden.

Kapittel 6: Terror og demokrati

«De vanskeligste år er forbi.»²⁸⁷

Hans Vogt 1935.

Utover 1930-tallet ble Stalins makt ytterligere konsentrert og diktaturet ytterligere skjerpet. Skueprosesser og terroristiske midler ble i økende grad tatt i bruk for å befeste makten. Offisielt sovjetisk hold hevdet samtidig at den sosialistiske utvikling gikk fremover og at landet ble økende demokratisert.

Hvordan ble denne utviklingen oppfattet i MD? For å belyse dette skal det legges særlig vekt på en hendelse som fikk dramatiske konsekvenser – mordet på det høytstående partimedlemmet Sergej Kirov i desember 1934. De direkte følgene av mordet, som blant annet innebar massehenrettelser, ble av Erling Falk kort tid etter først betegnet som «kontrarevolusjonær» handling. Senere publiserte MD derimot sin offentlige forklaring av hendelsene, en forklaring som forsvarte sovjetmyndighetene med grunnlag i sosialistiske prinsipper, teoretisk og praktisk.

For å belyse og forklare reaksjonene og synspunktene som kom til uttrykk i forbindelse med mordet bredt grunnlag skal vi først undersøke hvilke teoretiske synspunkter MD i denne perioden ytret om hensiktsmessige midler i klassekampen. Hva var akseptabelt og hvilke forutsetninger lå til grunn?

Som tidligere MD-medlem har Nini Haslund Gleditsch hevdet at en del av forklaringen på at MD sommeren 1936 ble oppløst var «bitter skuffelse over utviklingen i Sovjetsamveldet.»²⁸⁸ Et hovedanliggende for dette kapitlet blir således å undersøke hvorvidt denne påstand kan etterprøves.

²⁸⁷ Vogt, Hans «Sovjet-Samveldet 1934», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.11

²⁸⁸ Gleditsch, Haslund 1980: S.63.

Fremskritt og terror

Stalin erklærte mot slutten av 1932 på propagandistisk vis den første femårsplanen for avsluttet.²⁸⁹ I MD ble denne erklæringen langt på vei støttet. I MD ble det ytret støtte til Stalins taler om voldsomme fremskritt. Det kunne bekreftes at produksjonen hadde økt «i et hittil ukjent tempo» og at arbeidsløsheten var helt avskaffet.²⁹⁰ Sovjetunionen hadde bevist det sosialistiske systems overlegenhet i en krisetid. Trond Hegna kunne i januar 1933 melde at «de kapitalistiske elementer» var «praktisk talt helt fordrevet fra sine posisjoner såvel i industrien som i handel og omsetning.»²⁹¹ Selv om målene for den første femårsplanen ikke var fullstendig oppnådd, skrev Hegna at Sovjetunionen likevel hadde styrket sin «forsvarskraft» og at kampen mot «klassefiendene innad» var vunnet. På den annen side var ikke «den russiske befolknings fullstendige omdannelse» oppnådd, men utviklingen mot dette foregikk «med voldsom hast» og dessuten skulle den andre femårsplan gjøre noe med dette.²⁹²

Hans Vogt understrekte i 1934 at «arbeidernes maktovertakelse», diktaturet og kommunistpartiets «absolutt førende rolle» lå som premiss for at planøkonomien i Sovjetunionen hadde vært mulig. Det revolusjonære standpunkt ble opprettholdt, og troen på Sovjetunionen og den andre femårsplan var sterk.²⁹³

Stalins utrenskninger og terror, så vel som bekymringen for Tyskland og Japans utenrikspolitikk satte hindringer i veien for gjennomførelsen av den andre femårsplan som skulle vare fra 1933-1937. Skueprosesser mot anklagede «sabotører», «spioner» og «terrorister» under Stalins maktperiode startet i 1928. Den gang mot ingeniører og teknikere ved Sjaktij-gruvene, hvor fem personer ble skutt.²⁹⁴ MD reagerte på denne prosessen ved å peke på vanskelighetene ved oppbyggingen av sosialismen. Skylden ble lagt på «fiender» av staten og samtidig på «forvirring og slaphet» innad i partiet (jf. viktigheten av et strengt disiplinert parti).²⁹⁵ En skueprosess i 1933 var mot økonomiske «sabotører», deriblant enkelte engelske ingeniører. Det var engelskmennene som den gang fikk MDs oppmerksomhet. De hadde drevet imperialistisk sabotasjevirksomhet, hevdet MD. MD satte sin tillitt til sovjetisk presse. Engelsk presse ble på sin side fordømt for ikke å trykke «sannheten» om prosessene: «Sannheten vil også nå det engelske folk og avsløre disse herrers arbeide bak kulissene, hvor

²⁸⁹ Moss 2005: S.251.

²⁹⁰ «Socialismen bygges», i *Mot Dag*, 17.mai-nummer: *Arbeidernes kamp*, mai 1933: S.21

²⁹¹ Hegna, Trond «Femårsplanen på fire år og tre måneder», i *Mot Dag* nr.1, januar 1933: S.25-26.

²⁹² Hegna, Trond «Femårsplanen på fire år og tre måneder», i *Mot Dag* nr.1, januar 1933: S.27.

²⁹³ Vogt, Hans «Russland foran den annen femårsplan», i *Mot Dag*, nr.7, mars 1934: S.128-129.

²⁹⁴ Moss 2005: S.254.

²⁹⁵ «Kronikk», i *Mot Dag*, nr.2, mai 1928: S.4.

de forbereder et eventyr som er en fare for hele verden.»²⁹⁶ Tilliten til Sovjetunionens historiske misjon var tilsynelatende grunnfast.

Skueprosessene på begynnelsen av 1930-tallet varslet om terroren som skulle følge senere i tiåret. En hendelse som av flere historikere har blitt ansett som avgjørende for Stalins økte terror, var mordet på Sergej Kirov i desember 1934. I følge Åsmund Egge dekker ikke mordet alene bakgrunnen for Stalins senere omfattende terror, men Egge anser hendelsen som «en skjellsettende begivenhet i den politiske utviklingen i Sovjetunionen». At en del av grunnlaget for den senere terroren ble lagt i denne tiden er han heller ikke i tvil om. Han hevder at hendelsene førte til «forordninger som gjorde den senere omfattende terroren mulig.»²⁹⁷ Det er sannsynlig at Egge med «forordninger» sikter til to dokumenter som ble offentliggjort kort tid etter mordet. Det første av disse kom, i følge Robert Conquest, til å utgjøre «terrorens grunnlov».²⁹⁸ Robert Tucker har skrevet at «the state terror machine», som baserte seg på dokumentene, ble satt i gang umiddelbart etter offentligjørelsen av disse.²⁹⁹ Som vi skal se nedenfor kjente MD til disse dokumentene, og forsvarte dem.

Terrorens prinsipielle forankring

Vi har ved flere anledninger i de tidligere kapitlene sett utdrag av MDs teoretiske begrunnelse for bruk av politisk vold og terror i klassekampen. Blant annet så vi at Trond Hegna la væpnet kamp som et grunnpremiss i samfunnskampen, og i en usignert artikkel ble det ytret fundamentale forskjeller mellom reaksjonær terror og revolusjonær terror.³⁰⁰ Gjennomgående var tanken at den revolusjonære terroranvendelse var berettiget ettersom den ble betraktet som et nødvendig verktøy i den historiske utviklingens tjeneste. I det følgende skal det undersøkes nærmere hvilke teoretiske begrunnelser MD ytret om politisk vold og terror.

Først til *Arbeidernes Leksikons* artikkel om terror. Den starter med følgende definisjon:

Térror eller *terrorisme* (av latin *terror*, redsel eller skrekk), skrekkegimente, forholdsregler under de indre kampe i et land, som går ut på å bryte motstanderens kampkraft ved fysisk tilintetgjørelse

²⁹⁶ «Spionenes og sabotørenes rede», i *Mot Dag*, nr.6, mai 1933: S.170.

²⁹⁷ Egge 2009: S.185.

²⁹⁸ Conquest 1969: S.65.

²⁹⁹ Tucker 1990: S.297.

³⁰⁰ Hegna i kapittel 3, s.33-34; kapittel 5, s.57-59.

av hans organisasjonscentrer eller fremstående enkeltpersoner, uten hensyn til de almindelige rettsregler.³⁰¹

Hovedaspektene her er for det første at terror blir forbundet med *forholdsregler*, det vil si tiltak for å forhindre noe eller forberede seg på en gitt situasjon, hvor drap eller fysisk ødeleggelse er middelet. For det andre blir terror satt i sammenheng med en nasjonal kampsituasjon. Og endelig var det et poeng at terroren ikke tok hensyn til et «almindelig» rettssystem.

I leksikonets artikkel skilles det mellom *individuell terror* og *masseterror*, hvor førstnevnte er terror rettet mot enkeltrepresentanter for «fienden», utøvd av revolusjonære eller kontrarevolusjonære klassekampaktører. *Masseterror* blir betegnet som terror rettet mot «klassemessige grupperinger», anvendt av «den gruppe som har tatt makten.»³⁰²

Videre legges det vekt på forskjellen mellom *rød terror* og *hvit terror*. «*Rød terror* anvendes av de revolusjonære for å knekke de utbyttede klassers makt, og *hvit terror* er et av kontrarevolusjonens viktigste kampmidler.» Her står vi, som tidligere, overfor en politisk todeling av terroranvendelsen. På den ene side revolusjonær terror, som da forstås som arbeiderklassen eller representanter for arbeiderklassens terroranvendelse, og på den andre siden kontrarevolusjonær terror anvendt av representanter fra den utbytende klasse. Det ble i artikkelen hevdet at terroren i Tyskland etter nazismens maktovertakelse var eksempel på hvit masseterror, mens terroren mot reaksjonen i den russiske borgerkrig var eksempel på rød masseterror.

Forutsetningene og berettigelsen av revolusjonær terror summeres i artikkelen opp på følgende måte: «Det gjør sig gjeldende en prinsipiell forskjell mellom rød og hvit terror, betinget av at den røde terror er et kampmiddel i den historiske utviklings tjeneste, mens den hvite terror vil stanse utviklingen.» Rød masseterror kunne i følge artikkelen bli nødvendig med hensikt å forkorte en «akutt kampsituasjon». Samtidig medfulgte sentrale betingelser:

³⁰¹ Friis; Hegna (red.) 1936: S.754.

³⁰² Friis; Hegna (red.) 1936: S.754.

Men forutsetningen er at den røde terror ikke blir et selvstendig middel, men sees i sammenheng med de øvrige forholdsregler som den revolusjonære statsmakt treffer for å befeste grunnlaget for den nye samfunnsopbygning.³⁰³

Artikkelen føyer seg inn i hva vi har sett tidligere om terroranvendelse. Terroren ble forstått som et forsvarsredskap som kunne bli nødvendig dersom den sosialistiske utviklingen var truet.

«Kommunistene avviser individuell terror og pöbel-bander», sa Erling Falk i et av MDs medlemsmøter i mai 1934.³⁰⁴ Det var kun voldsanvendelse som kunne bidra til arbeiderklassens opprør og kamp som kunne aksepteres. Vold (og terror) skulle bare kunne utføres som et uttrykk for massenes vilje, ikke «kunstig organisert.» «Opprørsviljen» skulle legge grunnlaget for voldsutøvelsen, og ble for øvrig betegnet som «den virkelige garanti for enhver frihet.» Utførelsen var kun berettiget dersom opprøret som volden var en del av hadde mulighet til å utgjøre en maktfaktor, til å reise arbeiderklassens opprørsstemning og til å unngå de reaksjonæres moralske overlegenhet, som individuell terror hypotetisk kunne føre til. Individuell terror svekket arbeiderbevegelsen og burde slås ned på innad. Som vi ser var gjennomgangstonen at terroren og volden skulle vurderes nøye, med hensyn til arbeiderklassen og fellesskapets vilje.

Få dager etter det nevnte medlemsmøtet publiserte *MD* den usignerte artikkelen «Voldsanvendelse i den politiske kamp».³⁰⁵ Utgangspunktet i artikkelen var at fascismens «hensynsløse terror» hadde åpnet for debatt rundt arbeiderbevegelsens syn på den politiske voldsanvendelsen. Hensikten var således å bidra med standpunkter til denne debatten.

Grunnleggende ble det hevdet at arbeiderbevegelsen var «motstander av vold i enhver form, og at den i socialismen ser en fremtidig fredsgaranti innad og utad.» Argumentasjonens utgangspunkt var altså et ønske om fred, et mål om et fredfullt samfunn, og socialismen som metode ble oppfattet som garantien for å oppnå dette. Videre het det: «Socialismen er den eneste statsform som muliggjør internasjonal fred, og som ved å opheve klassene også skaper fred innad i samfundet.»³⁰⁶ Samtidig som vold i utgangspunktet ble betraktet som et

³⁰³ Friis; Hegna (red.) 1936: S.754-755.

³⁰⁴ Medlemsmøte 11.05.1934. Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4° 3615:11: Mot Dag. Medlemsmøter.

³⁰⁵ «Voldsanvendelse i den politiske kamp», i *Mot Dag*, nr.13, mai 1934: S.244-246.

³⁰⁶ «Voldsanvendelse i den politiske kamp», i *Mot Dag*, nr.13, mai 1934: S.244.

«ubetinget onde» ble det i artikkelen hevdet at det var vesentlig å erkjenne at i kampen *for* det sosialistiske, fredfulle samfunn, og *i* dette samfunnet, var vold tidvis et nødvendig onde. Virkeligheten måtte ses i øynene. Realitetene tilsa at voldsanvendelsen var «en historisk og samfundsmessig kjensgjerning.»³⁰⁷

Som vist i kapittel tre ble synspunktene om partiets revolusjonære rolle satt høyt. Partiet var avgjørende for så vel revolusjonen som den sosialistiske oppbyggingen etterpå. I artikkelen som er vist til her ble partiet igjen tatt opp til behandling, denne gang i sammenheng med voldsaspektet:

Partiets oppgave er å organisere massenes kamp. Partiet er som klassen selv fylt av fredsvilje, det fører sin kamp for å undgå reaksjonens barbariske terror, og for så hurtig som mulig å nå frem til et sosialistisk, klasseløst samfund, hvor all voldskamp er ophørt.³⁰⁸

Teorien var at partiet sammen med arbeiderklassen skulle danne grunnlaget for det fremtidige fredelige samfunnet. Volden som måtte utføres var berettiget ut fra «fredsviljen» og for å bekjempe «fiendens» voldsbruk. I denne perioden var fascismen en tydelig fiende. I denne sammenheng var det vesentlig å ta avstand fra «deres» voldelige midler, og støtte seg til sine egne: «Arbeiderbevegelsen skal bruke sine egne våben, [...] den skal hverken i sin agitasjon eller i sin direkte kamp låne fascismens våben eller bruke dens metoder.»³⁰⁹

Behandlingen ovenfor reiser et par sentrale spørsmål knyttet til Sovjetunionen. For det første: Hvilken «type» voldsbruk ble brukt i kjølvannet av mordet på Kirov, og hva hadde dette av politisk betydning? For det andre: Vold og terror ble legitimert ut fra et premiss om nødvendigheten av slike midler under samfunnskampen. Vi så at Hegna betraktet kampen mot klassefiender for vunnet. Var egentlig «restene» av kapitalismen slått? Eller fantes det fremdeles en «samfundsmessig» begrunnelse for å ta i bruk voldelige midler?

Våpen for reaksjonen?

De første reaksjonene på Sovjetmyndighetenes umiddelbare håndtering av mordet på Kirov stilte MD overfor en utfordring. Sentralt sto spørsmålene om hva som hadde skjedd, hvorfor og hvorfor med slike midler.

³⁰⁷ «Voldsanvendelse i den politiske kamp», i *Mot Dag*, nr.13, mai 1934: S.244.

³⁰⁸ «Voldsanvendelse i den politiske kamp», i *Mot Dag*, nr.13, mai 1934: S.246.

³⁰⁹ «Voldsanvendelse i den politiske kamp», i *Mot Dag*, nr.13, mai 1934: S.246.

På MDs medlemsmøte den 21.12.1934, vel to uker etter attentatet på Kirov, uttalte Erling Falk blant annet følgende: «Det gjelder å hindre at mordene blir sidestillet med 30.juni, og blir et veldig våben for reaksjonen.»³¹⁰ Den «30.juni» sikter her til «de lange knivers natt» i Tyskland i 1934, hvor Hitler tok livet av en rekke fremstående partifolk. I MD ble hendelsene i Tyskland tatt opp til behandling av Arne Ording i pamfletten *Nazismens krise*.³¹¹ Ording mente at Hitler arrangerte de påståtte aksjoner mot seg selv med bakgrunn i en nødvendig politisk kapitalistisk kursendring som måtte foretas over hodet på befolkningen ettersom den strek mot «de store massers interesser.»³¹²

I sin innledning på medlemsmøtet i desember hevdet Hegna at sannsynligheten for at Sinovjev var innblandet i mordet var liten. Imidlertid hevdet han at muligheten var tilstede for at mordet kunne utnyttes for et oppgjør med Sinovjevs fraksjon. Han informerte i forbindelse med dette at «Pravda meddeler at en del av bunnfallet i den gamle Sinovjevopposisjon har tatt aktiv del.»³¹³ Hegna hevdet også at det var «tenkelig at en fremmed makt står bak.» Generelt var diskusjonen i følge referatet preget av forvirring og en søken etter å forstå hvorfor «de drastiske skritt», som Hegna sa, var utført.

På ett punkt inntok Hans Vogt en lignende holdning som Hegna. Vogt uttalte at mordet var «blitt et påskudd til aksjon mot tvilsomme elementer.»³¹⁴ Forskjellen lå derimot at Hegna helt tydelig var åpen for å konkludere med at myndighetene hadde handlet riktig. Vogt på sin side var tvilende.

«Massehenrettelsene kan bare skyldes en virkelig farlig situasjon», hevdet Falk. Kritikken må anses som sterk, og det er tydelig at Falk her så likheter med hendelsene i Tyskland sommeren i forveien. Han uttalte blant annet: «Russerne måtte dessuten vite at massehenrettelsene vilde ta en stor del av brodden av begivenhetene i Tyskland 30. juni, og svekker kommunistene voldsomt.»³¹⁵

³¹⁰ Medlemsmøte 21.12.1934. Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4° 3615:11: Mot Dag. Medlemsmøter.

³¹¹ Ording 1934. Hvor Ording for øvrig omtalte Tyskland som «nazismens totalitære, nasjonale stat.»: S.24.

³¹² Ording 1934: S.33.

³¹³ Medlemsmøte 21.12.1934. Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4° 3615:11: Mot Dag. Medlemsmøter.

³¹⁴ Medlemsmøte 21.12.1934. Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4° 3615:11: Mot Dag. Medlemsmøter.

³¹⁵ Medlemsmøte 21.12.1934. Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4° 3615:11: Mot Dag. Medlemsmøter.

Generelt ga Falk uttrykk for mangel på opplysninger. Til tross for dette konstaterte han bestemt at «uansett forholdene i Russland er henrettelsene [internasjonalt] kontrarevolusjonære, et [slag] mot arbeiderbevegelsen og arbeiderbevegelsen kan ikke solidarisere sig med dem.»³¹⁶ Hegna svarte betinget:

Virkningene av massehenrettelsene vil bare bli slik hvis henrettelsene [virkelig] erå [sic] føre tilbake på motsetningsforhold innenfor det politiske regime. Hvis derimot terroristorganisasjonene er bygget op ved utenlandske maktens støtte og med borgerlig innhold, vil virkningene ikke bli så store. Da vil de drastiske skritt synes berettigede og harmen vil rette sig mot terroristene.

I møtereferatet avsluttes punktet om Kirov med et referat av Falks uttalelser, som i sin helhet lød som følger:

Det gjelder å hindre at mordene blir sidestillet med 30.juni, og blir et veldig våben for reaksjonen. Brutaliteten og henrettelsene har vakt avsky i den norske arbeiderbevegelse. Offentliggjørelsen av navnene er ikke et vidnesbyrd om styrke. Enhver terror må være offentlig for å virke som en trussel.

Hva var så sovjetmyndighetenes reaksjon et uttrykk for? Hadde Sovjet sunket ned til nazistenes «brutale» nivå?

Offentlig fremstilling og forklaring

En knapp måned etter medlemsmøtet i desember publiserte *MD* den usignerte artikkelen «Mordet på Kirov.»³¹⁷ Det er tydelig at *MD* på dette tidspunkt hadde innhentet ytterligere informasjon enn de hadde på møtet i desember. Det er også tydelig at organisasjonen her ønsket å gi sin offentlige fremstilling av hva som hadde skjedd og hvordan dette kunne forklares. Forskjellen mellom uttalelsene på møtet og synspunktene i artikkelen bærer først og fremst preg av at møtet var lukket, og artikkelen var offentlig. Tross alt var det viktig å ikke «avsløres», og bidra til at fienden fikk tildelt våpen.

Det var ikke selve mordet som ble vektlagt i artikkelen, men som det sto: «[D]e langt mer betydningsfulle begivenheter som fulgte etter og som har en mer eller mindre klar sammenheng med hans mord.»³¹⁸ Knyttet til dette, kan det synes som om Hans Vogts anførsel

³¹⁶ Medlemsmøte 21.12.1934. Nasjonalbiblioteket. Arkiv: Mot Dag: Ms.4° 3615:11: Mot Dag. Medlemsmøter.

³¹⁷ «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.6-8.

³¹⁸ «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.6.

på medlemsmøtet om at mordet var blitt et påskudd til aksjon mot «tvilsomme elementer» til en viss grad ble anerkjent. Dette også sett i lys av at det i artikkelen ble opplyst om at det i løpet av vel ti dager etter mordet ble skutt 102 allerede arresterte personer.³¹⁹ Disse var ikke anklaget for mordet på Kirov, men ble i følge artikkelen betegnet av sovjetpressen som «hvitegardister som hadde planlagt terroristiske handlinger», og ingen av dem var medlemmer av partiet.³²⁰

Grunnlaget disse «hvitegardistene» ble henrettet på var de nevnte dokumentene som ble utstedt, kalt «terrorens grunnlov» av Conquest, jf. tidligere omtale. I artikkelen ble hovedpunktene i disse bestemmelsene presentert:

1. Alle rettssaker mot personer anklaget for medlemskap i terroristiske organisasjoner eller forberedelse av terroristiske handlinger skal være tilendebragt innen ti dager.
2. Retten skal felle dommen etter å ha forelagt den anklagede anklagedokumentene, men uten at der tilkalles forsvar eller anklager.
3. Finner retten de tiltalte skyldige skal de dømmes til døden, og dommen skal straks fullbyrdes uten å stadfestes av regjeringen, idet benådningsandragender i slike saker under alle omstendigheter vil bli avslått.³²¹

Retten kunne altså felle dødsdom uten anklager eller mulighet til forsvar. Vi kommer for øvrig tilbake til MDs syn på rettssystemet i Sovjetunionen nedenfor. Det kan her kort bemerkes at det i artikkelen ble gitt uttrykk for at det systemet gikk i human retning.³²²

Videre ble det i artikkelen opplyst at fjorten personer ble henrettet, anklaget for selve mordet, hvorav samtlige var partimedlemmer eller tidligere partimedlemmer. Det ble imidlertid ikke stilt spørsmål om riktigheten av disse opplysningene, kun slått fast at det var «brakt på det rene at Nikolaijev [morderen] handlet etter oppdrag av en terroristisk gruppe i Leningrad som han var medlem av».³²³ Skal vi tro artikkelen, var denne terrorgruppen en del av et større nettverk av terrorgrupper som hadde planlagt attentater mot Stalin og andre høytstående partifolk som Molotov og Kaganovitsj. I tillegg skulle Nikolaijevs gruppe ha mottatt utenlandsk støtte. Det ble også opplyst at Sinovjev, Kamenev og tretten andre tidligere

³¹⁹ «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.6. Tucker hevder at i dagene som fulgte ble 92 såkalt «hvitegardister» skutt og drept. Tucker 1990: s.297.

³²⁰ «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.6.

³²¹ «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.6.

³²² «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.7.

³²³ «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.6.

medlemmer av Sinovjevs opposisjon ble arrestert. Disse ble derimot ikke anklaget for mordet eller for kontakt med terrorgrupper. Fremstillingen av hendelsene ble avsluttet med følgende kjensgjerning: «Der er grunn til å anta at et betydelig antall medlemmer av det kommunistiske parti et blitt fengslet og forvist og at en utrensning av partiet forestår.»³²⁴

Det er nærliggende å tro at MD i denne sammenheng så nødvendigheten av å forsvare generelle kommunistiske prinsipper, så vel som praktiserende prinsipper i Sovjetunionen. Forklaringen på henrettelsene hadde nær sammenheng med dette. Særlig gjaldt det også rettspraksisen i Sovjetunionen. Som nevnt tidligere ble det hevdet at systemet gikk i human retning. Rettsprinsipper som straff, gjengjeldelse og hevn var i følge artikkelen strøket i Sovjets rettspraksis. Begrunnelsen var å finne i systemets politiske grunnlag: «Straff som en hevn fra samfundets side strider fullstendig mot enhver kommunistisk samfundsofatning.»³²⁵ Mennesker som hadde opptrådd «asocialt»³²⁶ skulle «gjenerobres» som «nyttige samfundsmedlemmer», ble det hevdet.³²⁷

Artikkelen ga uttrykk for at rettspleien i Sovjetunionen var langt mer demokratisk enn i vestlige land. Årsaken var igjen å finne i samfunnets sosialistiske grunnlag, for sosialister var motstandere av «barbarisk rettspleie og brutale straffer.» Straff fantes ikke, gjengjeldelse fantes ikke, og fengslene hadde opplevd «hurtig humanisering»: «Fengslene og fangekoloniene straffer overhodet ikke, men har den oppgave å opdra dem som er tatt i forvaring til nyttige samfundsborgere.»³²⁸

På den andre siden ble det hevdet at det sovjetiske samfunn var preget av hva vi kan kalle *realistiske sosialistiske prinsipper* (jf. vold som «historisk og samfundsmessig kjensgjerning»). I denne sammenheng var det nødvendig å erkjenne at «socialistene [er] klar over at staten alltid er et maktapparat som behersker samfundet i den herskende klasses interesse.»³²⁹ Generelt ble staten betraktet som et onde på grunn av dens makt- og voldskarakter. Derimot var proletariatets midlertidige overtakelse av statsapparatet et

³²⁴ «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.6

³²⁵ «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.7.

³²⁶ I *Arbeidernes Leksikon* ble betegnelsen definert på følgende vis : «egl. «ikke sosial, ikke samfundsmessig». Brukes om et menneske eller en handling for å betegne at vedkommende i sin opptreden ikke tar hensyn til de forpliktelser og forhold som råder i det samfund han tilhører. En streikebryter f. eks. er en a. person.», Hegna; Friis 1933: S.407.

³²⁷ «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.7.

³²⁸ «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.7.

³²⁹ «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.7.

nødvendig onde i overgangsfasen på veien mot det kommunistiske samfunn. I denne overgangsperioden, som i alle overgangsperioder, var det i følge artikkelen viktig å erkjenne at rettsapparatet var en del av samfunnskampen: «Sovjet-samveldet har aldri lagt skjul på at den socialistiske arbeiderstat er et maktapparat hvis rettsvesen også anvendes i den samfundsmessige kamp.»³³⁰

Sammen med begrunnelsene for anvendelse av terroristiske og voldelige midler danner disse holdningene og betraktningene forutsetningene for å forstå hvilken stilling artikkelen tok til henrettelsene som hadde funnet sted:

I det foreliggende tilfelle er det helt klart at de henrettelser som har funnet sted er begrunnet i nødvendigheten av å beskytte den socialistiske samfundsorden. Dødsstraffen blev anvendt, ikke fordi forbrytelsene var begått som krevet gjengjeldelse, men fordi en situasjon var opstått som innebar en betydelig fare for samfundet eller for vesentlige statsinteresser, og som man mente å kunne avverge ved dette drastiske skritt.³³¹

På medlemsmøtet i desember 1934 vektla Falk viktigheten av at henrettelsene i Sovjetunionen ikke måtte sidestilles med henrettelsene som hadde forekommet i Tyskland sommeren i forveien. Dersom dette skjedde risikerte man å tildele reaksjonen våpen. I artikkelen om mordet på Kirov ble det ikke betvilt at reaksjonen *hadde* fått tildelt våpen. Dette var en utfordring og påstanden om at det i Sovjetunionen var brukt samme midler og metoder som nazistene eller fascistene ble tilbakevist. Det ble hevdet at «forutsetningene er helt forskjellige og [...] påstanden i bred samfundsmessig betydning savner enhver berettigelse.»³³²

Kampen mot motstanderne av sosialismen var ikke tilendebrakt og disse utgjorde en såpass stor fare at «overordentlig drastiske forholdsregler var nødvendig for å slå bevegelsen tilbake.»³³³

Offentlig konkluderte MD med at henrettelsene i etterkant av mordet på Kirov var uttrykk for hva som i *Arbeidernes Leksikon* ble karakterisert som «nødvendige forholdsregler.» Fiendekrefter i Sovjetunionen var ennå ikke overvunnet, dette krevde harde virkemidler.

³³⁰ «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.7.

³³¹ «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.7.

³³² «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.8.

³³³ «Mordet på Kirov», i *Mot Dag*, nr.1, januar 1935: S.8.

Mot doktrinær og byråkratisk partistyring

Til tross for begeistring for Sovjetunionens utvikling, og de nødvendige, men drastiske skritt som måtte tas, kan det i denne perioden samtidig spores en viss kritikk. Riktignok var det ikke nødvendigvis en motsetning mellom kritikk av Komintern og av enkelte sider ved det sovjetiske partis måte å styre på og en positiv innstilling til Sovjetunionens indre utvikling. Støttet til Sovjetunionens indre forhold betød ikke nødvendigvis også støtte til Kominterns politikk. At MD var skeptisk til styring ovenfra var gjennomgående i hele deres historie.

En del av forklaringen på at den nasjonalsosialistiske bevegelsen i Tyskland hadde kommet til makten, fant Arne Ording som nevnt i den tyske arbeiderbevegelsens sviktede kamp. De tyske sosialdemokratene hadde kapitulert, men viktigst i denne sammenhengen: svikten i det tyske kommunistpartiet skyldtes blant annet partiet og resten av Vest-Europas kommunistiske bevegelses «absolutte byråkratiske underordning under det russiske parti.»³³⁴ Her kom Stalin og Komintern under krass kritikk. Ording kritiserte Stalin og Komintern for ikke å innrømme deres feilaktige linje overfor det tyske partiet: «Kominterns ledelse med Stalin i spissen våger ikke, av hensyn til sin posisjon i Sovjetunionen, å desavouere en politikk som den selv har det fulle og hele ansvar for.»³³⁵

Denne kritikken kom til syne også i *MD*. I artikkelen «Enhetsfronten i Frankrike og Kominterns nye taktikk» fra september 1934 kunne man lese følgende: «Kominterns grunnleggende svakhet er dens mekaniske centralisme og dens byråkrati som henger nøie sammen med det russiske partis førermonopol i bevegelsen.»³³⁶ Men Komintern og sovjetpartiets rolle der var ikke ensbetydende med Sovjetunionens indre politiske utvikling. Det ble på et medlemsmøte i april 1934, hvor også den sovjetiske partiledelsen ble kritisert for å ha ansvar for Kominterns byråkrati, hevdet at det var viktig å legge vekt på utviklingen i Sovjetunionens positive sider.³³⁷

I 1935 kan det selv hos Hegna spores en viss kritikk av byråkratiet i Sovjetunionen. Han hevdet i en artikkel at «den gamle byråkratisme» var «et av sovjetsystemet største svakheter». Men særlig bekymret kan man ikke si Hegna var. Sovjetunionens demokratiske utvikling,

³³⁴ Ording 1933: S.232.

³³⁵ Ording 1933: S.232.

³³⁶ «Enhetsfronten i Frankrike og Kominterns nye taktikk», i *Mot Dag*, nr.16, september 1934: S.330-333.

³³⁷ Referat medlemsmøte 20.04.1934. Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie: E-LOKALLAG, boks: E-0001.

gjennom den nye grunnloven som skulle komme, ville stille byråkratiet under «virkelig massekontroll», og således løse problemet.³³⁸

Det «virkelige» demokratiet

MDs betoning av det «humane» rettsvesenet i Sovjetunionen hang sannsynligvis sammen med oppfatningen om at Sovjetunionen, til tross for de «nødvendige forholdsregler» som var blitt gjennomført, bevegde seg i demokratisk retning. I denne sammenhengen er det for øvrig ikke snakk om demokrati i tradisjonell liberal forstand. Å oppfatte demokrati som en enhet sammen med sosialdemokrati og borgerskap ble i artikkelen «Lenin om demokratiet» hevdet å være «en fare» for den revolusjonære arbeiderbevegelse.³³⁹ Demokratiet lå både som grunnlag og som sluttmaal for den revolusjonære kampen, ble det hevdet. Målet var, med Lenins ord, et «fullstendig demokrati.»³⁴⁰ Forutsetningene for dette summerte Arne Ording opp i pamfletten *Nazismens krise*: «Bare en kommunistisk rådsrepublikk som har ophevet alle former for økonomisk undertrykkelse, kan gjennomføre et virkelig demokrati.»³⁴¹

At Sovjetunionens demokratiske utvikling, eksemplifisert gjennom utarbeidelsen av en ny grunnlov, representerte nettopp dette «fullstendige» demokratiet langt på vei kom til uttrykk i to artikler i *MD*. Den første artikkelen var skrevet av Trond Hegna: «Et nytt gjennombrudd for Sovjetdemokratiet» fra mars 1935. Den andre, «Sovjetsamveldets nye forfatning», fra juni 1936, var usignert.³⁴² Det er for øvrig verdt å legge merke til at redaktøren på dette tidspunkt var Arne Ording.

Hegna presenterte for det første det eksisterende demokrati i Sovjetunionen som et bredere og mer sosialt og demokratisk system enn demokratiene i vesten. Han mente for eksempel at i Norge ble «de rike» favorisert i forhold til «de fattige», og stemmerettsalderen som i Norge var på 23 år var i Sovjet på 18 år. «I virkeligheten har en større procent av Sovjetsamveldets innbyggere stemmerett enn i noe borgerlig demokrati», skrev Hegna.³⁴³ At «utnyttende» deler av den sovjetiske befolkning gjennom den sosialistiske oppbyggingen var fratatt sin

³³⁸ Hegna «Et nytt gjennombrudd for Sovjetdemokratiet», i *Mot Dag*, nr.2, mars 1935: S.66.

³³⁹ «Lenin om demokratiet», i *Mot Dag*, nr.12, mai 1934: S.220.

³⁴⁰ «Lenin om demokratiet», i *Mot Dag*, nr.12, mai 1934: S.220.

³⁴¹ Ording 1934: S.46.

³⁴² Hegna, «Et nytt gjennombrudd for Sovjetdemokratiet», i *Mot Dag*, nr.2, mars 1935: S.64-66;

«Sovjetsamveldets nye forfatning», i *Mot Dag*, nr.6, juni 1936: S.185.

³⁴³ Hegna, Trond «Et nytt gjennombrudd for Sovjetdemokratiet», i *Mot Dag*, nr.2, mars 1935: S.65.

stemmerett var dessuten langt mer forsvarlig enn det han kalte sosiale begrensninger i den norske forfatning.³⁴⁴

Med grunnlag i Sovjetunionens sosialistiske utvikling, som langt på vei ifølge Hegna hadde skapt et nytt «klassemessig» samfunnsgrunnlag med minskende klasseskiller, hadde utarbeidelsen av en ny forfatning tatt til. Lik stemmerett, direkte og hemmelig valg var noen av de nye bestemmelsene som skulle tre i kraft. Som han sa skulle sovjetsystemet «fortsette den demokratiske utvikling som er det 19. århundres stolthet og største erobring.» Betydningen av de foreliggende beslutninger var ikke rent liten, skal vi tro Hegna: «De vil gi utløsning for befolkningens krefter på det bredeste grunnlag.»³⁴⁵ Men det var ikke bare befolkningen i Sovjetunionen som kom til å nyte godt av demokratiet, også «massene» internasjonalt ville forstå det sosiale skillet mellom borgerlige demokratier og det sovjetiske: «Det vil gå op for disse masser at kampen for demokratiet i vår tid, det er kampen for sovjetdemokratiet.»³⁴⁶

Sovjetunionens fikk ikke sin nye forfatning før i desember 1936, men man kunne se konturene av den i god tid i forveien. Artikkelen «Sovjetsamveldets nye forfatning» fra juni 1936 tok utgangspunkt i utkast og ytterligere informasjon om den kommende grunnloven. Det var i følge artikkelen ikke lenger grunnlag for «tvangsbestemmelser» overfor «klassefiender». I artikkelen ble det på samme vis som Hegna gitt uttrykk for at demokratiet i Sovjet var overlegent andre vestlige demokratiske systemer. Det ble presentert som et forbilde for arbeidere utenfor Sovjet: «Den nye forfatning vil også vise de arbeidende masser i Vest-Europa at utviklingen i Sovjetsamveldet går henimot et sosialistisk demokrati som hviler på en bredere basis enn det borgerlige demokrati i Vest-Europa.»³⁴⁷

Hegna vurderte også grunnloven av 1936 etter at den var trådt i kraft i boken *Sovjet, Stalin og generalene* fra 1937.³⁴⁸ Stalin selv proklamerte at med denne grunnloven hadde demokratiet og sosialismens endelige seiret. All utbytting var opphevet, arbeiderne var frigjort. For øvrig var det da heller ikke noe å si på de demokratiske rettighetene som var nedfelt i grunnloven.

³⁴⁴ Eksempelet her gjaldt bestemmelsen om at man måtte ha oppholdt seg minst to år i en kommune for å kunne stemme ved valg. Dette gikk i så måte i favør de økonomisk stabile borgere, og i disfavør arbeidere som måtte flytte fra sted til sted etter arbeid.

³⁴⁵ Hegna, Trond «Et nytt gjennombrudd for Sovjetdemokratiet», i *Mot Dag*, nr.2, mars 1935: S.66.

³⁴⁶ Hegna, Trond «Et nytt gjennombrudd for Sovjetdemokratiet», i *Mot Dag*, nr.2, mars 1935: S.66.

³⁴⁷ «Sovjetssamveldets nye forfatning», *Mot Dag*, nr.6, juni 1936: S.185.

³⁴⁸ Hegna 1937: S. 36-48.

Pressefrihet, talefrihet, forsamlingsfrihet med mer, alt i arbeidernes interesser. Historiker Øystein Sørensen har trukket frem grunnloven som eksempel på «hvordan kommunister i en posisjon med tung definisjonsmakt kunne presentere seg selv og sitt store historiske prosjekt», en makt Trond Hegna tilsynelatende bøyde seg for.³⁴⁹

På sett og vis helgarderte Hegna seg mot innvendinger om at grunnloven ikke representerte virkeligheten. Grunnloven var for ham på den ene side «på en rekke punkter helt uttrykk for virkeligheten.» På den annen side virket grunnloven som målestokk for utviklingen. Om den ikke representerte alle sider av det reelle samfunnet «idag», ville den gjøre det «imorgen.»³⁵⁰ På samme vis som i artikkelen nevnt ovenfor var den sovjetiske grunnloven i følge Hegna overlegen den norske. Om grunnlovens reelle innhold med tanke på frihet og rettsikkerhet var ikke Hegna i tvil: «[D]en alt overveiende del av folket føler sig fritt fordi det har en meget større frihet i alle vesentlige områder enn det har hatt før, eller deres klassefeller i andre land har det.»³⁵¹ Selv om argumentasjonen i denne påstanden er svak («man føler seg fri fordi man er fri») viser den like fullt Hegnas naive og ideologisk grunnfestede forsvar for Stalins definerte regime. I tillegg hevdet Hegna at «disse millioner» sluttet ubetinget opp om partiets generallinje. De som ikke sluttet opp, ble «slått ned gjennom rettsvesenet.»³⁵² Dette var uttrykk for sosial rettferdighet.

Ett av de punktene Hegna trakk frem hvor forfatningen ikke representerte den reelle situasjon, var Moskvaprosessene, som han hevdet hadde «mange trekk som er helt uforenlig med et fritt demokrati.»³⁵³ Dette kunne derimot forklares ut fra at Sovjet ble hindret i å utvikle seg fritt, ettersom det befant seg i en «tvangssituasjon», og måtte regnes som et unntak fra den generelle demokratisering. Den fritt utviklende demokratisering var «den nye grunnlov det sterkeste og klareste uttrykk for.»³⁵⁴

Grunnloven ble godt mottatt i den norske arbeiderbevegelsen. Mange håpet at diktaturet nå gikk mot slutten og at folket skulle oppleve økt frihet. Men til forskjell fra de fleste andre i DNA, som Hegna nå var medlem av, svekket Moskvaprosessene, som hadde startet i august

³⁴⁹ Sørensen 2010: S.84.

³⁵⁰ Hegna 1937: S.37.

³⁵¹ Hegna 1937: S.46.

³⁵² Hegna 1937: S.46-47.

³⁵³ Hegna 1937: S.48.

³⁵⁴ Hegna 1937: S.48.

1936 og som fortsatte i 1937 og 1938, troen på troen på grunnloven. Hegna på sin side støttet prosessene, og har blitt omtalt som «stalinist».³⁵⁵

Oppsummering

Hendelsen i kjølvannet av mordet på Kirov utfordret flere av medlemmene i MDs tro på Stalins Sovjet. Offentlig uttrykte derimot MD sin støtte, og nødvendigheten av midlene som ble tatt i bruk ble forsvart. Henrettelsene ble betraktet som «forholdsregler» i en «indre nasjonal kamp», og det «almindelige» rettssystem kunne ikke tas i betraktning ettersom henrettelsene ble gjort med den begrunnelse at de beskyttet «samfunnsordenen». For oppbyggingen av et samfunn hvis vitenskapelige grunnlag var å betrakte som en «erkjennelse av virkeligheten», var det følgelig akseptabelt at enkelte bukket under og ble ofre for utviklingen. Holdningene uttrykt på medlemsmøtet i desember 1934 tyder likevel på brudd med holdningene til Sovjetunionens tilsynelatende positive utvikling. At MDs leder Erling Falk betegnet sovjetmyndighetenes håndtering som «kontrarevolusjonær» står i relativ sterk kontrast til de senere offentlige uttalte holdningene. Dette kan tyde på at organisasjonen så nødvendigheten av å opprettholde en fasade i tråd med andre offentlige uttalelser. Det var tross alt en fare for at Stalin kunne sammenlignes med Hitler. Dette funnet i kildematerialet utgjør det fremste eksempelet på at det i MD ble uttrykt ulike holdninger til Sovjetunionen internt enn offentlig.

Jeg har også vist i dette kapitlet at deler av Sovjetunionens maktapparat ble kritisert. Det er grunn til å anta på den ene side at denne kritikk var av avgjørende betydning for enkelte av MDs medlemmer. Kanskje særlig gjelder dette Arne Ordning. John Sanness har i ettertid skrevet at Kominterns mislykkede politikk overfor kommunistpartiet i Tyskland bekreftet Ordning's kritikk mot sovjetregjeringens virkelighetsfjerne politikk.³⁵⁶ At Ordning i 1939 offentlig tok sterk avstand fra Sovjetunionen er da kanskje ikke helt overraskende.³⁵⁷

Kritikken av SUKPs byråkratiske partistyring og de indre reaksjonene på Sovjetmyndighetenes brutale håndheving i etterkant av mordet på Kirov er faktorer som taler for Haslund Gleditschs påstand. Derimot er de offentlige uttalelsene som omhandler

³⁵⁵ Pryser 1988: S.202.

³⁵⁶ Sanness, i Bull, Trygve; Greve, Tim; Sanness, John; Vogt, Hans (red.) 1958: S.74.

³⁵⁷ Ordning, Arne, «Sovjet-Samveldets utenrikspolitikk», fra *Det 20. århundre*, 1939, i Bull, Trygve; Greve, Tim; Sanness, John; Vogt, Hans (red.) 1958: S.104-107.

Sovjetunionens utvikling i denne tiden overveiende positive, noe som varte langt ut i 1936. Jeg vil påstå at den «bitre skuffelsen» ikke ble tilstrekkelig uttrykt for å kunne hevde at dette var en vesentlig faktor for oppløsningen av organisasjonen. I det minste kan det legges til grunn at dersom denne skuffelsen var utbredt internt i organisasjonen, kom den ikke til syne for MDs publikum.

Kapittel 7: Konklusjon

I denne oppgaven har jeg analysert Mot Dags holdninger til Sovjetunionen i perioden 1930-1936. Av hensyn til det tilgjengelige kildematerialet har analysen i størst grad bygget på offentlig uttalte holdninger. Dette har medført en noe skjev balanse mellom offentlige uttalelser og interne uttalelser. På den annen side kan dette også betraktes som en styrke, da jeg med dette har vist hvordan organisasjonens og enkeltaktørers holdninger til Sovjetunionen fremsto for samtidens offentlighet. I tillegg har jeg tatt i bruk tilgjengelig internt kildemateriale, hvilket har medført at analysen har bidratt til en bredere innsikt i organisasjonens tankesett.

Innledningsvis stilte jeg som problemstilling hvilke holdninger til Sovjetunionen som eksisterte i Mot Dag fra 1930 til 1936, og hvordan disse holdningene utviklet seg i perioden. Videre stilte jeg spørsmål om holdningene uttrykte et samlet syn, eller om det kunne påvises nyanser og/eller konflikt innad i organisasjonen.

Analysen har vist at MDs holdninger til Sovjetunionen i disse årene bar preg av grunnleggende begeistring. En utbredt oppfatning var at Sovjetunionen utviklet og bygget et sosialt rettferdig samfunn med fredelige hensikter innad og utad til inspirasjon for resten av verden. Særlig gjaldt dette den vesteuropeiske og nordamerikanske del av verden, hvis samfunnssystem hvilte på et diametralt ideologisk grunnlag. Sovjetunionen virket for MD som et ideologisk referansepunkt. Den økonomiske verdenskrise bidro til styrkelse av de ideologiske holdningene til Sovjetunionen. Oppfattelsen var at den vestlige verden med dens kapitalistiske produksjonssystem var slått på historiens slagmark. Sovjetunionen på sin side bygget et samfunn for fremtiden. Sovjetunionens offisielle resultater i denne tiden ble oppfattet som bevis på riktigheten av dets politiske grunnlag. Vi så i kapittel fire at den økonomiske krisen førte til ideologiske standpunkter hvor den ene retning, den revolusjonære sosialismen, ble oppfattet som ubetinget *riktig*, mens den andre, kapitalismen, var ubetinget *gal*. Krisen førte med seg en oppfatning om at det på dette tidspunktet ikke fantes noen annen vei enn den Sovjetunionen hadde vist og viste ved sitt sosialistiske samfunnsprosjekt. Med utgangspunkt i en ideologisk fundert begeistring for Sovjetunionen, og i møte med den vestlige økonomiske krisetilstand gav MD på dette tidspunkt uttrykk for et ideologisk

forankret bipolart verdensbilde. Holdningene til Sovjetunionen ble på dette tidspunkt, så vel som senere i perioden forklart i form av ideologisk betonet dikotomiske argumenter.

Verdenskrisen førte til en holdning om at den vestlige verden gikk undergang og barbari i møte. Ved Hitlers maktovertakelse i Tyskland i 1933 ble dette langt på vei bekreftet. Diagnosen var stilt, den vestlige verden kunne ikke reddes med mindre menneskene der erkjente den revolusjonære sosialismens doktrine som Sovjetunionen var foregangsland for.

Før Hitlers maktovertakelse eksisterte det holdninger i MD som tilsa at de vestlige kapitalistiske statene, som følge av den økonomiske krisen, ville føre krig mot Sovjetunionen. Det ble på den annen side hevdet at dette ikke lot seg gjøre ut fra arbeiderklassens revolusjonære bevissthet og den kapitalistiske konkurransementalitet. Hitlers maktovertakelse førte til en endring på dette området da krigen nå ble oppfattet som uunngåelig. Dette førte til holdninger om at Sovjetunionen, også ved krigføring, representerte sosialismen og freden, mens Tyskland representerte barbariet og undergangen. At Sovjetunionen virket som en sterk faktor for fred, var Trygve Bull enig i, men han hevdet på sin side at Sovjetunionen kunne hindre at krigen brøt ut. Dette er således et eksempel på at det innenfor organisasjonen eksisterte nyanser i holdningene til Sovjetunionen.

Hendelsene i kjølvannet av mordet på Kirov i desember 1934 utfordret troen på Sovjet hos enkelte av MDs medlemmer. Særlig kom dette til uttrykk hos Erling Falk som fryktet for en sammenligning av Stalins og Hitlers metoder. Samtidig er det tydelig at organisasjonen i denne sammenhengen så nødvendigheten av offentlig å opprettholde en ideologisk fasade. Organisasjonen gav her uttrykk for at det sosialistiske samfunnet som i Sovjetunionen var bygget opp måtte beskyttes for enhver pris. Det er i denne sammenheng interessant å bemerke at Jens Børneboe forbandt motdagistene med en «moral hvor sluttmålet, det sosialistiske diktatur, avgav hele målestokken, hele den dialektiske deling i ondt og godt.»³⁵⁸

Uttalelsene rundt mordet på Kirov er også det fremste eksempelet i analysen hvor internt uttalte holdninger fra enkeltpersoner ikke samsvarer med organisasjonens offentlig uttalte holdninger. Trond Hegna utgjør i denne sammenheng et unntak. Han stilte seg

³⁵⁸ Børneboe i Gulbransen; Kvadsheim (red.) 1979: S.110

på medlemsmøtet åpen for at sovjetmyndighetene hadde handlet riktig. Dette er således et eksempel på at det innad i organisasjonen fantes divergerende holdninger.

Analysen har vist at det i vesentlig grad forelå et felles og samlet grunnleggende syn på Sovjetunionen. Samtidig har jeg i analysen vist at det utover dette fantes nyanser og at det til en viss grad kan påvises konflikt innad i organisasjonen. Den aktøren som skilte seg mest ut var Trond Hegna. Vi så for eksempel i kapittel tre at han ble kritisert innad i organisasjonen for sine utpreget dogmatiske holdninger til SUKP. Hele analysen har vist at han i større grad representerte en apologetisk tilnærming enn resten av aktørene. Hegna oppretthold denne tilnærmingen til langt utover 1930-tallet, også da Stalins terror var på sitt mest omfattende i årene 1936-1938. Sovjetunionen ble av Hegna fremstilt som hele verdens befolknings foregangsland.

Den av aktørene som det er størst grunn til å anta at skilte seg fra Hegna er Arne Ording. En må riktignok kunne anta at han delte en grunnleggende begeistring for Sovjetunionen i store deler av perioden. Han uttrykte revolusjonære sosialistiske standpunkter og i tråd med dette støtte til Sovjetunionen. Han var også redaktør for *Clarté* i perioden det utkom og for *Mot Dag* fra 1935. Like fullt mener jeg det foreligger faktorer som peker i retning av at han utover 1930-tallet utviklet et økende kritisk syn på Sovjetunionen. Én faktor er at tidsskriftet ikke publiserte noen artikler om Sovjetunionen hvor Ording sto som forfatter. Av større betydning så vi i kapittel seks at Ording førte krass kritikk mot Stalin og Kominterns byråkratiske og doktrinære politikk overfor arbeiderbevegelsen i Tyskland. Riktignok kritiserte også Hegna byråkratiet i Sovjetunionen, men i langt mildere former. Av vesentlig betydning er det også at Ording i 1939 offentlig fordømte Sovjetunionens utenrikspolitikk. Han hevdet blant annet at Sovjet på dette tidspunkt hadde gjort seg medskyldig i at 20 millioner polakker kom under tysk herredømme.³⁵⁹ Hegna på sin side bortforklarte Sovjets politikk og forsvarte fremdeles Stalin.³⁶⁰ Disse siste eksemplene går utover oppgavens avgrensede periode, men er tatt med for å tydeliggjøre det antatte skillet mellom Ording og Hegna. Hegna oppretthold gjennom hele mellomkrigstiden sitt revolusjonære syn på Sovjet, i tråd med begeistringen for oktoberrevolusjonen. Det er ut fra faktorene vist her grunn til å tro at Ording på sin side tidligere enn 1939 distanserte seg fra sine holdninger fra 1917.

³⁵⁹ Ording, Arne, «Sovjet-Samveldets utenrikspolitikk», fra *Det 20. århundrede*, 1939, i (red.) Bull, Trygve; Greve, Tim; Sanness, John; Vogt, Hans (red.) 1958: S.106.

³⁶⁰ Sundvall, Wig 2013: S.66-67.

Trygve Bulls påstand som nevnt innledningsvis hvor han gav inntrykk av at MD så tidlig som i 1928, ved å bryte med NKP tok avstand fra Sovjetunionen, stemmer dårlig overens med hva min analyse har vist. Bull hevder at det i MD opplevdes som et sjokk da de forsto at Stalin hadde erobret makten. Stalin ble både av Hegna og Schreiner, jf. kapittel tre, langt på vei betegnet som legemliggjørelsen av Sovjetunionens utvikling. Kristian Gleditschs støttende uttalelse om den sovjetiske hærs lojalitet overfor Stalin, jf. kapittel fem, peker i retning av anerkjennelse av Stalin. I kapittel tre ble det vist til at det er grunn til å tro at partiets naturlige utvikling, med tilsidesettelse og «pulverisering» av opposisjonelle ble delt av flere i organisasjonen.

Angående Christophersens påstand har min analyse vist at en langt på vei kan karakterisere motdagistenes begeistring for Sovjetunionen, også under krisen og den første femårsplanen, som «ukritisk beundring». På den annen side er det viktig å bemerke at Christophersen i sin påstand vektla beundringen for lederne i Moskva. Ut fra min analyse har dette et både/og-svar. Helhetlig var det *folkene, massene* som ble viet oppmerksomhet, ikke lederne. Ideen om et nytt samfunn basert på *felleskapet* ble i hovedsak vektlagt. Samtidig har jeg pekt på faktorer som peker både i retning av hengivenhet til lederne – Stalin, og i retning kritikk av Sovjetunionens ledelse.

Hegnas holdninger hadde utvilsomt et religiøst tilsnitt. Man kan si at han med sin «sovjettro» i større eller mindre grad erstattet en religiøs tro med en politisk ideologi. Hegnas ideologiske oppfatning nærmer seg da det en gjerne kaller «politisk religion», som er et sentralt felt innenfor den moderne totalitarismeforskningen.³⁶¹ Analysen har vist at det i MD eksisterte ideologiske strømninger med anti-pluralistiske og pseudo-religiøse trekk som ble brukt som forklaring på uttrykte holdninger til Sovjetunionen. Analysen har i tillegg vist at det i utstrakt grad fantes grunnleggende ideologisk støtte og legitimering av terror og vold som hensiktsmessige midler for å nå målet om et kommunistisk samfunn. Slike ideologiske faktorer danner sentrale elementer i et totalitært tankesett.³⁶² Sammen med Hegnas religiøse tilnærming til Sovjetunionen, anser jeg dette som et interessant utgangspunkt å bygge videre på i behandlingen av kildematerialet om Mot Dag.

³⁶¹ Sørensen; Hagtvet; Steine (red.) 2012

³⁶² Schanz, i Thorup, M., et al. (red.) 2007: S.13-23.

Jeg har i denne oppgaven forsøkt å bidra til nyansering og oppklaring av det forholdsvis begrensede bildet som i utgangspunktet forelå om MDs holdninger til Sovjetunionen i perioden 1930-1936. Dette temaet har ikke vært analysert tidligere. Jeg har med dette forsøkt å gi mitt bidrag til en ytterligere innsikt i mellomkrigstidens mangfoldighet av ideologiske strømninger.

Kilder og litteratur

Utrykte kilder

Mot Dags arkiv hos Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek (Arbark): ARK-1719:

Møtereferat, onsdag 09.10.1935. Arkiv: Mot Dag, Serie: Ab, boks: 1.

«Organisatoriske beslutninger». Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

Styremøte Mot Dag Oslo, 02.03.1931. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

Brev/referat fra Mot Dag Trondheim (dato ikke fastsatt). Arkiv: Mot Dag. Serie D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

Brev fra Trond Hegna til Mot Dags styre i Oslo, Trondheim 10.03.1931. Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

Brev fra i Mot Dags styre Oslo til Mot Dags styre i Trondheim, Oslo 13.04.1931. Arbark. Arkiv: Mot Dag. Serie D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

Hegna, Trond, «Angående forholdet til Komintern, de kommunistiske partier og opposisjonene». Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

Brev fra Mot Dags styre i Oslo til Mot Dags styre i Trondheim, Oslo 13.04.1931. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

Rapport fra Carsten Boysen og Erling Schreiner, 20.02.1931. Arkiv: Mot Dag. Serie: D-SAKSARKIV, boks: D-0001.

Referat medlemsmøte 20.04.1934. Serie: E-LOKALLAG, boks: E-0001.

Mot Dags arkiv i Nasjonalbiblioteket: Ms.4°3615:

Brev fra Kristian Gleditsch til Mot Dag Oslo, Nidaros 29.05.1930. Ms.4°3615: 8a: Mot Dag i Trondheim. Korrespondanse. B-G

«Vernepliktshæren og arbeiderbevegelsen». Ms.4°3615:7.

Medlemsmøte 09.11.1934. Ms.4°3615:11: Mot Dag. Medlemsmøter.

Medlemsmøte 11.05.1934. Ms.4° 3615:11: Mot Dag. Medlemsmøter.

Medlemsmøte 21.12.1934. Ms.4° 3615:11: Mot Dag. Medlemsmøter.

Trykte kilder

Clarté 1929-1931

Det 20de århundrede, nr.1, januar 1933.

DNA og AFL 1932: *Det arbeidende folks krisekrav* (Oslo: DNAs forlag)

Mot Dag – 1921-1936

Gleditsch, Kristian 1935: *Foran en ny verdenskrig* (Oslo: Fram)

Hegna, Trond; Falk, Erling (red.) 1931: *Stalin om Sovjet-Russlands politikk* (Oslo: Fram)

Hegna, Trond; Friis, Jakob (red.) 1933: *Arbeidernes Leksikon – 2.bind* (Oslo: Arbeidermagasinets forlag)

Hegna, Trond; Friis, Jakob (red.) 1935: *Arbeidernes Leksikon – 5.bind* (Oslo: Arbeidermagasinets forlag)

Hegna, Trond; Friis, Jakob (red.) 1936: *Arbeidernes Leksikon – 6.bind* (Oslo: Arbeidermagasinets forlag)

Hegna, Trond 1931: *Det nye Russland* (Oslo: Fram)

Hegna, Trond 1937: *Stalin, Sovjet og generalene* (Oslo: Fram)

Hvad vil Arbeideropposisjonen? Hvad er Arbeideropposisjonen? 1925 (Oslo: Hammerstad & Co.)

Ording, Arne 1933: *Det tredje rike* (Oslo: Fram)

Ording, Arne 1934: *Nazismens krise* (Oslo: Fram)

Vogt, Johan 1931: *Den marxistiske lære om varebytte og profitt* (Oslo: Fram)

Bøker og artikler

Berg, Arngeir (red.) 1990: *Veteraner : samtaler med Trygve Bull, Torolf Elster, Einar Gerhardsen, Trond Hegna, Haakon Lie, Torolv Solheim* (Oslo: Tiden)

Bull, Trygve 1980: *For å si det som det var* (Oslo: Cappelen)

Bull, Trygve (1955) 1987: *Mot Dag og Erling Falk* (Trondheim: Cappelen)

Bull, Trygve; Greve, Tim; Sanness, John; Vogt, Hans 1958: *Festskrift til Arne Ording på 60-årsdagen* (Oslo: Aschehoug)

Bull, Trygve; Hegna, Trond (red.) 1966: *Mot Dag – Artikler i utvalg* (Oslo: Pax)

- Conquest, Robert 1969: *Den store terror* (norsk utgave) (Oslo: Cappelen)
- Christophersen, Jens A. 1966: «'Mot Dag' and the norwegian left», i *Journal of Contemporary History*, Vol. 1, No. 2, Left-Wing Intellectuals between the Wars (London: Sage). S.135-148.
- Dahl, Hans Fredrik 2001: *Norsk idéhistorie, bind 5 – De store ideologienes tid – 1914-1955*, (Oslo: Aschehoug)
- Dahl, Hans Fredrik 2012: *Quisling – en norsk tragedie* (Oslo: Aschehoug)
- Egge, Åsmund 2009: *Kirov-gåten – Mordet som utløste Stalins terror* (Oslo: Unipub)
- Gleditsch, Nini Haslund 1980: *Vær utålmodig menneske! – Erindringer* (Oslo: Gyldendal)
- Gulbransen, Aud; Kvasdheim, Jadwiga Teresa 1979: *Jens Bjørneboe Bøker og mennesker* (artikler i utvalgt) (Oslo: Gyldendal)
- Hagtvedt, Bernt 1980: artikkelen «Mot Dag», i Dahl, Hans Fredrik m.fl. (red.), *Pax Leksikon bd.4*, (Oslo: Pax)
- Hegna, Maren 2000: «Intellektuelle strebere», i *Arbeiderhistorie 2000* (Oslo: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek). S.197-211.
- Hegna, Trond 1983: *Min versjon* (Oslo: Gyldendal)
- Hoffmann, David L. (ed.) 2003: *Stalinism: the essential readings* (Malden, Mass.: Blackwell)
- Kjeldstadli, Knut 1999/2007?: *Fortida er ikke hva den en gang var – En innføring i historiefaget* (Oslo: Universitetsforlaget)
- Knutsen, Paul (red.) 1981: *Moskvaprosessene og stalinismen* (Oslo: Universitetsforlaget)
- Lorenz, Einhart (red.) 1970: *Norsk sosialisme – En dokumentasjon* (Oslo: Pax)

Lorenz, Einhart 1989: *Willy Brandt i Norge – Eksilåra 1933-1940* (Oslo: Tiden)

Maurseth, Per 1987: *Arbeiderbevegelsens historie i Norge, bind tre – Gjennom kriser til makt (1920-1935)* (Oslo: Tiden)

McLelland, David 2007: *Marxism after Marx : an introduction* (Basingstoke : Macmillan)

Meling, Halvor 2013: «Idekamp og «meningstyranni» i Det Norske Studentersamfund i mellomkrigstiden», i *Fortid* nr.3/2013 (Oslo). S.62-69.

Moss, Walter G. 2005: *A History of Russia – vol.II: Since 1855 second edition* (New York: Anthem Press)

Nordby, Trond 1989: *Karl Evang – en biografi* (Oslo: Aschehoug)

Pryser, Tore 1988: *Arbeiderbevegelsens historie i Norge, bind fire – Klassen og nasjonen (1935-1946)* (Oslo: Tiden)

Quisling, Vidkun 1996: *Russland og vi*. Nyutgivelse (Forord: Hans Fredrik Dahl) (Oslo: Leseselskapet AS)

Sanness, John 1958: «Før krigen», i Bull, Trygve; Greve, Tim; Sanness, John; Vogt, Hans: *Festskrift til Arne Ordning på 60-årsdagen* (Oslo: Aschehoug). S.71-75.

Schanz, Hans-Jørgen 2007: «Hvad er totalitarisme?», i (red.) Thorup, M. et al.: *Totalitarisme. Venskap & fjendskap* (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag). S.13-23.

Sørensen, Øystein 2010: *Drømmen om det fullkomne samfunn – Fire totalitære ideologier – én totalitær mentalitet?* (Oslo: Aschehoug)

Sørensen, Øystein; Hagtvet, Bernt; Steine, Bjørn Arne (red.) 2012: *Politikk og religion – en farlig kombinasjon?* (Oslo: Dreyer)

Tjelmeland, Hallvard 1998: «Tidsskriftet Mot Dag», i Johnsen, Egil Børre og Eriksen, Trond Berg (red.), *Norges Litteraturhistorie Sakprosa fra 1750-1995 - bind. 2 - Sakprosa 1920-1995* (Oslo: Universitetsforlaget). S.64-67.

Tucker, Robert 1990: *Stalin in Power – the revolution from above 1928-1941* (New York: W.W. Norton & Company)

Vogt, Johan 1974: *Den tapte drøm* (Oslo: Cappelen)

Hovedfags-/masteroppgaver

Hegna, Maren 1997: *Intellektuelle strebere og mindretallskommunister i bolsjeviseringens tid – Mot Dag og NKP i samhold og konflikt 1925-1929* (Oslo: Universitetet i Oslo)

Ihle, Øyvind 1964: *Den norske arbeiderbevegelse og moskvaprosessene* (Oslo: Universitetet i Oslo)

Pettersen, Torbjørn Klippenvåg 2007: *Mot Dag og fascismen – motdagistisk antifascisme i teori og praksis* (Oslo: Universitetet i Oslo)

Ramshus, Kristian 2001: *Mot Dag og motdagistene i Trondheim – med særlig vekt på gruppens første år* (Trondheim: NTNU)

Sundvall, Eirik Wig 2013: *Nazikommunisme? – Arbeiderpartiets syn på Sovjetunionen 1939-1940* (Oslo: Universitetet i Oslo)